

צעירים פגיעים בתהליכי מעבר לבגרות: צרכים, שירותים ומדיניות

דוח מחקר מסכם

ענת זעירא

בית-הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית
האוניברסיטה העברית בירושלים

רמי בנבנישתי

תהילה רפאלי

בית-הספר לעבודה סוציאלית
אוניברסיטת בר-אילן

צעירים פגיעים בתהליכי מעבר לבגרות: צרכים, שירותים ומדיניות

דוח מחקר מסכם

ענת זעירא

בית-הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית
האוניברסיטה העברית בירושלים

רמי בנבנישתי

תהילה רפאלי

בית-הספר לעבודה סוציאלית
אוניברסיטת בר-אילן

תודות

מחקר זה, המהווה נדבך נוסף בסדרת המחקרים שאנו עורכים בנושא של צעירים כגיעים במדינת ישראל, לא היה יוצא אל הכועל ללא הסיוע ושיתוף הפעולה של גורמים רבים.

בראש ובראשונה, תודתנו נתונה לקרן גנדיר, שהמימון הנדיב שלה אפשר את ביצוע המחקר. המעורבות, ההתעניינות והעצות הטובות של מנכ"לית הקרן, ד"ר רונית עמית, תרמו רבות להבניית המחקר ולתובנות שלנו את הממצאים.

תודה מיוחדת לגיוינט ישראל ולמרכזי הצעירים על הנדיבות ועל הרצון הטוב שהכינו במהלך איסוף הנתונים: לעמיצור דמרי שעומד בראש המפעל המיוחד הזה, לרכזי המחוזות יעל חייט, בועז ירדני ויפעת הלל, ולרעות בריימוק מתאמת פעילות מרכזי הצעירים באזור צפון. תודה גם לכל מנהלי המרכזים ברחבי הארץ, לרכזי ההשכלה, התעסוקה והמעורבות החברתית, ולמנחי הסדנאות במרכזים על עזרתם בתיאום המפגשים ובשילוח השאלונים.

תודה חמה לגבי יפעת מור, על עזרתה הרבה בהבאת קולם של הצעירים.

דוח המחקר נחתם זמן קצר אחר כטירתו בטרם עת של כרופי יוסי קטן, שהיה מחלוצי המחקר ופיתוח המדיניות לצעירים כגיעים במדינת ישראל. בראיון שערכנו איתו במסגרת המחקר הנוכחי זכינו להיתרם מהידע הרב שלו.

הדוח מוקדש לזכרו.

תקציר מנהלים

מחקר זה עוסק בצעירים כגידים במדינת ישראל. גיל הבגרות הצעירה (18-30), בו מתמקד מחקרנו, מהווה צומת מרכזית בכל מה שנוגע לקבלת החלטות אישיות, שיש להן השלכות נרחבות לגבי עתידם של אנשים צעירים כמעט בכל תחומי החיים. למשל, רכישת השכלה גבוהה, תעסוקה, דיור, יחסים בין-אישיים, והקמת משפחה משל עצמם. בכל התחומים הללו הצעירים זקוקים לעצה והדרכה. באופן טבעי, ההורים הם אלה אשר מלווים צעירים בשלב חיים זה. אולם, יש צעירים שהן מבחינת הרקע המשפחתי והן מבחינת המשאבים האישיים הם חלשים יותר וצרכים למצוא מקורות אחרים עליהם יוכלו להישען כדי להגיע להחלטות הטובות ביותר עבורם. לכן, דרושה מדיניות ברורה הנוגעת לקבוצת גיל זו, אשר תתייחס לתת-הקבוצות הרבות שבתוכה. יש לעצב ולפתח מסגרות אשר יעניקו לצעירים ליווי, תמיכה ועצה בתחומים שונים, ויוכלו לסייע להם למצוא את הפוטנציאל והמשאבים האישיים שלהם. דוח זה מציג ממצאי מחקר שסקר את הצרכים והשירותים הקיימים משתי זוויות הראייה של צעירים בתחנות חיים שונות, ושל אנשי מקצוע העובדים עם צעירים והמעצבים את המדיניות בעניינם.

מטרות המחקר היו:

- (1) לתאר את הצרכים של צעירים כגידים בתחומי חיים שונים.
  - (2) לאתר תת-קבוצות מובחנות של צעירים שלהם צרכים ייחודיים.
  - (3) לזהות גורמים אישיים ומשפחתיים המנבאים צרכים ותפיסות אלו.
  - (4) לתאר כיצד הצעירים תופסים את השירותים האמורים לענות על צרכים אלו: האם הם מודעים לשירותים הקיימים, אילו שירותים חסרים, ומה מידת שביעות הרצון מהשירותים הקיימים.
  - (5) לתאר כיצד אנשי המקצוע רואים את הצרכים של צעירים כגידים כמעבר לחיים עצמאיים, את השירותים הניתנים להם ואת מידת ההלימה ביניהם.
- כדי לענות על שאלות המחקר המורכבות והמתייחסות למספר קבוצות אוכלוסייה שונות, נעשה שילוב בין שיטות מחקר כמותיות ואיכותניות. למחקר שלושה חלקים:

חלק א: סקר בקרב צעירים

הסקר התבסס על מדגם של 653 צעירים בישראל בגילאי 18-31 אשר קיבלו שירות במרכזי הצעירים ברחבי הארץ בין החודשים אפריל-יולי 2011. הנתונים נאספו באמצעות שאלונים מובנים לדיווח עצמי, שהועברו לצעירים שהשתתפו בפעילויות שונות במרכזים כגון: קורסים, סדנאות, וייעוץ פרטני.

חלק ב: קולם של הצעירים

נערכו ראיונות מובנים למחצה עם 20 צעירים, שלגביהם הייתה הערכה שהם מתמודדים עם מצבי חיים קשים, מחציתם בוגרי השמה חוץ ביתית. איתור הצעירים נעשה בעזרתם של מנהלי מרכזי הצעירים ורכזי צעירים בשני מתניסים במרכז הארץ.

חלק ג: צרכים ושירותים מזווית הראייה של אנשי מקצועי וקובעי מדיניות

נערכו 22 ראיונות מובנים למחצה: מתוכם שמונה עם אנשי שטח, חמישה עם בעלי תפקידים בכירים בארגוני המגזר השלישי, ששה עם מנהלים במשרדי הממשלה האחראים על עיצוב מדיניות ותכנונה ושלושה עם אנשי אקדמיה הפעילים בתחום המחקר ומתן השירותים בקרב צעירים כגידים.

מאפייני רקע של הצעירים במדגם

מאפיינים דמוגרפים

בממוצע גיל הצעירים הוא 23.75 (ס"ת 2.93) והחציון הוא 23. שיעור גבוה של צעירים הינם ילידי ישראל (73.1%). שיעור דומה של צעירים הם חילוניים (39.6%) או מסורתיים (39.1%). רובם רווקים (85.9%) ובהתאם לכך ללא ילדים (91.9%).

שירות צבאי

למעלה משני שלישי מהמשתתפים שירתו שירות צבאי מלא. מבין הצעירים שלא שירתו שירות צבאי, 116 (שהם 17.8% מכלל המדגם) שירתו בשירות הלאומי ועוד 9 (1.4%) טרם גויסו. בקרב המשרתים שירות צבאי אופי השירות של 29.4% (138) היה קרבי, 32.8% (154) כיקודי ו-42.1% (197) מקצועי.

מגורים

אחד מכל חמישה צעירים במדגם התגורר בעבר בפנימייה, ורק חמישה צעירים מתוך כלל המדגם התגוררו בילדותם אצל משפחה אומנת. למעלה משני שלישים מתגוררים כיום בבית ההורים, כחות מחמישית מתגוררים בדירה לבד או עם שותפים, ועוד 5.7% גרים כיום עם בן זוג או עם משפחתם. למעלה משליש דיווחו כי הם מאד מרוצים מסביבת המגורים שלהם, וכחות משליש אמרו שהם מרוצים.

תעסוקה והכנסה

כמעט אחד מכל חמישה מתאר את מצבו הכלכלי כלא טוב ו-5.9% כקשה מאד. כרבע מהמשתתפים דיווחו כי יש להם חובות. קרוב למחצית מדווחים כי הכסף שיש בידם, כולל הכנסה ועזרות אחרות, אינו מספיק לצרכיהם. זאת למרות שכשני שלישי מהמשתתפים עובדים. כשליש דיווחו שהיה מצב בו רצו למצוא עבודה ולא מצאו. מהדיווח של הצעירים עולה שיש מספר צמתים מרכזיים בחייהם בהם התקשו למצוא עבודה. התקופה הבולטת הינה בסיום השירות הצבאי או הלאומי.

השוואה בין קבוצות

מגדר

שיעור גבוה יותר של נשים למדו בתיכון עיוני בהשוואה לגברים. בקרב הנשים יש שכיחות גבוהה יותר של שלוש וארבע יח"ל בבגרות במתמטיקה בהשוואה לגברים. בקרב הגברים יש שכיחות גבוהה יחסית של 5 יח"ל באנגלית ובמתמטיקה. יותר גברים שירתו שירות מלא או חלקי בהשוואה לנשים. חלקן של הנשים בקרב המשרתים בשירות לאומי גבוה יותר. שיעור גבוה יותר של גברים מדווחים על מצב בריאותי טוב מאד בהשוואה לנשים.

גיל

מההשוואה בין צעירים שגילם עד 25 (כולל) לאלה שבגיל 25 ומעלה נראה שמדובר בקבוצות דומות מבחינת מרבית מאפייני הרקע. נמצאו מספר הבדלים, שחלקם לפחות, מתאים לצפוי מבחינת השתייכות לקבוצת הגיל: למשל, יותר צעירים השייכים לקבוצה הצעירה יותר הם רווקים, והם מתגוררים עם ההורים לעומתם, בקרב בני הקבוצה המבוגרת יש יותר הורים לילדים, יותר מהם נמצאים במסגרות של לימודים והם משתמשים יותר בשירותים של המוסד לביטוח לאומי. בתחומים רבים לא נמצאו הבדלים בין שתי קבוצות הגיל. למשל: במצב בריאותי וקיומה של מגבלה, בשביעות הרצון מסידור המגורים וביכולת להישאר בסידור המגורים לאורך זמן, ובמדדים של דימוי עצמי, תחושת שליטה ותפיסת העתיד. בולט במיוחד ההבדל המובהק בין שתי הקבוצות בתחום של צורך בעזרה בתחומי חיים שונים. לצעירים מקבוצת הגיל הצעירה יש צרכים ביותר תחומי חיים מאשר לקבוצה המבוגרת יותר.

השכלה

יותר צעירים בעלי בגרות מלאה נמצאים במסגרת לימודים כעת ושיעורם גדול (כצפוי) אף בקרב בעלי תואר אקדמי. אין הבדל בין בעלי תעודת בגרות מלאה ליתר הצעירים באשר למצב התעסוקתי שלהם כיום או בעבר. צעירים ללא תעודת בגרות מדווחים יותר על מצב בריאותי לא כיי טוב ואף פחות מכך. בקרב צעירים בעלי בגרות מלאה היה אחוז נמוך יחסית שדיווח כי יש לו ילדים.

שירות צבאי

שיעור גבוה יחסית של צעירים ששירתו בשירות צבאי או לאומי למדו בתיכון עיוני. שיעור גבוה יחסית של צעירים שלא שירתו בצבא למדו בתיכון מקצועי, והינם בעלי בגרות חלקית או 12 שני"ל ללא בגרות. רבים מהם לא נבחנו כלל בבחינות הבגרות במתמטיקה ובאנגלית או נבחנו ברמת 2 יחידות. יותר צעירים ששירתו בשירות הצבאי או הלאומי נבחנו ברמת 4 יח"ל במתמטיקה וברמות 4 ו-5 יח"ל באנגלית. שיעור גבוה יחסית של צעירים שלא שירתו בשירות צבאי או לאומי אינם עובדים כיום. בקרב הצעירים שלא שירתו ישנה שכיחות גבוהה יחסית של צעירים שהכנסתם נמוכה בהרבה משכר המינימום. הצעירים ששירתו בשירות צבאי או לאומי מדווחים על מצב בריאותי טוב בהשוואה לצוערים שלא שירתו. בהתאם, בקרב מי שלא שירתו נמצאו יותר בעלי מגבלה גופנית או נפשית.

מוצא

בקרב צעירים שמוצאם מאתיופיה ישנו השיעור הגבוה ביותר של בעלי בגרות חלקית, שיעור נמוך במעט הינו של צעירים שמוצאם מחבר העמים. כמו כן, בקרב הצעירים שמוצאם מאתיופיה ישנו אחוז גבוה יחסית של צעירים שסיימו 12 שנות לימוד ללא בגרות. לא נמצאו הבדלים בין צעירים שמוצאם ישראלי בהשוואה לקבוצות האחרות בכל הנוגע לשירות הצבאי. עם זאת, שיעור גבוה יחסית של צעירים ממוצא אתיופי שירתו בשירות לאומי (51%). לא נמצאו הבדלים בין צעירים ממוצא ישראלי לכלל הצעירים האחרים באשר לשיעורי התעסוקה כיום או בעבר. אולם, אחוז גבוה באופן ניכר של צעירים שמוצאם מאתיופיה מדווחים כי בעבר היה מצב שלא מצאו עבודה. הצעירים ממוצא שאינו ישראלי מדווחים יותר על מצב כלכלי קשה מאד ולא טוב, על חובות ועל כך שהכסף שיש להם אינו מספיק. בהשוואה לכך, שיעור גבוה יחסית של ילידי ישראל מדווחים שיש להם מספיק כסף. שיעור גבוה יחסית של צעירים שמוצאם מחבר העמים מדווחים על חובות כספיים.

ההגדרה של צעירים פגיעים ומצבם יחסית ליתר הצעירים

לאור הממצאים המעידים כי לרבים ממשותפי המחקר יש יותר ממאפיין אחד המקשה על השתלבותם כבוגרים עצמאיים, יצרנו קבוצה אותה הגדרנו צעירים פגיעים. בקבוצה זו נכללו צעירים שהיה להם לפחות אחד המאפיינים הבאים: שהו בהשמה חוץ ביתית; עולים; ללא תעודת בגרות; בעלי מגבלה פיזית או נפשית; למדו במסגרות חינוך מיוחד; לא שירתו בשירות צבאי או לאומי; צרכו שירותי רווחה, או היו בטיפול של קידום נוער או שירותי תקן. המנהלים וקובעי המדיניות אותם ראינו זיהו מאפיינים דומים בחלקם הן להגדרה שלנו והן לתיאור של הצעירים שהתקבל מן הראיונות הפתוחים: מי שיש להם השכלה חלקית, ששירתו בשירות צבאי חלקי, שהיו בקשר עם גורמי הרווחה והתקון ובעלי מוגבלות פיזית. עם זאת, רק מעטים ציינו שבוגרי מסגרת חוץ-ביתית או עולים חדשים הם צעירים פגיעים. בנוסף הם ציינו מאפיינים נוספים: מחסור בקורת גג, מגורים בפריפריה החברתית והגיאוגרפית של המדינה וקושי במציאת מקום תעסוקה יציב. כמו-כן, עלה הקושי של צעירים אלו למצוא תואר אקדמי לכדי תעסוקה הולמת, אף כאשר למדו. מאפיינים נוספים של הצעירים הם מצוקה כלכלית ומצוקה נפשית. מאפיין נוסף שהודגש על ידי מנהלים וקובעי מדיניות הוא היעדר עורף משפחתי וחברתי. מאפיין זה לא נבדק במסגרת החלק הכמותי של המחקר ואף לא בלט במסגרת הראיונות האיכותניים עם הצעירים. כמו-כן, עלו התייחסויות באשר לטיב החברה המקיפה צעירים פגיעים, כאשר לעיתים מדובר בחברת שוליים או אף בחברה עבריינית.

הממצאים מן הסקר הכמותי העלו כי שיעור נמוך יחסית של צעירים פגיעים הינם רווקים. מקרב אלו ששירתו, צעירים פגיעים רבים יחסית סיימו את הצבא בדרגת רב"ט או סמ"ר, בהשוואה לצוערים הלא פגיעים אשר שיעור גבוה יחסית מהם סיימו בדרגת סמל או קצין. שיעור נמוך יחסית של צעירים פגיעים מרוצים או מרוצים מאד מסביבת המגורים שלהם. לא נמצא הבדל בין הצעירים הפגיעים ליתר הצעירים באשר למצב התעסוקתי כיום. אולם, בעבר צעירים פגיעים רבים יותר חוו מצב בו חיפשו עבודה ולא מצאו. שיעור גבוה יותר של צעירים פגיעים מדווחים על מצב כלכלי קשה ולא טוב ועל חובות, ויותר ממחצית מהם מדווחים על כך שהכסף שיש להם אינו מספיק. בהשוואה ליתר הצעירים, יש פחות צעירים פגיעים שמדווחים על מצב בריאותי טוב מאד.

במסגרת הראיונות האיכותניים מצאנו שלמרות שצעירים רבים שהו במסגרת חוץ-ביתית, היעדר עורך משפחתי לא עלה בראיונות כמאפיין בולט של מצוקה, ורבים מהצעירים אמרו שהם בקשר עם משפחתם המורחבת, אף כאשר זו אינה מתגוררת בארץ. עם זאת, רק חלקם חווים את משפחתם כגורם תמיכה. מאידך, הם בוחרים להישאר ולהתגורר בבית הוריהם בשל קושי לממן סידור מגורים אחר או בשל הצורך לתמוך כספית בהוריהם. פתרון זה נתפס על פי רוב כיצב. כמה מהצעירים חוו בעבר מצב בו חששו שלא יהיה להם היכן לישון. בתחום ההשכלה הצעירים ברובם לומדים כיום או מתכוונים ללמוד בעתיד. רבים מהם אינם מקבלים תמיכה כלכלית מהוריהם לצורך מימון הלימודים ומעטים מקבלים מימון מגורמים אחרים. בתחום התעסוקה רוב הצעירים מדווחים כי לא קיבלו הכשרה מקצועית. זאת ועוד, רוב הצעירים עובדים כיום אף כי רק צעירים מעטים קיבלו סיוע במציאת עבודה. צעירים רבים עובדים בעבודות פיזיות, זמניות, ללא אפשרויות קידום ואופק תעסוקתי ובהתאם לכך קיימת תחלופה גבוהה של מקומות עבודה. רוב הצעירים מתכרסמים מעבודתם ושיעור ניכר מהם מדווחים על מצב כלכלי סביר. לרבים מהם יש חובות, אולם אלו אינם בסכומים גבוהים. חלק מהצעירים חוו בעבר מצוקה כלכלית אולם רובם לא חוו מצב בו לא היה להם אוכל. רוב הצעירים דיווחו על מצב בריאותי טוב מבחינה פיזית. יחד עם זאת, רבים דיווחו, שכיום או בעבר, חוו מצוקה רגשית ואף דיכאון. לרבים מהצעירים יש חברים, ולחלקם אף בני זוג. אולם, כמה מהם מתקשים לשתף את חבריהם במצבי מצוקה רגשית. כמו כן, רבים מהצעירים אינם יכולים לקבל מחבריהם סיוע כספי.

שימוש בשירותים חברתיים

ממצאי הסקר הכמותי מעידים על שיעור נמוך יחסית של צעירים שעשה שימוש בשירותי רווחה ובשירותים להשלמת השכלה. שיעור הנשים שהשתמשו בשירותי הרווחה גבוה פי שלושה מזה של הגברים. בקרב אלה אשר פנו לשירותי הרווחה היה שיעור הצעירים ללא תעודת בגרות גבוה באופן יחסי לצעירים שיש להם תעודת בגרות מלאה. שיעור גבוה יותר של צעירים פגיעים היו בקשר עם ביטוח לאומי. בקרב המשתמשים בשירותי רווחה נמצא שיעור נמוך יחסית של פעילות במסגרת של תנועת נוער. בנוסף, יותר צעירים ממוצא ישראלי ובעלי תעודת בגרות מלאה היו חברים בתנועת נוער.

מתוך הראיונות האיכותניים עולה שהסיבה לכך כי הקשר עם גורמי רווחה, בריאות נפש ואכיפת החוק מצומצם, אינה חוסר נזקקות, אלא היעדר מודעות בקרב הצעירים לקיומם של השירותים השונים. גורמים נוספים לחוסר שימוש בשירותים הקיימים היו: היעדר מודעות לאפשרויות העזרה שניתן לקבל מהשירותים והחשש להפוך לנזקקים. יחד עם זאת, חלק מהצעירים דיווחו על שימוש בשירותים מסוימים המיועדים לצעירים כמותם, למשל, כאלו הניתנים במסגרת מרכזי הצעירים, ועל שביעות רצון מהם.

הראיונות עם המנהלים וקובעי המדיניות הדגישו את הקשר עם גורמי רווחה ותקון כמאפיין של צעירים פגיעים. מתוך כמה מהראיונות ניתן להסיק, כי בשל מיעוט השירותים והיכולת המוגבלת של השירותים הקיימים לסייע לצעירים, כמו גם לאור בעיות בהנגשת השירותים, צעירים פגיעים רבים אינם מוכרים למערכת ואינם מטופלים. בהקשר זה הוצג הצורך בגיבוש מדיניות ממשלתית והליכי חקיקה הנוגעים לטיפול ולבניית מערך מענים ממשלתי עבור צעירים פגיעים. כמו-כן, עלה הצורך בעריכת מחקרים שמטרתם להעריך את מועילות השירותים הקיימים כיום.

משאבים אישיים

ממצאי הסקר מצביעים על קשר בין מאפייני הרקע של הצעירים למשאבים האישיים שלהם. למשל, נמצא כי לבעלי הבגרות המלאה דימוי עצמי חיובי יותר מזה של יתר הצעירים, והדימוי העצמי של צעירים ששירתו בשירות הצבאי או הלאומי חיובי משל אלו שלא שירתו. הדימוי העצמי של הצעירים הפגיעים היה שלילי יותר בהשוואה ליתר הצעירים. כמו כן, תחושת השליטה של הצעירים הפגיעים נמוכה בהשוואה ליתר הצעירים.

בראיונות העומק שנערכו עם הצעירים לא נבדקו באופן ישיר הדימוי העצמי ותחושת השליטה. אולם מהתייחסותם של הצעירים למצוקות נפשיות ולדיכאון שרבים מהם חוו, מצטיירת תמונה של היעדר או של מיעוט במשאבים אישיים. כמו כן, חלקם דיווחו על קושי להיעזר בסביבתם במצבים אלו. בחלק

מהמקרים דווח על אירועים טראומטיים בעבר שהשפיעו על המצב הנפשי. תחום זה בלט בראיונות עם קובעי מדיניות ומנהלי שירותים שהתייחסו לצרכים של הצעירים הפגיעים בתחום הרגשי, ביניהם: תחושת שייכות, בנית זהות בוגרת והעצמה אישית.

תוכניות לעתיד

בחלק הכמותי נמצא כי יותר צעירים בעלי בגרות מלאה מתכוונים לגשת לבחינה הפסיכומטרית ולהירשם למכללה או לאוניברסיטה. צעירים רבים יותר ממוצא אתיופי מתכוונים לגשת לבחינה הפסיכומטרית בהשוואה לצעירים ממוצא ישראלי. צעירים רבים יחסית ללא בגרות מלאה מתכוונים להשלים בגרויות ולהירשם לקורס מקצועי. שיעור הצעירים שמתכוונים לעשות קורס מקצועי גבוה יותר בקרב צעירים שלא שירתו בשירות צבאי או לאומי בהשוואה לצעירים ששירתו. באופן יחסי, יותר צעירים פגיעים מתכוונים לעשות קורס מקצועי ולהשלים בגרויות בהשוואה לצעירים האחרים. שיעור גבוה יחסית של נשים מתכוון להירשם לחוגים בהשוואה לגברים.

בחלקים האיכותניים לא הייתה שאלה מכורשת באשר לתוכניות לעתיד של הצעירים. עם זאת מרבית הצעירים שאינם לומדים ציינו כי בכוונתם להשתלב בלימודים והצעירים שלומדים כעת ציינו כי בכוונתם לעסוק במקצוע אותו הם לומדים. כמו כן, רבים מהצעירים ציינו כי בכוונתם להקים משפחה, אולם חלקם מעוניינים להתבסס כלכלית לפני שיעשו כן.

תפיסת עתיד

בחלק הכמותי עלה כי תפיסת העתיד של הנשים חיובית יותר בהשוואה לגברים. לבעלי הבגרות המלאה תפיסת עתיד חיובית יותר מיתר הצעירים ותפיסת העתיד של צעירים ששירתו בשירות הצבאי או הלאומי חיובית משל אלו שלא שירתו. בראיונות עם הצעירים לא עלתה התייחסות מכורשת לתפיסת העתיד אולם ניכר כי רבים מהצעירים עסוקים בקיום יום יומי וכחות פנויים לתכנון עתידם. בדומה לכך, בראיונות עם המנהלים וקובעי המדיניות עלה כי לצעירים הפגיעים חסרה תפיסת עתיד והם עסוקים בקיום בהווה. כמו כן, לדעתם הצעירים לעיתים רואים את אפשרויותיהם העתידיות באופן מוגבל ומצומצם לעומת יכולותיהם.

צורך בעזרה

אחד התחומים המרכזיים שנבדקו היה הצורך של הצעירים בעזרה בתחומים של השכלה, תעסוקה, מגורים וחיים בקהילה ותמיכה רגשית. ממצאי הסקר מורים על כך שמחצית הצעירים לפחות מדווחים על צורך בעזרה בשני תחומים: סיוע כספי להמשך לימודים (57.4%) וחיפוש מקום עבודה מתאים (52%). התחומים בהם שיעור מועט יחסית של צעירים דיווחו על צורך בעזרה הם: ייעוץ או טיפול של פסיכולוג או של עובד סוציאלי (16%) וסיוע בהשלמת בגרויות (16.7%). שיעור גבוה יותר של נשים צריכות עזרה במתן הכשרה מקצועית, לעומת שיעור גבוה של גברים הזקוקים לסיוע בלימוד איך מחפשים מגורים עצמאיים. הצרכים של צעירים שאינם ממוצא ישראלי רבים מאלו של צעירים שהם והוריהם נולדו בישראל. הצרכים של בעלי הבגרות המלאה מעטים מאלו של יתר הצעירים. בכל אחד מהתחומים שנבדקו בנפרד נמצא כי שיעור הצעירים שאינם בעלי תעודת בגרות הזקוקים לעזרה גבוה יותר מבעלי תעודת הבגרות. הצעירים שלא שירתו בשירות הצבאי או הלאומי מדווחים על צרכים רבים יותר בעזרה בהשוואה לצעירים ששירתו. התחומים בהם אחוז גבוה יחסית של צעירים שלא שירתו מדווחים על צורך רב יותר בעזרה: השלמת בגרויות, הכנה לפסיכומטרי, סיוע כספי להמשך הלימודים ותמיכה וליווי אישי. ממוצע הצרכים של הצעירים הפגיעים גבוה בהשוואה ליתר הצעירים. כמו כן, אחוז הצעירים הפגיעים הזקוקים לעזרה בכל תחום גבוה בהשוואה ליתר הצעירים. ההבדלים המשמעותיים ביותר הם באשר לצורך בסיוע בהשלמת בגרויות וסיוע כספי להמשך לימודים.

מראיונות העומק עלה כי צעירים רבים צריכים עזרה בתחום הלימודים בעיקר בסבסוד הלימודים ומלגות. מעטים התייחסו לצורך בהכוונה ללימודים ובמידע נגיש על אפשרויות הלימוד. באשר לתעסוקה, כמחצית מהצעירים דיברו על צורך בסיוע במציאת מקום עבודה מתאים, נוח ובטוח. בתחום המגורים הצורך העיקרי שעלה היה כספי: סבסוד בדור, הוזלת שכר הדירה ואפשרות לרכוש דירה בעתיד. מעטים

אמרו שהם זקוקים לסיוע במציאת דירה. כמו כן, רק צעירים מעטים שיתפו בצורך שיש להם לקבל שירותי תמיכה וייעוץ. כמה מהצעירים הביעו קושי בהשתלבות חברתית והיו רוצים לקבל סיוע בלמידת מיומנויות בין-אישיות.

בראיונות שהתקיימו עם המנהלים ובעלי התפקידים, הייתה התייחסות נרחבת לצרכים של הצעירים בכל התחומים. בתחום ההשכלה הם התייחסו לכל הצרכים הקונקרטיים שהוזכרו על-ידי הצעירים, כגון: מלגות לימודים, ייעוץ בבחירת תחום לימודים, והכשרה מקצועית. כמו כן, צוין הצורך בליווי רגשי בזמן הלימודים על מנת למנוע נשירה. גם בתחום התעסוקה המנהלים הצביעו על צרכים רבים כגון: הכוונה או עזרה במיצוי התואר האקדמי שיבוא לידי ביטוי בתעסוקה הולמת. בנוסף, המנהלים התייחסו לתרומה של תעסוקה יציבה לתחושת הערך העצמי של הצעירים. בתחום הדיור ההתייחסות הייתה לצורך בהוזלת מחירי הדירות לצעירים ("דיור בר השגה") וכן בגיבוש מענים עבור צעירים שאינם עצמאיים. מעניין שגם ההתייחסות של המנהלים וקובעי מדיניות לצורך של הצעירים בטיפול נפשי (בשיחות או בטיפול פסיכיאטרי) הייתה מצומצמת. לעומת זאת, הם הדגישו צרכים רגשיים אחרים כמו הצורך בהשתלבות במסגרת חברתית נורמטיבית או הצורך בקבוצת שווים תומכת. השירות הצבאי או הלאומי לא זכה להתייחסות נרחבת מצד הצעירים, הן בסקר והן בראיונות (מאחר ורובם עברו את גיל השירות), אולם, נתפס כמשמעותי בקרב המנהלים וקובעי המדיניות. הצרכים עליהם הם הצביעו נגעו הן למתן מעמד של חייל בודד והן לליווי רגשי במהלך השירות.

הערכת השירותים הקיימים

במסגרת הסקר בקרב הצעירים לא נעשתה הערכה של מידת השימוש או המועילות של השירותים הקיימים עבור צעירים. יחד עם זאת, בראיונות העומק עם הצעירים הם הצביעו על בעייתיות בנגישות שלהם לשירותים השונים, ועל כך שחלק מהשירותים לא נותנים מענה מספק. חלק מהצעירים דיווחו על שימוש בשירותים מסוימים ועל שביעות רצון מהם. למרות שלא נשאלו ישירות, רבים מהמנהלים וקובעי המדיניות התייחסו לכך שכיום יש מעט מידי שירותים, הנותנים מענה מצומצם למעט צעירים. בשונה ממה שעלה מהראיונות עם הצעירים, הדגש כאן היה פחות על הצורך בהגברת הנגישות של השירותים ויותר על הצורך בהגדלת ההיקף שלהם, על מנת שיוכלו לתת מענה ליותר צעירים. הרושם העולה הוא כי כיום מרבית השירותים הקיימים סובלים ממחסור בתקנים ואינם מצליחים לתת מענה אף לצעירים שפנו אליהם. התייחסויות נוספות היו לצורך במדיניות ממשלתית ובנית מערך שירותים ממשלתי עבור צעירים פגיעים ולצורך במחקר שיטתי על מנת להעריך את יעילותם של השירותים הקיימים כיום.

צורך בשירותים נוספים

הצעירים הצביעו על צורך בשירותים נוספים בעיקר בתחום השכלה גבוהה: מלגות ללימודים, הכוונה וייעוץ, וקבלת מידע על הלימודים. חלקם העלו אף צורך בשירותים נוספים: בתחום הדיור - מידע על דירות להשכרה ועל אפשרויות לקבל סובסידיה בשכר הדירה; שירותי ייעוץ ותמיכה רגשית ונפשית; סיוע במציאת עבודה; והכנה והכוונה לחיים עצמאיים בתחומים שונים. במסגרת הראיונות עם המנהלים הייתה התייחסות הן להזנחה בפיתוח שירותים לצעירים והן לצורך בבניית מענים חדשים. המרואיינים הציעו שירותים הדומים לאלו שאותם הציעו הצעירים ואף הציעו שירותים נוספים כגון: מתן אפשרות לסטודנטים להתמחות טרם היציאה לשוק העבודה ושילוב הצעירים הפגיעים בקהילות עירוניות כדרך להגברת תחושת השייכות לקהילה.

מהראיונות עם קובעי המדיניות ומנהלי השירותים בלט כי מדובר בתחום חדש שהמדיניות לגביו נמצאת בתהליכי גיבוש. הם הצביעו על סוגיות מרכזיות שעמן מתמודדים הגופים השונים. הדוגמה הבולטת היא מדיניות של 'חינוך' לעומת 'טיפול'. רוב המרואיינים סבורים שיש לאמץ גישה המשלבת בין השניים. בה בעת דמויות מפתח מהמגזר השלישי, ציינו שתחום הטיפול אינו חלק מהמנדט לפיו הם פועלים. קובעי המדיניות ומנהלי שירותים רבים ראו חשיבות בהקניית כישורים להתמודדות עם אתגרי חיים שונים לעומת הציפייה שהם יתנו פתרונות לבעיות. אולם רובם (למעט אנשי האקדמיה) סייגו את דבריהם ואמרו, כי על אף גישה זו ישנם מצבים הדורשים מתן פתרונות מידיים. מכאן, שימתן סיוע קונקרטי

נתפס על ידם כחלק מהמדיניות שצריך לגבש. מרואיינים בודדים התייחסו לכך שהשירותים צריכים להיות כאלה שלא יגרמו לצעירים להיות תלויים בהם. לבסוף, נציגי כל הגופים ציינו כי אספקת שירותים לצעירים צריכה להתבסס על תיאום ושיתוף פעולה עם שירותים אחרים.

קובעי המדיניות והמנהלים התייחסו לשינויים שיש לבצע במדיניות ברמה הארצית. לטענתם, הצורך הראשוני הוא להגדיר את אוכלוסיית הצעירים הפגיעים. לאחר מכן יש לעגן עבור צעירים שנמצאים במסגרות של השמה חוץ-ביתית מענים מקדימים עוד בטרם יצאו לחיים עצמאיים. כל הגורמים הצביעו על הצורך בגיבוש מדיניות שתהיה באחריות ממשלה עבור צעירים פגיעים. יחד עם זאת עלו גישות שונות באשר לגופים שרצוי שיהיו אחראים לאספקת השירותים. המלצה אחת בולטת הייתה להיעזר במרכזי הצעירים כמסגרת למתן שירותים לצעירים פגיעים. המלצות נוספות היו לגבי חקיקה בתחום הצעירים, כאשר חלקן התייחסו לחקיקה כוללת ואחרות לחקיקה בעלת אופי מצומצם ונקודתי. ברמת התקצוב וארגון השירותים עלו המלצות כגון: יצירת תוכנית לאומית, שכפול המענים הקיימים ובניית רצף שירותים. ההמלצות היו יותר בכיוון של הרחבת מערך השירותים הקיים ובהגברת הנגישות שלהם וכחות לגבי שינוי במדיניות ובניית שירותים נוספים. לבסוף, היו המלצות שהתייחסו להכנת צעירים פגיעים לחיים עצמאיים. ההמלצות היו בעיקר לגבי הקניית כישורי חיים עם דגש על התמודדות עם מוסדות בירוקרטיים וחיבור הצעירים לגופים הנותנים שירותים בקהילה לצעירים בוגרים. המלצות נוספות כללו הכנה נפשית ליציאה ממסגרות ההשמה. מהמלצות אלו עלתה השאלה של גבולות הליווי שיינתן לצעירים והדרך המתאימה ביותר לתת תמיכה ללא יצירת תלות.

מסקנות והמלצות

המחקר מצביע על מורכבות ההגדרה של צעירים פגיעים. בניגוד לנטייה לציין 'רצף' הנע מהנורמטיבי ללאוכלוסיות קצה, המחקר הנוכחי מצביע על הטרוגניות ומורכבות רבה יותר שלא ניתן לאפיין אותה על מימד אחד. לכן, לדעתנו, יש מקום להתייחסות כללית לקבוצת הגיל ולכל המשותף לה, תוך התייחסות פרטנית לתתי קבוצות שונות של צעירים פגיעים, שחלקן יזדקקו לפתרונות מותאמים למאפיינים הייחודיים לקבוצה (כגון, צעירים עם בעיות נפשיות, עם בעיות פיזיות, בעלי רקע כלילי, בוגרי מסגרות השמה חוץ ביתית ועוד). המחקר זיהה מספר קבוצות פגיעות במיוחד: חסרי בגרות מלאה, מי שלא שירתו בצה"ל ובשירות הלאומי, וכן עולים, בעיקר יוצאי אתיופיה.

בניגוד לדיווחים ממקומות אחרים בעולם, לא נמצאו קשיים רבים בתחום של דאגה לבריאות פיזית. סביר שהעובדה שבישראל יש מערכת בריאות ממשלתית שהצעירים יכולים להיעזר בה, מסבירה מצב זה. המחקר הנוכחי גם לא חושף קשיים רבים בתחום ההתנהגות הנורמטיבית (כגון הסתבכות בפלילים). סביר, שהמחקר הנוכחי המתמקד באלו המגיעים למרכזי הצעירים, לא הגיע לאותם צעירים פגיעים המנותקים מהשירותים הכורמאליים והמעורבים בפלילים. בדומה לידוע מהעולם, צעירים פגיעים מתמודדים עם קשיים בתחום ההשכלה והמשך הלימודים. רבים מהצעירים הביעו את הרצון והתוכניות להמשך לימודים. יחד עם זאת, הם ואנשי המקצוע זיהו צרכים רבים בתחום זה והעלו רעיונות שונים לשירותים ולמדיניות בתחום זה. ההמלצות שלנו הן:

א. לפתח כלים להנגשת מידע רלבנטי לצעירים כדי שיוכלו לבחור באלטרנטיבה המתאימה להם ביותר להמשך לימודים.

ב. ליצור מנגנונים של תמיכה כלכלית שתאפשר המשך לימודים.

ג. לפתח פתרונות מערכתיים לקדם השכלה גבוהה בקרב מי שאין להם כיום תעודת בגרות מלאה או ציון פסיכומטרי המאפשר קבלה למוסדות ההשכלה הגבוהה.

רוב הצעירים שהשתתפו במחקר מועסקים. יש בכך יתרון על דיווחים מהעולם שם צעירים רבים אינם מועסקים כלל. אולם, יש סימנים רבים לכך שמקורות התעסוקה שלהם אינם מספקים להם משענת כלכלית מספקת. כיוון שתקופת מעבר זו עשויה להכריע את עתידם התעסוקתי והכלכלי, היא מהווה הזדמנות חשובה לקדם את עתידם. בתחום זה זיהינו מספר היבטים שיש להתמודד אתם, במסגרת

המאמצים להשפיע על עתידם של הצעירים.

א. לקדם הכשרה מקצועית.

ב. לקיים במסגרת ההכשרה ליווי רגשי ותמיכה.

ג. לפתח פתרונות מערכתיים ורחבי היקף מול מעסיקים גדולים המוכנים להיות מחויבים חברתית, ולהתחייב על מתן הזדמנות לצעירים בתחילת דרכם, ללא ניסיון וללא השכלה מקצועית מספקת בשלב זה.

ד. לשלב ארגוני מגזר שלישי בליווי הצעירים ובפיתוח מערכת של מתנדבים שיהיו מוכנים להיות מנטורים לצעירים בראשית דרכם.

ה. לקדם כישורי חיים של צעירים עוד בהיותם בתיכון בכל הקשור לטיפול בכספים ולהימנעות משקיעה בחובות.

דיור הוא נושא קריטי אצל צעירים פגיעים, ומהספרות המקצועית עולה שרבים מהם הופכים להיות חסרי בית, לכחות בתקופות מסוימות של חייהם. ממצאי המחקר שלנו מציירים תמונה מעודדת יותר, ולא נמצאו דיווחים על מחסור בקורת גג. יחד עם זאת, יש הסכמה שצעירים אלו זקוקים למענים טובים יותר בתחום הדיור. הקושי להשיג דירה בסכומים סבירים הוא אחת הסיבות ללחצים הכלכליים ולמעשה פוגע גם ביכולת להשתלב בתעסוקה ובלמודים.

ממצאי הסקר והראיונות מצביעים על חשיבות השירות בצה"ל ובשירות הלאומי. יחד עם זאת נראה לנו, שיש אפשרויות וצורך למנף יותר את השירות בצה"ל ובשירות הלאומי-אזרחי לשם הישגים בתחום של התעסוקה וההשכלה. זאת, הן בהיות הצעירים בשירות והן לקראת סיומו.

ממצאי הסקר מורים על כך שמחצית הצעירים לפחות מדווחים על צורך בעזרה בשני תחומים: סיוע כספי להמשך לימודים וחיפוש מקום עבודה. לצעירים הפגיעים יש יותר צרכים בהשוואה ליתר הצעירים, רק שיעור קטן של הצעירים ציין שמישהו כבר נותן מענה לצרכים שלהם. שיעור נמוך יחסית של צעירים שעשה שימוש בשירותי רווחה ובשירותים להשלמת השכלה והקשר עם גורמי רווחה, בריאות נפש, ואכיפת החוק אינו שכיח. מעניין שהסיבה לכך בדרך-כלל אינה חוסר נזקקות, אלא היעדר מודעות בקרב הצעירים לקיומם של השירותים השונים.

ממצאי המחקר מדגישים את צורך בעיצוב מדיניות ממשלתית ובניית מערך שירותים עבור צעירים פגיעים במדינת ישראל. המחקר מצביע על כך שהמודעות לנושא זה גברה מאוד בשנים האחרונות, אולם הצורך עדיין קיים. חלק ממעצבי המדיניות אף זיהו הזדמנות להתקדמות בנושא זה על רקע הדרישות שעלו באחרונה לצדק חברתי. להערכתנו יש דחיפות במתן בפתרונות מערכתיים עבור צעירים פגיעים. הפתרונות אמורים לתת מענה לצורך בפיתוח שירותים שאינם קיימים היום, ולארגון השירותים ברמה הלאומית. מבין התחומים שבהם הצורך לפיתוח שירותים וארגונים ברמה הממלכתית הוא הברור ביותר, ניתן לציין את: השלמת ההשכלה והנגישות להשכלה גבוהה, קידום האפשרויות להכשרה מקצועית ונושא הדיור.

במסגרת הדיון לפיתוח מדיניות ושירותים יש מקום לקידום הלמידה והמחקר השיטתיים של הצרכים והפתרונות עבור הצעירים הפגיעים. להערכתנו, חשוב שפיתוח המדיניות והשירותים ילווה על ידי מחקר וניטור שיטתי שימשיכו ויזהו צרכים ואוכלוסיות פגיעות במיוחד וכן יבחנו באופן ביקורתי את הישגי המדיניות, השירותים וההתערבויות הספציפיות שיפותחו בעתיד. את המחקר הנוכחי יש לראות כחלק ממאמץ מתמשך ליצור תשתית של מידע שתאפשר לתכנן מדיניות ובהמשך לבחון את פירותיה. במסגרת זו יש לראות את המגבלות שלו בכך שלא הקיף אוכלוסיות חשובות הראויות לבדיקה מעמיקה, כגון מיעוטים, חרדים וצעירים בעלי מוגבלויות. לפיכך, יש להמשיך וללמוד באופן שיטתי כדי לסייע לצעירים פגיעים למצות את מלוא הפוטנציאל האישי, להתקדם בחייהם, ולהשתלב בחברה ולתרום לה.

תוכן העניינים

1	פתח דבר
2	רקע מדעי
3	הצבא ומקומו בתקופה התפתחותית זו
3	צרכים של צעירים בתקופת השירות הצבאי
4	הצרכים של צעירים פגיעים
4	משאבים אישיים וקהילתיים של הצעירים
7	שירותים לצעירים פגיעים
8	מטרות המחקר
11	חלק א': סקר כמותי על צרכים ושירותים מזווית הראייה של הצעירים
11	שיטה
11	אוכלוסייה ומדגם
11	כלי המחקר
12	ממצאים
12	מאפייני רקע של המשתתפים
14	משאבים אישיים
16	תפיסת עתיד
18	צרכים
18	הבדלים בין קבוצות
19	הבדלים על פי מין
20	הבדלים על פי קבוצת גיל
22	הבדלים על פי ארץ לידה
24	הבדלים על פי השכלה
26	הבדלים על פי השתתפות בשירות צבאי או לאומי
28	הבדלים בין קבוצת הצעירים הפגיעים ליתר הצעירים
30	הבדלים לפי אזור מגורים
31	חלק ב': ראיונות עומק עם צעירים
31	מאפייני המשתתפים
46	יחסים עם המשפחה
47	יחסים בין אישיים
48	קשר עם שירותים חברתיים
49	צרכים
50	תפיסת השירותים
55	חלק ג': צרכים ושירותים מזווית הראייה של אנשי מקצוע וקובעי מדיניות
55	מדגם
55	מאפייני המסגרות בהם עובדים המרואיינים
55	ההגדרה של צעירים פגיעים
56	הצרכים של צעירים פגיעים
61	מפת השירותים הקיימים עבור צעירים פגיעים
63	הקריטריונים לקבלת השירותים ומידת הכיסוי של האוכלוסייה הרלבנטית
64	מדיניות השירותים באשר לטיפול בצעירים פגיעים
66	שינויים שיש להכניס ברמה הארצית בדרכי הפעולה הקיימות כיום
67	שינויים שיש להכניס ברמת החקיקה

67.....	שינויים שיש להכניס ברמת התקצוב וארגון השירותים
68.....	שירותים ספציפיים שמומלץ להקים עבור צעירים פגיעים
70.....	כיצד ניתן להכין צעירים פגיעים לחיים עצמאיים
73	סיכום ומסקנות
77	מקורות
83	נספחים
85.....	נספח 1: הסקר הכמותי
91.....	נספח 2: הבדלים על פי אזור מגורים
97.....	נספח 3: תדריך למראיין-ראיונות עומק מובנים למחצה
101.....	נספח 4: שירותים קיימים ושירותים עתידיים עבור צעירים פגיעים

רשימת לוחות

13	לוח 1: ארץ לידת הצעירים והוריהם
15	לוח 2: התפלגות הדימוי העצמי, ממוצעים וסטיות תקן
15	לוח 3: התפלגות תחושת השליטה, ממוצעים וסטיות תקן
16	לוח 4: התפלגות תחושת השייכות לקהילה, ממוצעים וסטיות תקן
16	לוח 5: התפלגות התוכניות לעתיד, ממוצעים וסטיות תקן
17	לוח 6: התפלגות תפיסת עתיד, ממוצעים וסטיות תקן
18	לוח 7: התפלגות הצרכים של הצעירים בתחומי השכלה, תעסוקה, מגורים וחיים בקהילה ותמיכה רגשית
22	לוח 8: אחוז הצעירים שצריכים עזרה על פי קבוצת גיל
26	לוח 9: אחוז הצעירים שצריכים עזרה על פי השכלה
28	לוח 10: אחוז הצעירים שצריכים עזרה על פי השתתפות בשירות צבאי או לאומי
29	לוח 11: שכיחות הצרכים בעזרה בקרב הצעירים הפגיעים והלא פגיעים
91	לוח 12: שכיחות (ואחוזים) ארץ לידת הצעיר והוריו לפי אזור מגורים
91	לוח 13: מאפיינים דמוגרפים לפי אזור מגורים וניתוחי חי בריבוע
92	לוח 14: השכלה על פי אזור מגורים וניתוחי חי בריבוע
93	לוח 15: מאפייני המגורים על פי אזור מגורים בארץ וניתוחי חי בריבוע
93	לוח 16: שירות צבאי ולאומי על פי אזור מגורים וניתוחי חי בריבוע
94	לוח 17: תעסוקה והכנסה לפי אזור מגורים וניתוחי חי בריבוע
94	לוח 18: שימוש בשירותים חברתיים לפי אזור מגורים
95	לוח 19: ממוצעים וסטיות תקן של המדדים שנבדקו על פי אזורים בארץ
96	לוח 20: אחוז הצעירים שצריכים עזרה בתחומי השכלה, תעסוקה, מגורים וחיים בקהילה ותמיכה רגשית על פי אזור המגורים

פתח דבר

התקופה שבין סוף גיל העשרה לשלהי גיל העשרים היא תקופה משמעותית ורבת שינויים בחייהם של צעירים רבים בחברות המתועשות. בתקופה הזו הם רוכשים השכלה גבוהה והכשרה מקצועית, ולומדים להתבסס מבחינה כלכלית. לרבים תקופה זו מאופיינת גם בתהפוכות מבחינת היחסים הבינאישיים, בהתנסויות מגוונות ביחסים אינטימיים ובאהבה, בבניית יחסי עבודה ובגיבוש השקפת עולם. וכך, בסופה של תקופה לא קצרה זו, מרבית האנשים מגיעים בהדרגה להחלטות משמעותיות ביחס לחיים שלהם.

ואולם, יש קבוצות שמצבן שונה. צעירים שמשפחתם הביולוגית לא יכולה מסיבות שונות לתמוך בהם, נדרשים עם הגיעם לגיל 18 לעמוד ברשות עצמם. בהיעדר הגנה ותמיכה הצעירים צריכים להתמודד עם משימות חיים מורכבות. המעבר שלהם מהתבגרות לבגרות הוא קצר הרבה יותר לעומת צעירים שלהם עורך משפחתי איתן, ומציב בפניהם דרישות קשות במיוחד, ולא כולם יתמודדו איתו בהצלחה. חלקם ישרדו את המעבר ויצליחו להפוך לבוגרים עצמאיים, אך רבים אחרים יחוו קשיים שילוו אותם שנים ארוכות. צעירים אלה נמצאים במוקד המחקר הזה.

צעירים בחברות המודרניות ובכללן בישראל עומדים בפני אתגרים חדשים במעבר שלהם לעצמאות. מעבר זה עלול להיות קשה במיוחד עבור חלקם. המשימה של הזיהוי הנכון של צעירים אלו ומתן מענה המתאים לצורכיהם הוא חיוני להם ולחברה כולה. אין זו משימה פשוטה או קלה. המורכבות של התופעה וההטרוניות הרבה במאפיינים ובצרכים של קבוצות שונות של צעירים, מחייבים שימוש בשיטות מחקר שונות ורבות לאורך זמן, במטרה ליצור תשתית ידע רלבנטית הנחוצה לקידום מדיניות ושירותים יעילים וברי קיימא.

מחקר זה הוא נוסף בתהליך מורכב ורב שנים של מחקרים ופעילות ציבורית בו אנו עוסקים בשנים האחרונות בשיתוף משרדי הממשלה הרלוונטיים, המוסד לביטוח לאומי וארגונים כגון הגיונט (אשלים ותב"ת) וקרן גנדיר כדי לקדם את רווחתם של צעירים אלה (ראו למשל: בנבנישתי ומגנוס, 2008; בנבנישתי וזעירא, 2008; זעירא ובנבנישתי, 2008; זעירא ובנבנישתי, 2008; זעירא, 2007; זעירא, בנבנישתי ודיניסמן, 2009; Schiff & Benbenishty, 2009; Benbenishty & Schiff, 2009; Benbenishty, 2008). (2006; Zeira, 2009).

חשיבות המחקר הנוכחי היא בבחינה מקיפה וכוללת של מגוון הצרכים שיש לצעירים בעלי תמיכה משפחתית מוגבלת בתקופת המעבר שלהם לחיים עצמאיים, השירותים הקיימים עבורם ומידת ההלימה ביניהם. ממצאי המחקר שיוצגו בהמשך מהווים תרומה עיונית בהעמקת ההבנה לגבי מעבר לבגרות של מעגלים רחבים של צעירים במספר קבוצות פגיעות. בה בעת אנו מקווים שהמחקר וממצאיו ימשיכו להזין את השיח המקצועי והציבורי, וימשיכו להניע תהליכים שמטרתם לגבש קווים מנחים למדיניות כוללת עבור צעירים במדינת ישראל.

רקע מדעי

בשנים האחרונות גובר העניין באנשים צעירים בטווח הגילים שבין 18-25. ארנט (Arnett, 2000) מתאר את התקופה הזו כשלב חדש בהתפתחות מגיל ההתבגרות לאנשים בוגרים. וכך, מסיבות שונות, ביולוגיות וחברתיות, גיל ההתבגרות והתהליכים ההתפתחותיים שנלווים אליו מתחילים כיום מוקדם יותר ונמשכים תקופה ארוכה יותר. שינויים פיזיולוגיים מתרחשים מוקדם יותר בגלל שינוי בתנאי והרגלי תזונה ושינויים רגשיים וקוגניטיביים מתרחשים בשל רכישת מיומנויות וידע בגיל צעיר יותר מבעבר. מאידך, ההתבגרות גם היא נמשכת מאוחר יותר מאשר בעבר. בדורות קודמים, כבר בסוף שנות העשרה לחייהם צעירים עבדו לכרנסתם, דאגו לעצמם לקורת גג, והקימו משפחה. בעשורים האחרונים אנו עדים לכך שצעירים, בארץ ובעולם, נשארים סמוכים על שולחן הוריהם עוד תקופה ארוכה (Bynner & Parsons, 2002; Morrow & Richards, 1996). צעירים רבים גרים בבית ההורים, אינם ממהרים להקים משפחה, מתנסים בסוגי עבודה שונים, וממשיכים בלימודים גבוהים. חלק מהצעירים שיצאו מבית הוריהם לחיים עצמאיים אף חוזרים לבית ההורים כשהם נתקלים בקשיי פרנסה.

כיוון ששלב המעבר מגיל ההתבגרות לחיים כאדם בוגר מתחיל מאוחר יותר והוא ארוך יותר לעומת העבר, הצורך להישען על בית ההורים ועל משאבים חברתיים גדול יותר. בעוד שרבים מהצעירים יכולים להישען על התמיכה של משפחתם בתהליכי מעבר מאתגרים אלו, יש קבוצות של צעירים שלהם אין תמיכה משפחתית מספקת והם פגיעים במיוחד (Arnett, 2007). קבוצה בולטת היא של צעירים שבילו את ילדותם ונעוריהם במסגרות חוץ-ביתיות, בשל היעדר משפחה ביולוגית, או בגלל שמשפחתם לא יכולה מסיבות שונות לגדל אותם. אלה מסיימים את שהותם במסגרת זו עם הגיעם לגיל 18, אז מסתיימת אחריות המדינה להגנתם כצעירים. מחקרים רבים מצביעים על כך שצעירים אלו הם פגיעים לשורה ארוכה של בעיות וקשיים הגורמים להם ולחברה תוצאות קשות בטווח הקצר והארוך (ראו, למשל: Biehal & Wade, 1996; Collins, 2001; Keller, Cusick & Courtney, 2007; Stein, 2006). בה בעת יש גם צעירים שגדלו בחיק משפחתם הביולוגית, אך זו לא יכולה לספק להם את העורך הדרוש כדי להשתלב בבטחה בחברה הבוגרת. הספרות בתחום זה גם מזהה קבוצות פגיעות של צעירים, שעבורם תקופת מעבר זו רגישה במיוחד ועלולה לתרום להדרתם החברתית (social exclusion), כגון צעירים נכים המצופים להשתלב בעולם העבודה, אך נתקלים בבעיות קשות עקב נכותם (Munro, Stein & Ward, 2005).

בקרב אוכלוסיית הצעירים בישראל יש תת-קבוצות נוספות שגם להן יש צרכים ייחודיים הפוגעים בהשתלבותם התקינה בחברה. למשל: צעירים במשפחות עולים, צעירים שגדלו במשפחות הסובלות ממצוקה כלכלית וצעירים שמסיבות שונות לא שירתו בצבא. המצוקות העיקריות של צעירים אלה הן: היעדר עורך משפחתי העשוי לספק להם תמיכה כלכלית ורגשית, מחסור בדיוור, קשיים בהשתלבות בשוק העבודה, ותחושה של ניכור חברתי. מצוקות אלה מונעות מהצעירים השתלבות חברתית ומובילות לעתים להדרה, להידרדרות חברתית ואף לעבריינות.

מחקרים בארץ ובעולם שנעשו על בוגרי מערכות של רווחת הילד מציגים מספר גורמים שהופכים צעירים אלו לפגיעים. הפגיעות מתבטאת בקושי להשתלבות תקינה בחברה: שיעור גבוה מצעירים אלו חסרי השכלה ותעסוקה (Barth, 1990; Festinger, 1983; Pecora et al., 2006; Reilly, 2003), סובלים ממחסור כספי (Barth, 1990; Cook, 1994; Reilly, 2003), מעורבים בפלילים יותר מעמיתיהם (Courtney & Dworsky, 1999; McMullen & Tucker, 2001; Piliavin, Grogan-Kaylor & Nesmith, 2006), ושיעור גבוה בקרבם יחסית לבני גילם משתמשים באלכוהול ובחומרים אסורים (Mason, et al., 2003; McMullen & Tucker, 1999). אחוז לא מבוטל מהם היה לפחות פעם אחת חסר בית (Barth, 1990; Biehal, Clyden, Stein & Wade, 1994; Cook, 1994; Courtney & Dworsky, 2006; Pecora et al., 2003) ורבים מהם סובלים מיותר קשיים נפשיים ומניסיונות אובדניים בהשוואה לקבוצת בני גילם. תופעות קשות נוספות הן לידות בגיל העשרה ושיעור הפלות גבוה (Clare, 2006; Courtney et al., 2001; Courtney & Dworsky, 2006; Pecora et al., 2003). כאמור, מאפיין משמעותי נוסף עבור צעירים אלו בישראל הינו אי השלמת שירות צבאי מלא, בין אם המדובר בהעדר שירות צבאי כלל או בשירות צבאי חלקי (Weiner & Kupermintz, 2001). במחקר הנוכחי אנו

נתייחס לכלל האוכלוסייה של צעירים בעלי תמיכה משפחתית מוגבלת ('חסרי עורך משפחתי') - הן אלו שבגרו במסגרות השמה, והן אלו שחיים בקהילה אך אינם יכולים לקבל ממשפחתם את התמיכה לה הם זקוקים. כמו כן, נתייחס לתת קבוצות נוספות של צעירים אשר להם מאפיינים שונים המקשים על השתלבותם התקינה בחברה והופכים אותם לפגיעים כפי שהוצגו לעיל.

במדינת ישראל אין כיום, מסיבות רבות, מערך שירותים המכוון באופן שיטתי לתת מענה לצרכים של צעירים כאלה (קטן, 2008). המחקר המוצע מבקש להעמיק את הידע על הצרכים של צעירים שלהם אין תמיכה מספיקה ממשפחתם בתהליכי המעבר לבגרות ואין להם די משאבים להשתלבות בחיים בוגרים נורמטיביים ולסקור את מערך השירותים בהם נעזרים צעירים בגילים אלה. אחת ממטרות המחקר המרכזיות היא לזהות כערים בין הצרכים של צעירים אלו לבין השירותים העומדים לרשותם ולהצביע על דרכים אפשריות לצמצומם.

הצבא ומקומו בתקופה התפתחותית זו

המעבר הראשון שעושים מרבית הצעירים הישראלים שהגיעו לגיל בגרות הוא אל הצבא. לשירות הצבאי (או הלאומי) יש השלכות חשובות על המעבר מהתבגרות לבגרות בישראל. מייזלס (2002) סקרה מחקרים שנעשו בישראל לגבי מקומו של הצבא בחייהם של צעירים ומצאה שלשירות צבאי משמעותי יש תרומה חשובה להתפתחות הצעירים המשרתים בו. שירות צבאי משמעותי הוא, למשל, כזה שמזמן לצעיר הזדמנות להתנסות בתפקידים שונים (למשל: פיקוד, שירות קרבי, שירות מקצועי). כמו כן, במסגרת הצבא צעירים רבים מפתחים לעצמם לראשונה מערכות יחסים בין-אישיות ואינטימיות שמנותקות ממעגלי החיים בהם גדלו ובגרו. לפיכך, השירות הצבאי, חרף היותו במסגרת כפויה, אינטנסיבית ותובענית, נתפס בחברה הישראלית כשלב חניכה וכזרז של תהליכי התבגרות (Mayseless, 2004).

לשירות הצבאי יש משמעות מיוחדת עבור הצעירים שמסיבה זו או אחרת לא מתגייסים לצבא, שעקב כך יחוו קשיים ואתגרים רבים. עיקר הקושי נובע מכך שלאנשים שלא משרתים בצבא מתלווה סטיגמה של 'משתמטים' מהחובה הבסיסית של כל אזרח במדינה או של צעירים בעלי מאפיינים אנטי-חברתיים שהצבא אינו מעוניין בהם. סטיגמה זו יוצרת קשיים שונים, לדוגמה, במציאת עבודה. כאשר לסטיגמה זו נוספים צרכים הנובעים מהיעדר עורך משפחתי ומחוסר במשאבים אישיים, צעירים אלה נידונים לעתים לאבטלה או לתעסוקה בעבודות מזדמנות. לצעירים אלה אין כיום כמעט מענה ברמה הלאומית, מלבד התחלות של עיצוב שירות אזרחי בכריסה ארצית (www.gandy.com/cpage/?pid=18), והם צריכים לפנות לשירותי הרווחה הקיימים, שלעתים קרובות אינם ערוכים להתמודד עם הצרכים של קבוצה זו.

צרכים של צעירים בתקופת השירות הצבאי

לכאורה, צעירים המשרתים בצה"ל או בשירות לאומי מקבלים מענה שלם על כל צורכיהם מהמסגרת שבה הם נמצאים. אולם, השירות הצבאי מלווה באתגרים רבים ולעתים אף במשברים. לכן, צעירים רבים זקוקים לתמיכה בתקופה זו (מייזלס, 2002), קל וחומר אלה שאין להם תמיכה מספקת ממשפחתם. במחקר שערכנו לאחרונה על בוגרים של כפרי נוער וכנימיות חינוכיות (זעירא ובנבנישתי, 2008) ציינו המשתתפים את התקופה שמייד לפני הכניסה לצבא ומייד אחרי השחרור כשתי תקופות שבהן חוו קשיים רבים ומשברים בכל מה שנוגע למחסור בקורת גג, במזון מספיק ובתעסוקה. להלן נתאר את הצרכים סביב השירות הצבאי בהתייחס לשלוש תקופות: הראשונה, לפני הגיוס ובסמוך לו; השנייה, בתקופת השירות הצבאי; והשלישית בתקופת השחרור מן הצבא והמעבר לחברה האזרחית.

ההכנות לגיוס מתחילות כשנה קודם והן כוללות בדיקות שונות של התאמה ומיון לשירות. תקופה זו מאופיינת בלבטים ובחוסר וודאות, וצעירים רבים נעזרים בסביבתם הקרובה כדי לקבל החלטות לגבי השירות הצבאי שלהם. מי שאין לו תמיכה ממשפחה קרובה חווה את הלבטים הללו לבדו. בנוסף, צעירים רבים אינם מתגייסים מיד בתום הלימודים אלא רק לאחר מספר חודשים. ולכן, הם זקוקים למסגרת של מגורים ותעסוקה עד ליום הגיוס. מי שמשפחתו מסייעת לו, יוכל לעבור את התקופה הזאת עם תמיכה כלכלית וליווי. מי שאין לו משפחה מסייעת, יאלץ לדאוג לכלכלתו ולקורת גג בעצמו, וכך גם יגיע לפעמים ליום הגיוס, כשאיש אינו מלווה אותו לאוטובוס המתגייסים.

במהלך השירות הצבאי יש לצעירים צרכים שיש להם היבט כלכלי (למשל, רכישת ציוד ומזון שהצבא אינו מספק, תנאים נוחים ומפנקים בזמן החופשות מהצבא) וכאלה שהם בהיבט הרגשי (אוזן קשבת, עצה וליווי). מי שאין לו משפחה ביולוגית או שזו לא חיה בארץ, זכאי להסדרת מעמד של חייל בודד, שמטרתו לענות לחלק מהצרכים שצוינו קודם. מעמד זה מקנה סיוע בדיוור לתקופת השירות, מענק כספי ועוד (פקודת מטכ"ל 35.0808). ואולם, צעירים רבים שמשפחתם לא יכולה לספק להם עורך איתן אינם זכאים למעמד הזה או שזכאותם מוסדרת זמן רב לאחר שהחלו את השירות הצבאי והם עוברים למעשה את התקופה הראשונה ללא תמיכה.

מחקרים מצביעים על כך שגם התקופה אחרי הצבא היא רגישה במיוחד (Mayseless, 2004). מי שסיימו שירות צבאי או לאומי מלא ואין להם עורך משפחתי או משאבים אישיים שיקלו עליהם את ההשתלבות בחברה הבוגרת זקוקים אף הם להתייחסות. וכך למשל, ממצאים ראשוניים שעולים ממחקרם של (בנבנישתי, לוי, רפאלי, וזעירא, 2011) מצביעים על כך שגם מי שסיימו שירות לאומי המיועד לאוכלוסיות בסיכון עומדים בפני משימות התפתחותיות לא פשוטות, ללא משאבים אישיים, משפחתיים וקהילתיים מספקים. אמנם יש מספר מסגרות המעניקות ייעוץ, הכוונה ואף סיוע לחיילים משוחררים (למשל, היחידה להכוונת חיילים משוחררים). ואולם, השירותים מוצעים בדרך-כלל במסגרת אוניברסאלית ואינם מביאים בחשבון את המאפיינים המיוחדים או את הצרכים של צעירים שאין להם תמיכה משפחתית מספקת.

הצרכים של צעירים פגיעים

קטן (2009) מונה מספר משימות שעל הצעיר להשיג על מנת להשתלב באופן תקין בחברה: "השתלבות במסגרות שתאפשרנה לימודים גבוהים ו/או רכישת מקצוע, השתלבות בתעסוקה שתבטיח הכנסה הולמת וסיפוק אישי, דיור הולם, השתלבות במסגרות חברתיות נורמטיביות שתספקנה תחושת שייכות וזהות ותאפשרנה מעורבות חברתית". לטענתו לצורך השגת יעדים אלו נדרשים מספר תנאים כגון: עורך משפחתי או חברתי אשר מהווה תמיכה רגשית וכלכלית, הכשרה מקצועית וסיום שירות צבאי או לאומי. השכלה אף היא נתפסת כתנאי בסיסי לצורך השתלבות בעולם המבוגרים ולקבלת מעמד חברתי (IARD, 2001).

הצוותים המטפלים בצעירים בשירותי ההשמה החוץ ביתית מזהים מספר תחומים בהם לצעירים יש צורך בעזרה לאחר סיום שהותם במסגרות: סיוע כספי לצורך המשך לימודים, סיוע בחיפוש עבודה ובהשתלבות בהכשרה מקצועית, הכנה לשירות הצבאי, סיוע בדיוור ותמיכה פסיכוסוציאלית (בנבנישתי וזעירא, 2008). מחקר אחר שבחן את מצבם של הצעירים מספר שנים לאחר צאתם מהמסגרת העלה כי ישנה קבוצה של כ-10% מהבוגרים שאינם משולבים בחברה באופן מיטבי מבחינת השכלה, שירות צבאי, תעסוקה, מערכות יחסים והשתייכות למסגרות נורמטיביות (זעירא ובנבנישתי, 2008). מסמכי עמדה בנושא צעירים בוגרי השמה חסרי עורך משפחתי מתייחסים למחסור של צעירים אלו בכישורי חיים בסיסיים (פלד, 2009). הקושי העיקרי נובע מהשינוי המשמעותי שעוברים צעירים אלו, ממסגרת המספקת להם את כל הצרכים באופן מלא לחיים עצמאיים בהם הם נדרשים לדאוג לכל צרכיהם.

משאבים אישיים וקהילתיים של הצעירים

במסגרת המחקר נבדקו מספר תחומים הקשורים למשאבים האישיים והקהילתיים שיש לצעירים. תחומים אלו משפיעים על צורכי הצעירים ומושפעים מהם.

דימוי עצמי

דימוי עצמי הינו תפיסת האדם לגבי עצמו: הערכתו ודעותיו אודות עצמו, גופו, שאיפותיו, ויכולתו להתמודד עם בעיות (Hobfoll & Wallfish, 1984; Pearlin & Schooler, 1978). הוא כולל את דעותיו ורגשותיו של האדם כלפי עצמו הן כצופה מן הצד והן באופן אקטיבי, כאדם בעל יכולת לבצע שינויים (Baumeister, 1999). לפי הגדרתו של רוזנברג מדובר בתכונה רגשית הכוללת את המחשבות והרגשות של האדם אודות היבטים שונים בחייו (Rosenberg, 1985). דימוי עצמי מאופיין ברגשות מתמשכים ויצביים, יחסית, לאורך זמן. אולם, הוא הנוטה להתבסס על מגוון של התנסויות הכרוכות בחוויות של הצלחה וכישלון, תחושה זו מושפעת אף מנסיבות החיים ומאינטראקציות חברתיות. כאשר כחלק ממנה האדם משווה עצמו

לסובבים אותו על מנת לבנות את הערכת עצמו (לוי, 2008). חשיבותו של דימוי עצמי הינו בהשפעתו על תפקוד האדם, על תחושות הקשורות בחרדה, פסימיות ואף בריאות פיזית.

במחקר אורך שנערך בקרב צעירים בגילאי 14-30 עלה שהדימוי עצמי נבנה בגיל ההתבגרות אולם גם לאחריו ישנה בניה של הדימוי העצמי, אם כי מתונה יותר (Erol & Orth, 2011). ממחקר זה עולה עוד כי צעירים מופנמים ושאינם יציבים רגשית הינם בעלי דימוי עצמי נמוך יותר. החשיבות של דימוי עצמי בקרב צעירים פגיעים עולה מכמה מחקרים. בקרב צעירים בסיכון (עד גיל 18) נמצא קשר בין אובדנות לבין דימוי עצמי ירוד (Elliott, Colangelo & Gelles, 2005). כמו כן, נמצא קשר בין דימוי עצמי נמוך להפרעות אכילה. אחד ההסברים לכך הוא כי צעירים בעלי דימוי עצמי נמוך מפתחים דימוי גוף שלילי אשר בתורו מוביל להפרעת אכילה (Littleton & Ollendick, 2003). עוד נמצא קשר בין דימוי עצמי ירוד לשימוש בחומרים בקרב צעירים בעלי קשיי למידה (Glass, Flory, Martin & Hankin, 2011). מכל האמור עולה כי לדימוי עצמי נמוך היבטים שליליים ומסכנים עבור צעירים פגיעים.

תחושת שליטה בחיים ובגורל

מאפיין אישיותי נוסף שנבדק הינו תחושת שליטה. תחושת שליטה בחיים ובגורל מוגדרת כאמונתו של האדם ביכולתו להשפיע על עתידו, תחושת מסוגלות להעריך את הקשר בין התנהגויות ומצבים שונים לתוצאותיהם ותחושת יכולת לגייס כוחות להתמודדות עם אירועים שונים המתרחשים בחייו (Hobfoll & Wallfish, 1984; Pearlin & Schooler, 1978). תחושת השליטה כוללת התייחסות לאלמנטים הבאים: אפשרות ויכולת בחירה, תחושת כוח העשויה לנבוע מיכולות מסוימות ושליטה על משאבים. בספרות קיימים שמות נוספים הקשורים למושג זה כגון: חוסר אונים נלמד ומסוגלות עצמית. התייחסות נוספת למושג זה בספרות הינה להבדלים הקיימים בין "מיקוד שליטה פנימי" המתאר עד כמה האדם חש משפיע, אחראי ושולט לעומת "מיקוד שליטה חיצוני" המייצג אדם החש נשלט על-ידי כוחות חיצוניים לו ונתון לחסדיהם, ולפיכך אינו אחראי ושולט על מצבו (לוי, 2008). במחקר הנוכחי בחרנו את השימוש במושג תחושת שליטה מתוך הערכה כי בקרב צעירים רווחת תחושה כי שליטה במסלול חייהם הינה חשובה לצורך תפקוד תקין בחברה.

תחושת השליטה מתפתחת גם כמרכיב מולד, וגם כתוצר המסגרת המשפחתית-חברתית. לאורך החיים נסיבות החיים של הפרט תורמות לעיצוב ופיתוח תחושת השליטה שלו (לוי, 2008). אחד המאפיינים של צעירים במצבי סיכון היא תחושתם שאין להם שליטה בגורלם והם נתונים להשפעתם של כוחות החזקים מהם. זאת, בעקבות חשיפתם המתמדת לאירועי חיים קשים שלא היה באפשרותם למנוע. תחושת שליטה גבוהה נמצאה קשורה להיבטים חיוביים בקרב צעירים. בשורה של מחקרים בקרב מתבגרים נמצאו קשרים בין תחושת שליטה לבריאות נפשית וגופנית, דימוי עצמי גבוה, שביעות רצון מהחיים ותפיסת עתיד חיובית (Erol & Orth, 2011; Kerpelman & Mosher, 2004; Pinquart, Silbereisen & Juang, 2004; Caputo, 2003). כמו כן, במספר מחקרים בקרב צעירים רואים במוקד שליטה חיצוני בקרב צעירים גורם המשיך אותם לקבוצת הצעירים בסיכון (Armstrong & Boothroyd, 2008; StLawrence, 1993). לאור האמור, ניתן להבין כי פיתוח תחושת שליטה הינו מרכיב התערבות משמעותי בתוכניות שונות לקידום נוער וצעירים במצוקה (כהאן-סטרבצ'ינסקי ויורוביץ, 2009).

תפיסת עתיד

תפיסת העתיד כוללת את התוכניות, הצפיות והחששות של האדם בנוגע לאירועים אפשריים בתחומי חיים שונים בעתיד הקרוב או הרחוק (Seginer, 1988). הדגש באשר לתפיסת העתיד אינה התמקדות באשר למה האדם מקווה שיקרה לו אלא מה הוא מעריך שיקרה לו (Sulimani-Aidan & Benbenishty, 2011). חשיבה על העתיד מאפיינת אנשים בכל גיל, אולם היא שכיחה ביותר בקרב צעירים מתבגרים שמעצבים את תפיסתם בנוגע לעצמם ובנוגע לסביבה (Erikson, 1963). כמו כן, תפיסת עתיד חשובה עבור אנשים בכל גיל אך בעיקר עבור אנשים שנמצאים בתהליכי מעבר ובזמני משבר. תקופה משמעותית לגיבוש תפיסת עתיד היא תקופת ההתבגרות בה הצעירים מקבלים החלטות משמעותיות אשר עשויות להשפיע על עתידם, כגון, החלטות באשר לתחום הלימודים (Nurmi, 2005).

מספר מחקרים בחנו כיצד צעירים פגיעים רואים את עתידם ואת יכולתם להתמודד עם חיים עצמאיים. במחקר שנערך בקרב צעירים על סף סיום שהותם במסגרת השמה נמצא כי כרבע חוששים באשר לעתידם וכן כרבע מעריכים כי לא ישיגו השכלה גבוהה (Sulimani-Aidan & Benbenishty, 2011). התחומים בהם הצעירים חשו הכי פחות מוכנים להתנהל באופן עצמאי היו: תעסוקה, טיפול בסידורי המגורים והשכלה. במחקרים שונים שנערכו בקרב צעירים על סף יציאה ממסגרת ההשמה או לאחריה עלה כי חלק ניכר מבוגרי הפנימייה חוששים מכך שהם אינם מוכנים ליציאה לחיים עצמאיים (שיף ובנבנישתי, 2004; שיף וקושר, 2005; Sinclair, Baker, Wilson & Gibbs, 2005).

התקשינו למצוא מחקרים הנוגעים לתפיסת העתיד בקרב צעירים פגיעים שאינם בוגרי השמה. במחקר בקרב צעירים מאזורי מצוקה בטורקיה בגילאי 14-28 נמצא כי ככל שלצעירים היו יותר שנות השכלה הם האמינו יותר ביכולת שלהם לממש תוכניות באשר לעתידם (Boratav, 2005). גם בחלק האיכותני של מחקר זה דווח כי השכלה גבוהה קשורה בתפיסת עתיד חיובית יותר. כמו כן, נמצא כי צעירים שלמדו או עבדו יותר אופטימיים באשר ליכולת שלהם לממש את תוכניותיהם העתידיות בהשוואה לצעירים שלא עבדו ולא למדו. מהממצאים הללו החוקר הסיק כי השכלה מהווה גורם מקדם משמעותי בקרב צעירים מאוכלוסיות מצוקה. עוד נמצא כי הצעירים בגילאי 14-18 היו אופטימיים יותר בהשוואה לצעירים בגילאי 19-24 ואלו היו אופטימיים בהשוואה לצעירים בגילאי 25-28. ממצא אשר עשוי להיות מוסבר בכך שבגילאי הבגרות הצעירה נדרשים הצעירים להתמודד עם דרישות המציאות והם נחשפים לרוב לחסמים הכלכליים, הבירוקרטיים והחברתיים שעשויים לעכב את מימוש תוכניות העתיד שלהם. במחקר שנערך בישראל נמצא כי צעירות בסיכון המשרתות בכרויקט מיוחד בשירות לאומי רואות את עתידן באופן חיובי פחות בהשוואה לצעירות האחרות. בין היתר תפיסה זו התבטאה בחשש גדול יותר שיהיו להן קשיים נפשיים ושהן תהינה מובטלות ובכלל ובציפיות נמוכות לגבי השכלה גבוהה (בנבנישתי, לוי ורפאלי, 2011).

מחקרים בנוגע לילדים ומתבגרים בסיכון מעלים שתפיסת עתיד חיובית מקדמת חוסן (Wyman, 1993; Cowen, Work & Kerley, 1993) והיא קשורה גם להישגים לימודיים (Zimbardo & Boyd, 1999), להסתגלות חברתית ולרווחה נפשית (Wyman et al., 1993) ומפחיתה התנהגויות מסכנות (Aronowitz, 2005; Robbins & Bryan, 2004). עוד נמצא כי ציפיות חיוביות בקרב מתבגרים בנוגע לעתיד, קשורות להצבת מטרות לטווח הרחוק, אמונה בערכה של השכלה גבוהה, מחשבות חיוביות באשר לתעסוקה, הסתגלות רגשית וחברתית גבוהה יותר בבית הספר ותחושת יכולת (Catalano, Berglund, Ryan, Lonczak & Hawkins, 2004). נורמי מציין כי הדרך בה צעירים רואים את עתידם קשורה אף להתנהגויות עתידיות כגון: עבריינות, שימוש בסמים וחוסר יציבות תעסוקתית, מכיוון שראיית העתיד כוללת אף חלקים של ציפיות להשתייכות חברתית (Nurmi, 1991). לאור האמור, תפיסת העתיד נתפסת כמשתנה חשוב בקרב צעירים פגיעים וכמוקד להתערבות.

תחושת שייכות לקהילה

בנוסף למשתנים האישיותיים נבדק גם המשתנה הקהילתי של תחושת שייכות לקהילה. תחושת השייכות נוגעת לדרך שבה תופס האדם את אופן השתייכותו לקולקטיב, ומתייחסת לתחושת המעורבות ההדדית והאמונה כי הצרכים האישיים יקבלו מענה גם באמצעות מחויבות לכלל (Chavis, Hogge, 1986; Macmillan & Wandersman, 1986; Newbrough & Chavis, 2008). לוי (2008) סוקרת את הספרות על ההיבטים הנכללים בתחושת השייכות לקהילה וביניהם היא מונה: השתתפות ומעורבות בפעילות בקהילה, קשרים חברתיים, תחושת נאמנות לקהילה ושימוש בשירותים. מרכיבים נוספים שמופיעים בספרות כוללים: מילוי צרכי החברים במסגרת הקהילה, היסטוריה משותפת, אינטראקציה חברתית, כוונות עתידיות להמשיך מגורים ורכישת בית (McMillan & Chavis, 1986; Obst & White, 2007). ימגושי ואחרים (Yamaguchi, et al., 2008) מציינים כי קיום החברה ושמירה על הדמוקרטיה, תלויים בקיומם של יחידים המעורבים בבעיות עימם הקהילה מתמודדת, המרגישים כי ביכולתם להביא לשינוי ואשר לוקחים חלק פעיל בעריכת שינוי. באמירה זו נכללים גם כמה מהרכיבים של תחושת השייכות לקהילה: מעורבות

במתרחש בקהילה, תחושת יכולת להשפיע על הקהילה ופעילות למען הקהילה.

תחושת השייכות לקהילה נמצאה כבעלת תרומה לפרט במספר מחקרים. לדוגמה: במחקר שנערך בישראל בקרב אוכלוסיות אזרחיות החשופות לאיום טרור נמצא כי תחושת שייכות גבוהה למדינה הפחיתה את תגובות הלחץ (Kovatz, Kutz, Rubin, Dekel & Shenkman, 2006). במקביל, נמצא גם כי איום חיצוני על שלמות הקהילה מגביר את תחושת השייכות לקהילה (Loomis, Dockett & Brodsky, 2004). מחקרים נוספים, המעידים על ההיבטים החיוביים של תחושת השייכות לקהילה עבור היחיד, מצאו קשר בין תחושת השייכות לקהילה לשביעות הרצון מהחיים בקרב מבוגרים (Jorgensen, Jamieson & Martin, 2010) ובקרב בני נוער (Albanesi, Cicognani & Zani, 2007). עוד נמצא כי צעירים, הן בסיכון והן שאינם בסיכון, אשר היו פעילים בקהילה כמתנדבים, דיווחו על שביעות רצון רבה יותר מחייהם (Maton, 1990). עוד נמצא כי ככל שתחושת השייכות לקהילה של הפרט רבה יותר, כך הסתגלותו למסגרות חברתיות בקהילה רבה יותר (בבלי, 1990). מחקר נוסף מצא כי מתבגרים בעלי תחושת שייכות לקהילה דיווחו על פחות תחושות בדידות ודאגה ועל תחושות חזקות יותר של שמחה ושל יכולת התמודדות עם קשיים (Pretty, Conroy, Dugay, Fowler & Williams, 1996). לאור ממצאים אלו, החוקרים מדגישים את החשיבות שיש לייחס לחיבור הצעירים לקהילה שלהם, על ידי יצירת מעורבות חברתית.

תחושת השייכות לקהילה נבדקה במחקר בקרב צעירות בסיכון בגילאי 18 ומעלה המשרתות בשירות הלאומי, במסגרתו נמצא כי בהשוואה לצעירות אחרות לצעירות אלו תחושת שייכות נמוכה יותר לקהילה (בנבנישתי, לוי ורפאלי, 2011). ניתן להבין את חשיבות תחושת השייכות לקהילה דווקא בקרב הצעירים הללו על סמך ממצאי מחקרם של ואן-גנדי ואחרים (Van Gundy, Stracuzzi, Rebellon, Tucker & Cohn, 2011). במחקרם, שנערך בארה"ב בקרב 656 צעירים בגילאי חטיבת ביניים ותיכון, הם מצאו כי לתחושת שייכות לקהילה קשר עם פחות בעיות של שימוש בחומרים ועבריינות בעוד שלתחושת ניתוק מהקהילה קשר עם רמות דיכאון גבוהות, שימוש בחומרים ועבריינות. כמו כן, נמצא כי תחושת השייכות לקהילה הינה גורם הממתן את הקשר בין מצוקה נפשית ושימוש בחומרים. ממצאים אלו עולה החשיבות בעבודה על חיבור לקהילה בקרב צעירים בסיכון אף ככלי למניעת התנהגויות מסכנות.

שירותים לצעירים פגיעים

שירותי הרווחה במדינת ישראל, ובמיוחד אלה שניתנים באמצעות המחלקות לשירותים חברתיים הפועלות בישובים השונים, אמונים על הספקת מענים לצרכים ולבעיות של האוכלוסיות השונות. תפקידם של השירותים הוא לאתר צעירים במצבי סיכון, לאבחן את הצרכים שלהם, לספק מענה לחלק מהצרכים, ולסייע לצעירים להשתלב בבטחה בחברה האזרחית. ואולם, יש נתונים המצביעים על כך שרק חלק קטן מאוכלוסיית הצעירים הזקוקים לסיוע של שירותי הרווחה אכן מטופל על-ידם. כך למשל, קטן (2008) מציין שמשרד הרווחה והשירותים החברתיים מעריך שיש כ- 200,000 צעירים וצעירות שזקוקים לסיוע אך ב- 2008 טופלו על-ידי המחלקות לשירותים חברתיים רק כ- 5,800 צעירים וכ- 4,800 צעירות (www.gandy.com/artpage.php?item=13).

לצד שירותי הרווחה של המדינה פועלים בישראל גופים נוספים המספקים שירותים לצעירים בסיכון. לרוב המדובר בקרנות משפחתיות-פרטיות שמציעות מענים בתגובה למצבים שבהם חסרים שירותים. מכאן, שגורמים שונים זיהו צורך שקיים בקרב הצעירים הללו, ובהיעדר מענה מסודר מצד המדינה הם מציעים מענים חלופיים. אולם, כלל לא ברור שמענים אלו מוצעים ונגישים לכלל האוכלוסייה הרלבנטית או שהם אכן נותנים את הפתרונות למגוון הצרכים. הפעלתם היא בידי גורמים לא-ממשלתיים (ארגונים ציבוריים או פרטיים), בדרך-כלל עם שיתוף כזה או אחר מטעם הממשלה. למצב זה יש מספר תוצאות: האחת היא ריבוי ארגונים שעוסקים בפיתוח והספקת השירותים וכתוצאה מכך חשש לבזבז משאבים. מנגד, ריבוי ארגונים שעוסקים בפיתוח והספקת שירותים יוצר תחרות המאפשרת לצעירים לבחור ביניהם. ריבוי ארגונים גם מוביל חדשנות ויצירתיות בשירותים המוצעים. עם זאת, מבנה כזה של הספקת שירותים מציב גם לא מעט סוגיות לדיון. למשל, מה מידת האחריות של המדינה

כלפי האוכלוסיות המקבלות את השירות מארגוני מגזר שלישי? מה הם אמצעי הפיקוח והבקרה על השירותים? ומה מידת המחויבות של הארגונים להתמיד ולהמשיך את הספקת השירותים? ולבסוף, מה מידת המחויבות של הארגונים לספק שירותים לכלל הצעירים הנזקקים ללא מיון מוקדם?

דוגמא למסגרת כזו היא מרכזי הצעירים הפועלים בכמה עשרות רשויות מקומיות ברחבי המדינה. המרכזים קמו במטרה לסייע לממש את הפוטנציאל האישי של צעירים, וותיקים ועולים בגילאי 18 - 30, לרבות צעירים ללא מסגרת או הנמצאים במסגרות זמניות, כדי לקדם את השתלבותם בחברה הישראלית וביושבים בהם הם מתגוררים (בראון-מנדלביץ, 2009). הם נועדו לאגד את כלל המענים להם זקוקים צעירים תחת קורת גג אחת ולשפר את המיומנויות האישיות של הצעירים בתחומי חיים כגון: תעסוקה, השכלה, תרבות ופנאי ועוד. המרכזים מהווים כרי של שיתופי פעולה בין מספר גופים לרבות: גיוינט ישראל, משרדי ממשלה, היחידה להכוונת חיילים משוחררים במשרד הביטחון, רשויות מקומיות וקרנות פרטיות. המרכזים נותנים מענה גם לצעירים בוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתית.

קטן (2009) מציין כי רק מעט מהצעירים במצבי סיכון זוכים למענה לצרכים שלהם, שלעיתים הוא רק חלקי. כמו כן הוא טוען כי למרות "שארגונים שונים, ובכללם משרדי ממשלה, חלק מהרשויות המקומיות, ארגונים וולונטריים וקרנות מפעילים ומממנים תוכניות שהוכיחו את יכולתן להתמודד בהצלחה עם חלק מבעיותיהם של צעירים אלו... תוכניות אלו מופעלות בהיקף מוגבל, מכסות רק חלק קטן מהאוכלוסייה הצעירה ומתייחסות בעיקר לגילאי 18-25". הוא מצביע על מספר סוגיות בעייתיות נוספות באספקת השירותים לצעירים: היעדר מדיניות ממשלתית כוללת, מעורבות מצומצמת של הממשלה ושל הרשויות המקומיות, מספר קטן של ארגונים המתמחים בצעירים, ריבוי ארגונים פעילים בתחום ותאום חלקי ביניהם (קטן, 2009).

לסיכום, תקופת הגיל בה עוסק מחקרנו היא צומת מרכזית בכל מה שנוגע לקבלת החלטות אישיות, שיש להן השלכות נרחבות לגבי עתידם של הצעירים כמעט בכל תחומי החיים. למשל, רכישת השכלה גבוהה, תעסוקה, דיור, יחסים בין-אישיים והקמת משפחה משל עצמם. בכל התחומים הללו הצעירים זקוקים לעצה והדרכה. באופן טבעי, ההורים הם אלה אשר מלווים צעירים בשלב חיים זה. אולם, יש צעירים שהן מבחינת הרקע המשפחתי והן מבחינת המשאבים האישיים הם חלשים יותר וצריכים למצוא מקורות אחרים עליהם יוכלו להישען כדי להגיע להחלטות הטובות ביותר עבורם. לכן, יש לעצב מדיניות ברורה וקוהרנטית הנוגעת לקבוצת גיל זו ולתת-הקבוצות הרבות שבתוכה, ולפתח מסגרות אשר יעניקו לצעירים ליווי, תמיכה ועצה בתחומים שונים שיוכלו לסייע להם למצות את הפוטנציאל והמשאבים האישיים שלהם.

מטרות המחקר

המחקר מתמקד בצעירים פגיעים, בתקופת המעבר לבגרות (גילאי 18-25). באופן ספציפי נבדקו שאלות המחקר הבאות:

1. מהם הצרכים של צעירים פגיעים בתחומי חיים שונים?
2. האם ניתן לאתר תת-קבוצות מובחנות של צעירים שלהם צרכים ייחודיים?
3. מהם הגורמים האישיים והמשפחתיים המנבאים צרכים אלו?
4. כיצד הצעירים תופסים את השירותים האמורים לענות על צרכים אלו: האם הם מודעים לשירותים הקיימים, אילו שירותים חסרים, ומה מידת שביעות הרצון מהשירותים הקיימים?
5. כיצד אנשי המקצוע רואים את הצרכים של צעירים פגיעים במעבר לחיים עצמאיים, את השירותים הניתנים להם, ואת מידת ההלימה ביניהם?

המחקר סקר את הצרכים והשירותים הקיימים הן מזווית הראייה של צעירים בתחנות חיים שונות והן מזווית הראייה של אנשי מקצוע העובדים עם צעירים והמעצבים את המדיניות בעניינם. כדי לענות על שאלות המחקר המורכבות והמתייחסות למספר קבוצות אוכלוסייה שונות, נעשה שילוב בין שיטות מחקר כמותיות ואיכותניות. למחקר שלושה חלקים:

- א. סקר כמותי בקרב צעירים, על צרכים ושירותים מזווית הראייה של הצעירים.
- ב. ראיונות עומק איכותניים עם צעירים, במטרה לשמוע את קולם של הצעירים.
- ג. ראיונות עומק עם מנהלי שירותים לצעירים וקובעי מדיניות, במטרה לזהות את השירותים והמדיניות בעניינם של צעירים פגיעים, המידה שבה הם עונים על צורכי הצעירים וההמלצות לגבי שינויים, פיתוח מדיניות ושירותים.
- הממצאים לגבי כל אחד מהחלקים יוצגו בנפרד. לאחר מכן נציג מסקנות והמלצות על סמך שילוב הממצאים שעלו מהחלקים השונים.

חלק א': סקר כמותי על צרכים ושירותים מזווית הראייה של הצעירים

שיטה

אוכלוסייה ומדגם

אוכלוסיית המחקר היא צעירים בגילאי 18-31 במדינת ישראל. כדי להגיע למגוון רחב ככל האפשר של צעירים כאלה, ובכללם צעירים פגיעים, המחקר התמקד בצעירים המגיעים למרכזי צעירים. המסגרות הוקמו על ידי שותפים רבים והריכוז שלהם נעשה על-ידי גיונט ישראל. המרכזים פזורים בכל רחבי הארץ (<http://www2.jdc.org.il/category/young-adult-centers>) ומיועדים לכלל הצעירים במדינת ישראל עם דגש מיוחד על קבוצות צעירים פגיעות כגון, צעירים עולים, חיילים משוחררים, צעירים שנשרו או נדחו משרות צבאי, צעירים חסרי עורך משפחתי וחברתי, צעירים מובטלים ו/או צעירים העובדים בעבודות לא מקצועיות וצעירים החיים בפריפריה הגיאוגרפית והחברתית של מדינת ישראל. מטרת המרכזים היא להבטיח את מיצוי הפוטנציאל האישי של צעירים (בראון-מנדלביץ, 2009). להערכתנו, למרכזים אלו יש תפקיד חשוב בהתמודדות עם הצרכים של צעירים במעבר לחיי הבגרות, בעיקר של מי שהם פגיעים יותר. משום כך אנו בחרנו בצעירים אלה שיש בהם גם בוגרי השמה וצעירים פגיעים אחרים, אך בה בעת הם מהווים חתך רחב יותר של צעירים בישראל.

משיקולים שונים, דגימת הצעירים הייתה דגימת נוחות שניסתה להקיף את כל מרכזי הצעירים הקיימים. במחקר השתתפו 31 מרכזים מתוך 34 המרכזים הקיימים בארץ. במרכזי הצעירים שלא השתתפו לא התאפשרה העברת השאלונים מסיבות שונות כגון: תחלופת אנשי צוות וקושי בהשגת משתתפים לפעילות קבוצתית. ברוב המרכזים נקבע פרק זמן שבמסגרתו יגיע צוות המחקר למרכז כדי לחלק את השאלונים לצעירים המשתתפים בפעילויות השונות (למשל, קורסים, סדנאות, וייעוץ פרטני), ולאסוף אותם לאחר המילוי. ברוב רובם של המקרים צוות המחקר בחר את הצעירים שלהם הועברו השאלונים במרכזים מעטים השאלונים הועברו לצעירים על ידי צוות המרכז. בסך הכל המדגם כלל 653 צעירים אשר קיבלו שירות במרכזי הצעירים ברחבי הארץ בין החודשים אפריל-יולי 2011. רוב המשתתפים (44.6%, 291) קיבלו שירות במרכזים בצפון הארץ, 27.3% (178) במרכז הארץ ו-28.2% (184) בדרומה. נדגמו צעירים שהשתתפו במגוון פעילויות במרכזים ביניהן: קורסי הכנה לפסיכומטרי, קורסי הכוונה לתעסוקה ומנהיגות. כמו כן, השתתפו במחקר צעירים אשר מקבלים מלגות לימודים תמורת פעילות במרכזים וצעירים אשר קבלו ייעוץ פרטני במרכזים.

למעלה ממחצית המשתתפים היו נשים (55.3%, 361) ו-1.1% (7) לא דיווחו על מינם. טווח הגילאים של המשתתפים נע בין 18 ל-31, והיה בממוצע 23.75 (ס.ת. 2.89). הגיל החציוני הוא 23 והגילאים השכיחים היו גיל 22 (93 משתתפים) ו-23 (84 משתתפים).

כלי המחקר

הנתונים נאספו באמצעות שאלון מובנה לדיווח עצמי (ראונספך 1). השאלון נבנה על סמך סקירת הספרות הרלבנטית ובמידה רבה התבסס על כלים קיימים, שבחלק גדול מהם עשינו שימוש במחקרים על קבוצות שונות של צעירים פגיעים בישראל. להלן פירוט כלי המחקר ועקיבותם הפנימית.

א. **שאלון דמוגרפי** - הכולל פרטים כגון: מין, שנת לידה, ארץ לידת הצעירים והוריהם, היותם בוגרי השמה חוץ ביתית, שירותם הצבאי/לאומי, השכלתם ומצבם התעסוקתי והכלכלי.

ב. **דימוי עצמי** - השאלון פותח על ידי רוזנברג (Rosenberg, 1965) ותורגם לעברית על ידי הובפול ווולפיש (Hobfoll & Walfish, 1984). השאלון מתייחס לאופן בו הצעירים תופסים את עצמם וכולל עשרה פריטים, כדוגמת: "אני מרגיש בעל ערך לפחות ברמה שווה לאחרים". הצעירים התבקשו לסמן את התשובה המתאימה על סולם בן 4 רמות (1- בכלל לא, 4- במידה רבה מאד). בבדיקת העקביות הפנימית במחקרם של הובפול ווולפיש נמצאה מהימנות גבוהה: $\alpha = .95$. במחקר הנוכחי נמצאה מהימנות של $\alpha = .81$.

ג. תחושת שליטה על הגורל והעתיד - שאלון שפותח על ידי פרלין וסקולר (Pearlin & Schooler, 1978), ותורגם לעברית על ידי הובפול ווולפיש (Hobfoll & Walfish, 1984). השאלון מתייחס למידת השליטה שאדם חש על חייו, וכולל 7 היגדים כמו: "מה שקורה לי תלוי בעיקר בי". הצעירים התבקשו לסמן מידת הסכמתם על סולם בן 5 דרגות (1 - איני מסכים בכלל, 5 - מסכים מאוד). במחקרם של הובפול ווולפיש נמצאה מהימנות גבוהה של $\alpha = .88$. המהימנות שנמצאה במחקר הנוכחי הינה $\alpha = .75$.

ד. תוכניות לעתיד - לצעירים הוצגה רשימה של שמונה תוכניות פעולה אפשריות והם התבקשו לסמן לגבי כל אחת מהן עד כמה הם בטוחים שתוכניתם תצא לפועל עד גיל 27. מבין האפשרויות שהוצגו "לגשת לפסיכומטרי" ו-"לחפש עבודה קבועה". סולם התשובות נע בין 1 - "בכלל לא בטוח" לבין 4 - "בטוח במידה רבה מאוד". כמו כן ניתנה אפשרות נוספת של "לא רלוונטי או כבר קרה". המהימנות שנמצאה במחקר הינה $\alpha = .83$.

ה. תפיסת עתיד - נמדדה באמצעות כלי שפותח על ידי בנבנישתי וזעירא והוא מהווה התאמה של שני שאלונים בהקשר של מחקר על צעירים פגיעים: שאלון "העתיד שלי" (Zeira & Dekel, 2005), אשר מטרתו להעריך את המידה שבה הנבדק מאמין בשורה של הצהרות בנוגע לעתידו ושאלון *Future Expectations Scale for Adolescents* (McWhirter & McWhirter, 2008). הכריטים מתמקדים בהישגים בתחומי העבודה וההשכלה, מעמד כלכלי, השתתפות בפעילויות קהילתיות וציפיות להיות מנהיג בקהילה. הצעירים התבקשו לחשוב על עתידם ונשאלו עד כמה הם בטוחים שיקרו להם כל אחד מהכריטים בחמש השנים הבאות. דוגמא לכריטים הנכללים: "יהיו לי חברים טובים", "תהיה לי דירה בבעלותי". סולם התשובות נע בין 1 - "בכלל לא בטוח" לבין 4 - "בטוח במידה רבה מאוד". לגבי הכריטים הבאים ניתנה אפשרות נוספת של "לא רלוונטי או כבר קרה": "תהיה לי תעודת בגרות", "תהיה לי דירה בבעלותי", "יהיה לי רכב חדש וטוב בבעלותי", "תהיה לי השכלה אקדמאית". המהימנות שנמצאה במחקר הנוכחי הינה $\alpha = .91$.

ו. שאלון צרכים לעתיד - שאלון הכולל 13 כריטים המחולקים לארבעה עולמות תוכן: השכלה, תעסוקה, מגורים ותמיכה ובזדק באלו תחומים הצעירים זקוקים לעזרה. בשאלון נעשה שימוש במחקרם של בנבנישתי וזעירא (2008) והוא הותאם לצורכי המחקר הנוכחי. לגבי כל אחד מהכריטים התבקש הצעיר לציין האם הוא זקוק לעזרה בתחום זה. סולם התשובות הינו: 0 - אין לי צורך בעזרה, 1 - יש לי צורך בעזרה, 2 - מישהו כבר עוזר לי בזה. במידה והצעיר ענה כי יש לו עזרה הוא התבקש לפרט מי עוזר לו באותו תחום. האלפא של קרונבך שנמצאה במחקר הנוכחי הינה $\alpha = .83$.

ז. תחושת השייכות לקהילה - שאלון הבוחן את תחושת השייכות של הצעיר לקהילה אליה הוא משתייך. השאלון מבוסס על שאלון שפותח על ידי בבלי (1990). השאלון כולל שמונה כריטים (לדוגמה: "אני מרגיש שייך לשכונה או ליישוב"). השאלות הינן על סולם בן 4 דרגות, כאשר 1 משמעותו "בכלל לא" ו-4 "במידה רבה מאוד". לכלי נמצאה מהימנות של $\alpha = .86$ (בנבנישתי, לוי ורפאלי, 2011). המהימנות שנמצאה במחקר הנוכחי היא $\alpha = .89$.

ממצאים

בפרק זה נציג את ההתפלגות של כל אחד מהמשתנים שנבחנו במחקר, לפי התחומים השונים. בכל תחום אנו בוחנים גם האם יש הבדלים מובהקים בין צעירים מאזורי הארץ השונים (נספח 2), האם ישנם הבדלים בין הצעירים על פי מין, גיל, ארץ לידה של הצעיר והוריו, השכלה ושירות צבאי או לאומי. כמו כן, הוצגו הבדלים בין צעירים שהוגדרו על ידינו כ'צעירים פגיעים' ליתר הצעירים. בקבוצה של 'צעירים פגיעים' כללנו צעירים אשר היה להם לפחות אחד מהמאפיינים הבאים: שהו בהשמה חוץ ביתית; עולים; ללא תעודת בגרות; בעלי מגבלה פיזית או נפשית; למדו במסגרות חינוך מיוחד; לא שירתו בשירות צבאי או לאומי; צרכו שירותי רווחה, קידום נוער או תקון. ההבדלים יוצגו בכל תחום שבו נמצאו.

מאפייני רקע של המשתתפים

לוח 1 מציג את ארץ לידת הצעירים והוריהם. מהלוח עולה כי כשלושת רבעי (73.1%) מהצעירים נולדו בישראל בעוד שלמעלה ממחצית האבות (56.8%) והאימהות (52%) נולדו במדינות אחרות. הממצאים

מעלים עוד כי בקרב ההורים של הצעירים, ישנה שכיחות גבוהה יחסית של ילידי מדינות ערב (17.8% מהאבות ו-14.1% מהאימהות).

לוח 1: ארץ לידת הצעירים והוריהם

ארץ לידת האם (N=651)	ארץ לידת האב (N=645)	ארץ לידת הצעיר (N=651)	
313 (48.1%)	278 (43.1%)	476 (73.1%)	ישראל
128 (19.7%)	128 (19.8%)	108 (16.6%)	חבר העמים
52 (8.0%)	51 (7.9%)	39 (6%)	אתיופיה
158 (24.3%)	188 (29.1%)	28 (4.3%)	אחר

רוב הצעירים במרכזים משתייכים למגזר החילוני או המסורתי (39.1% ו-38.6% בהתאמה), כחות מגדירים עצמם דתיים (15.9%) ורק שני אחוז הם חרדים (3.1% בחרו בהגדרות אחרות לשייכותם הדתית). רוב רובם של המשתתפים (84.7% (553) דיווחו שהם רווקים, 12.6% (82) נשואים וכחות מאחוז (5) גרושים. ל-8% (52) מהמשתתפים יש ילדים, ליותר ממחציתם ילד אחד (4.7% מהמדגם הכללי) ולאחרים שניים (2.5%) ושלושה ילדים (0.6%). ל-45.5% (297) מהנבדקים אין קשר זוגי.

השכלה

למעלה משני שליש (67.5%) מהצעירים למדו בתיכון עיוני, היתר למדו במסגרות מקצועיות (14.3%), תורניות (12.3%), במסגרות מיוחדות (2.3%) ובמסגרות מסוגים אחרים שפורטו על ידי הצעירים (3.4%). לרוב הצעירים בגרות מלאה (84.9%), 8.3% בעלי תעודת בגרות חלקית, 5.6% סיימו 12 שני"ל ללא בגרות, ו-1.2% בלבד לא סיימו 12 שני"ל. אמנם שיעור זה של בעלי תעודת בגרות גבוה יחסית לאוכלוסייה, אך יש לתת את הדעת ליאיכותי הבגרות: לכמחצית מהצעירים (48.8%) יש רק 3 יחידות בבגרות במתמטיקה, לפחות משליש (30.7%) 4 יחידות, ל-14.3% בלבד יש 5 יחידות בבגרות במתמטיקה. לעומת זאת, בבחינת הבגרות באנגלית: 4 יחידות הוא השכיח (40.8%), ולאחוז דומה של נבדקים (37.6%) יש 5 יחידות בבגרות. ל-15.7% בלבד יש רק 3 יחידות בבגרות באנגלית. למעלה ממחצית (53.7%) מהצעירים נמצאים כעת במסגרת לימודים כלשהי ו-13.2% (86) צעירים הינם בעלי תואר אקדמי.

מגורים

בעבר, כחמישית (19.6%, 128) מהצעירים במדגם התגוררו בכנימייה, ורק חמישה התגוררו בילדותם אצל משכחה אומנת. למעלה משני שליש (69.7%) מתגוררים כיום בבית ההורים וכחות מחמישית (18.1%) בדירה לבד או עם שותפים, 5.7% מתגוררים עם בן זוג או עם משפחתם. היתר מתגוררים בסידורי מגורים שונים ביניהם: דירת שירות לאומי, מעונות וקיבוץ עירוני.

למעלה משליש (35.3%) דיווחו כי הם מאד מרוצים מסביבת המגורים שלהם, קרוב לשליש (30.2%) מרוצים, ושיעור נמוך יותר די מרוצים (18.7%), לא כל כך מרוצים (12.8%), או לא מרוצים בכלל (2.9%). רוב המשיבים (59.4%) חושבים כי יוכלו להישאר בסידור המגורים הנוכחי לאורך זמן: 11.9% מהם יוכלו להישאר עד שנה, 19.4% יוכלו להישאר בין שנה לשנתיים, 23.8% בין שנתיים לחמש ו-31.3% מעל חמש שנים או ללא הגבלה.

שירות צבאי

למעלה משני שליש (67.2%) מהמשתתפים שירתו שירות צבאי מלא, 5.1% שירתו שירות צבאי חלקי, 19.4% לא שירתו שירות צבאי ו-8.3% לא מסרו מידע. מבין הצעירים שלא שירתו שירות צבאי ישנם 116 צעירים המהווים 17.8% מהמדגם הכללי ששירתו בשירות הלאומי ו-9% המהווים 1.4% מהמדגם הכללי שטרם גויסו. בקרב אלו ששירתו בשירות צבאי ישנם אחוזים גבוהים של צעירים שהשתחררו בדרגת סמל (44.7% - 202 משתתפים) ובדרגת סמיר (36.9% - 179 משתתפים), 8.6% (39) סיימו בדרגת רב"ט. 5.8% (26) סיימו את השירות בדרגת קצין.

בקרב המשרתים שירות צבאי אופי השירות של 29.4% (138) היה קרבי, 32.8% (154) כיקודי ו-42.1% (197) מקצועי (בשאלה זו ניתנה אפשרות לסמן מספר אפשרויות ו-7.5% מהמשיבים בחרו ביותר מאפשרות אחת). כמו כן, 36.2% (170) מהמשרתים דיווחו על שירות בעל אופי אחר כגון: פקידות, הדרכה, הוראה, תמיכת לחימה.

תעסוקה והכנסה

כשני שלישי (65.7%) מהמשתתפים עובדים. מתוך המשיבים על כריט זה למעלה ממחצית (54.7%) ציינו שכאשר רצו מצאו תמיד עבודה, כשליש (33.6%) דיווחו שהיה מצב בו רצו למצוא עבודה ולא מצאו, וכעשירית (11.7%) דיווחו כי לא חיפשו עבודה. טווח החודשים שהמשתתפים לא עבדו נע בין שבועיים לשלוש שנים, כאשר הדיווחים השכיחים הינם חודשיים (24 משתתפים) וחצי שנה (21 משתתפים). ממוצע החודשים עמד על 5.13 חודשים (ס.ת. 5.62) והחציון הינו 5.62. מהדיווח של הצעירים עלו מספר צמתים מרכזיים בהם הם התקשו למצוא עבודה. התקופה הבולטת הינה בסיום הצבא או השירות הלאומי. תקופה בולטת נוספת הינה בסיום לימודי תואר או תעודה. כאשר לגובה ההכנסות: 19.9% דיווחו על הכנסה הגבוהה משכר המינימום, 22.4% דיווחו על הכנסה הדומה לשכר המינימום, 18.1% על הכנסה נמוכה משכר המינימום, 15.3% על הכנסה נמוכה בהרבה משכר המינימום ו-24.3% נמנעו מלענות לשאלה זו.

רוב המשתתפים תופסים את מצבם הכלכלי כיבסדרי (61.1%) או 'בסדר גמור' (15.2%), 17.8% מתארים את מצבם הכלכלי כלא טוב ו-5.9% כקשה מאד. כרבע (23.5%) מהנבדקים דיווחו כי יש להם חובות. סדר הגודל של החובות נע בין 200 ש"ל ל-500,000 ש"ל, כאשר ל-40.7% מבעלי החוב חובות של עד 5,000 ש"ל, לכחמישית (18.4%) חובות של עד 10,000 ש"ל וללמעלה משליש (35.9%) חובות של בין 10,000 עד 100,000 ש"ל. קרוב למחצית (46.8%) מהמשתתפים מדווחים כי הכסף שיש בידם, כולל הכנסה ועזרות אחרות, אינו מספיק לצרכיהם.

מצב בריאותי

למעלה ממחצית המשתתפים (55.6%) מדווחים על מצב בריאותי טוב מאד ולמעלה משליש נוסף (36.4%) דיווח על מצב בריאותי טוב. כמו כן, 9% דיווחו על קיום מגבלה פיזית או נפשית. בין המגבלות שפורטו נכויות פיזיות כתוצאה מתאונה או מחלה, מחלות גפיים, מחלות בדרכי הנשימה ומצוקות נפשיות שונות.

שימוש בשירותים חברתיים

הצגנו בכני המשתתפים רשימה של שירותים שונים והם התבקשו לציין האם היו בעבר או שהם נמצאים כיום בקשר עם כל אחד מהשירותים: 29.2% דיווחו שכנו למתניס, 22.7% היו בתנועת נוער ו-7.8% שיחקו בקבוצת ספורט. כאשר לשירותי רווחה: 15.5% כנו לביטוח לאומי, 7.8% כנו לקידום נוער, 6.7% היו בקשר עם מחלקת הרווחה ו-2% היו בקשר עם קצין מבחן. בתחום ההשכלה: 2.3% למדו בתיכון אקסטרני וכחות מ-1.7% נעזרו בתוכנית היליה או מניפיה. 23.3% דיווחו על ביקור בבית כנסת.

משאבים אישיים

המשתתפים התבקשו לענות על שאלות הנוגעות למשאבים אישיים שונים: דימוי עצמי, תחושת שליטה, ותחושת שייכות לקהילה. להלן נציג את התפלגות התשובות, הממוצעים וסטיית התקן כאשר לכל אחד מהתחומים שנבדקו.

דימוי עצמי

לצעירים הוצגו עשרה היגדים, חלקם מבטאים דימוי עצמי חיובי גבוה וחלקם דימוי עצמי נמוך והם התבקשו לציין את מידת הסכמתם עם כל היגד. לוח 2 מציג את התפלגות התשובות בשאלון הדימוי העצמי. מהלוח ניתן לראות שממוצע הדימוי העצמי הינו גבוה (3.43 ס.ת. 0.45) כאשר סולם התשובות נע מ-1 עד 4. מהלוח ניתן לראות עוד שההיגדים עימם הייתה הסכמה הרבה ביותר הינם: "אני מסוגל לעשות דברים באותה מידת הצלחה כמו רוב האנשים בני גילי" ו-"יש לי יחס חיובי כלפי עצמי". ההיגד עמו הייתה מידת ההסכמה הנמוכה ביותר הוא "בסך הכל אני חושב שאני כישלון".

לוח 2: התפלגות הדימוי העצמי, ממוצעים וסטיות תקן (N=653)

סטיות תקן	ממוצע	במידה רבה מאד		במידה רבה		במידה מעטה		בכלל לא		
		%	N	%	N	%	N	%	N	
0.67	3.46	53.9	349	39.2	254	5.6	36	1.4	9	אני מסוגל לעשות דברים באותה מידת הצלחה כמו רוב האנשים בגילי
0.68	3.42	51.4	334	40.8	265	6.2	40	1.7	11	יש לי יחס חיובי כלפי עצמי
0.61	3.40	45.8	296	48.8	315	5.0	32	0.5	3	אני חושב שיש לי מספר תכונות טובות
0.71	3.40	51.0	328	39.3	253	7.9	51	1.7	11	אני חושב שאני אדם חשוב לפחות כמו אחרים
0.66	3.35	44.4	288	47.1	305	7.7	50	0.8	5	בסך הכל אני מרוצה מעצמי
1.03	1.98	10.6	68	20.1	129	25.7	165	43.5	279	הייתי רוצה שתהיה לי יותר הרגשת כבוד לעצמי ¹
0.93	1.69	6.5	42	12.7	82	24.1	156	56.7	367	אני חושב שאין לי סיבות רבות להיות גאה בעצמי ¹
0.73	1.49	2.2	14	7.9	51	26.3	171	63.6	413	לפעמים אני חושב שאני לא שווה כלום ¹
0.70	1.42	2.2	14	5.7	37	23.7	153	68.4	442	לפעמים אני חושב שאני חסר תועלת ¹
0.51	1.17	0.9	6	2.9	19	8.8	57	87.4	567	בסך הכל אני חושב שאני כישלון ¹
0.45	3.43									מדד דימוי עצמי

¹ בעת חישוב המדד פריטים אלו קודדו בכיוון הפוך

תחושת שליטה

בפני הצעירים הוצגו מספר היגדים המבטאים תחושות של שליטה ושל העדר שליטה בחיים. הצעירים התבקשו לסמן עד כמה כל אחד מההיגדים שהוצגו מבטאים את תפיסתם באשר ליכולתם לשלוט באירועים שקורים להם על סולם של חמש דרגות. לוח 3 מציג את תשובותיהם. כפי שניתן לראות בלוח ממוצע תחושת השליטה שנמצא הוא 3.88 (סטית 0.62). ההיגדים שהייתה איתם מידת הסכמה גבוהה ביותר הינם (מהגבוה לנמוך): "מה שיקרה לי בעתיד תלוי בעיקר ביי" וההיגד "אני יכול לעשות כמעט כל דבר שאני מחליט לעשות". ההיגדים עימם הייתה מידת ההסכמה הנמוכה ביותר הינם (מהנמוך לגבוה): "יש לי רק מעט שליטה על הדברים שקורים לי בחיים" ו-"אין לי דרך שבה אני יכול לפתור כמה מהבעיות שמפריעות ליי".

לוח 3: התפלגות תחושת השליטה, ממוצעים וסטיות תקן (N=653)

סטיות תקן	ממוצע	מסכים מאד		מסכים		קצת מסכים וקצת לא מסכים		לא מסכים		לא מסכים בכלל		
		%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	
0.90	4.28	51.6	336	30.3	197	14.7	96	1.7	11	1.7	11	מה שיקרה לי בעתיד תלוי בעיקר ביי
0.91	4.06	37.4	243	36.6	238	21.4	139	3.4	22	1.2	8	אני יכול לעשות כמעט כל דבר שאני מחליט לעשות
0.98	2.72	4.0	26	15.1	98	40.5	263	29.3	190	11.1	72	הרבה פעמים אני מרגיש שאחרים דוחפים אותי ¹
1.07	2.25	3.5	23	8.6	56	25.4	165	33.8	220	28.6	186	הרבה פעמים אני מרגיש שאני לא יכול להתמודד עם הבעיות שלי בחיים ¹
1.08	2.18	3.1	20	9.9	64	21.4	139	33.4	217	32.2	209	אני יכול לשנות רק במידה מעטה הרבה דברים שחשובים לי בחיים ¹
1.02	2.13	2.0	13	8.0	52	23.2	150	34.1	220	32.7	211	אין לי דרך שבה אני יכול לפתור כמה מהבעיות שמפריעות ליי ¹
0.95	1.94	1.5	10	5.1	33	17.5	114	37.2	242	38.6	251	יש לי רק מעט שליטה על הדברים שקורים לי בחיים ¹
0.62	3.88											מדד תחושת שליטה

¹ בעת חישוב המדד פריטים אלו קודדו בכיוון הפוך

תחושת שייכות לקהילה (לשכונה או ליישוב)

בכפי הצעירים הוצגו מספר היגדים המתארים קשר ושייכות לקהילה, מוכנות לתרום לקהילה ותחושתם כי יקבלו תמיכה מהקהילה במקרה הצורך. הצעירים התבקשו להביע את מידת הסכמתם עם כל היגד. התפלגות התשובות, הממוצעים וסטיות התקן מופיעים בלוח 4. מהלוח ניתן לראות כי בהשוואה לממדים האחרים שנבדקו במחקר זה ממוצע השייכות לקהילה הינו נמוך יחסית (2.31 ס.ת.: 0.76 כאשר סולם התשובות נע בין 1 ל-4). ההיגדים עימם הייתה ההסכמה הגבוהה ביותר הינם (מהגבוה לנמוך): "אני מרגיש שייך לשכונה או ליישוב", "אני מרגיש שהתושבים בשכונה/בישוב חשופים ליי"אני מאמין כי בעת צרה אקבל עזרה מהתושבים האחרים בשכונה או ביישוב". ההיגד עימו הייתה מידת הסכמה נמוכה ביותר הינו: "אני מצטרף לארגונים ועמותות שעוסקות בנושאים חשופים ביישוב שלי".

לוח 4: התפלגות תחושת השייכות לקהילה, ממוצעים וסטיות תקן (N=653)

סטיות תקן	ממוצע	במידה רבה מאד		במידה רבה		במידה מעטה		בכלל לא		
		%	N	%	N	%	N	%	N	
0.99	2.74	25.9	164	36.1	228	24.4	154	13.6	86	אני מרגיש שייך לשכונה או ליישוב
0.97	2.60	20.6	130	33.2	209	31.7	200	14.4	91	אני מרגיש שהתושבים בשכונה / ביישוב חשופים ליי
1.01	2.59	21.8	137	31.5	198	30.2	190	16.5	104	אני מאמין כי בעת צרה אקבל עזרה מהתושבים האחרים בשכונה או ביישוב
1.00	2.33	14.1	88	29.2	182	32.3	201	24.4	152	אני מרגיש שאני חשופ לתושבים האחרים בשכונה / ביישוב
1.05	2.20	14.9	94	21.9	138	31.5	199	31.7	200	אני קורא עיתון מקומי ומנסה לדעת כמה שיותר על היישוב שלי
1.06	2.03	13.2	83	18.0	113	26.9	169	41.9	263	אני עושה מאמץ למצוא את הזמן להביא לשינויים חיוניים בשכונה או ביישוב שלי
0.97	2.02	10.0	63	18.3	115	35.6	223	36.0	226	אני מרגיש שאני משפיע על דברים שקורים בשכונה או ביישוב שלי
1.07	1.94	12.3	77	17.5	110	22.3	140	47.8	300	אני מצטרף לארגונים ועמותות שעוסקות בנושאים חשופים ביישוב שלי
0.76	2.31									מדד שייכות לקהילה

תפיסת עתיד

תוכניות לעתיד

הצעירים נשאלו לגבי שורה של תוכניות אפשריות לעתיד, עד כמה הם חושבים שכל אחד מהאירועים יקרה להם עד גיל 27. כמו כן, לגבי כל אחת מהתוכניות הללו הוצגה האפשרות של לא רלוונטי או כבר קרה. צעירים מעל גיל 27 התבקשו לסמן אפשרות זו. הממוצעים חושבו רק עבור הצעירים אשר לא סימנו את האפשרות האחרונה. התפלגות התשובות מופיעה בלוח 5. מהלוח ניתן לראות כי עבור למעלה ממחצית הצעירים האפשרות של להשלים בגרויות או לגשת לכסיכומטרי אינה רלוונטית. עם זאת, כחמישית מהצעירים (22.9%) אינם בטוחים כלל שישלימו בגרויות. ניתן לראות עוד כי התוכניות אשר לגביהם ישנה הערכה גבוהה ביותר כי יקרו בעתיד הינם (מהגבוה לנמוך): לחפש עבודה קבועה ולהירשם למכללה או לאוניברסיטה.

לוח 5: התפלגות התוכניות לעתיד, ממוצעים וסטיות תקן (N=653)

סטיות תקן	ממוצע	לא רלוונטי או כבר קרה		בטוח במידה רבה מאד 4		בטוח במידה רבה 3		בטוח מעטה 2		בכלל לא בטוח 1		
		%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	
0.88	3.49	19.5	124	55.4	352	13.7	87	6.6	42	4.7	30	לחפש עבודה קבועה
0.93	3.38	41.5	266	36.2	232	12.2	78	6.1	39	4.1	26	להירשם למכללה או לאוניברסיטה
1.07	2.88	24.7	151	27.8	170	21.6	132	14.9	91	11.1	68	להירשם ללימודים אחרים

ממוצע	ממוצע	לא רלוונטי או כבר קרה		בטוח במידה רבה מאד 4		בטוח במידה רבה 3		בטוח מעטה 2		בטוח לא בטוח 1		לגשת לפסיכומטרי
		%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	
1.25	2.59	50.9	325	17.7	113	8.5	54	8.1	52	14.9	95	לגשת לפסיכומטרי
1.13	2.55	24.4	154	20.1	127	20.6	130	15.8	100	19.0	120	לעשות קורס מקצועי
1.18	2.42	29.4	185	18.1	114	15.6	98	14.5	91	22.4	141	לחפש עבודה זמנית
1.15	2.41	16.4	104	20.7	131	17.1	108	21.5	136	24.3	154	להירשם לחוגים
1.27	2.07	56.8	357	10.2	64	5.6	35	4.6	29	22.9	144	להשלים בגרויות

ציפיות לגבי הישגים בעתיד

בפני הצעירים הוצגו היבטים המתארים ציפיות שונות לגבי העתיד בשורה של תחומי חיים: השכלה, תעסוקה, מעמד כלכלי וגם היבטים שליליים של מעורבות עם החוק ומצוקה נפשית. הצעירים התבקשו לציין עד כמה הם מעריכים שכל אחד מהיגדים אלו יקרה בחמש השנים הקרובות. כפי שציינו בפרק הכלים, באשר לארבעה פריטים ניתנה האפשרות של 'כבר קרה' (למשל, קבלת תעודת בגרות). אפשרות זו לא חושבה בממוצע הפריטים של הצעירים. התפלגות התשובות מופיעה בלוח 6. מהלוח ניתן לראות כי אחוז ניכר מהצעירים הביעו הסכמה עם היגדים חיוביים כגון "יהיו לי חברים טובים" ו"אהיה מרוצה מחיי" והעדר הסכמה עם היגדים שליליים כגון "אהיה בכלא" או יהיו לי "בעיות עם המשטרה". ההיגד החיובי עמו הייתה מידת ההסכמה הכחותה ביותר הינו "תהיה לי דירה בבעלותי".

לוח 6: התפלגות תפיסת עתיד, ממוצעים וסטיות תקן

ממוצע	ממוצע	בטוח במידה רבה מאד 4		בטוח במידה רבה 3		בטוח מעטה 2		בטוח לא בטוח 1		לגשת לפסיכומטרי
		%	N	%	N	%	N	%	N	
0.60	3.68	73.5	468	21.8	139	3.5	22	1.3	8	יהיו לי חברים טובים (N=637)
0.67	3.50	59.1	380	33.4	215	6.2	40	1.2	8	אהיה מרוצה מחיי (N=643)
0.73	3.44	56.1	359	33.9	217	7.8	50	2.2	14	העבודה שלי תספק לי הזדמנויות להרגיש גאה בעצמי (N=640)
0.86	3.43	62.4	339	23.6	128	8.8	48	5.2	28	תהיה לי השכלה אקדמית ¹ (N=543)
0.71	3.43	54.1	344	36.5	232	7.5	48	1.9	12	יהיה לי מקצוע טוב (N=636)
0.75	3.42	55.6	356	32.7	209	9.7	62	2.0	13	אשיג עבודה קבועה ויציבה (N=640)
0.74	3.37	50.9	326	37.7	241	9.2	59	2.2	14	תהיה לי פרנסה טובה (N=640)
0.80	3.32	50.5	324	33.4	214	13.4	86	2.7	17	במקומות שבהם אעבוד אתקדם בדרגות (N=641)
0.77	3.32	47.4	304	39.5	253	10.5	67	2.7	17	אשיג את מה שאני רוצה לעשות בחיי (N=641)
0.78	3.25	43.2	276	40.7	260	13.6	87	2.5	16	אנשים יבקשו עצה והכוונה ממני (N=639)
1.03	2.93	37.1	211	31.0	176	19.7	112	12.1	69	יהיה לי רכב חדש וטוב בבעלותי ¹ (N=568)
1.16	2.92	44.5	53	21.8	26	15.1	18	18.5	22	תהיה לי תעודת בגרות ¹ (N=119)
0.95	2.88	31.7	201	32.5	206	27.9	177	7.9	50	יהיה לי תפקיד חשוב בקהילה (N=634)
1.09	2.81	35.2	206	27.5	161	20.5	120	16.9	99	תהיה לי דירה בבעלותי ¹ (N=586)
0.66	1.37	1.9	12	4.7	30	21.7	139	71.7	459	יהיו לי בעיות של אבטלה ² (N=640)
0.66	1.31	2.0	13	4.8	31	15.3	98	77.8	499	יהיו לי קשיים נפשיים ² (N=641)
0.48	1.10	1.7	11	1.6	10	1.9	12	94.9	608	אהיה בכלא ² (N=641)
0.46	1.10	1.6	10	1.4	9	2.5	16	94.5	605	יהיו לי בעיות עם המשטרה ² (N=640)
0.46	3.41									מדד תפיסת עתיד חיובית (N=647)

¹ בפריט זה הייתה אפשרות תשובה "לא רלוונטי או כבר קרה", ולכן מספר המשיבים נמוך.

² בעת חישוב המדד פריטים אלו קודדו כביון הפוך.

צרכים

בדקנו את הצורך בעזרה שיש לצעירים בתחומי חיים שונים, ואת המידה בה כל אחד מצרכים אלו מקבל מענה. לוח 7 מציג את אחוז הצעירים שצריכים עזרה בתחומי השכלה, תעסוקה, מגורים וחיים בקהילה ותמיכה רגשית, וכן מה שיעור הצעירים שאינם זקוקים לעזרה או שיש מישהו שכבר עוזר להם בתחום זה. מלוח 7 ניתן ללמוד שרק שיעור קטן של הצעירים ציין שמישהו כבר נותן מענה לצרכים שלהם. השיעורים הגבוהים יותר של צעירים המקבלים עזרה (יחסית לשאר) הם בתחום ההשכלה: סיוע כספי להמשך לימודים, ייעוץ לגבי המשך לימודים והכנה לפסיכומטרי. לעומת זאת, רק 1.4% ציינו שמישהו כבר עוזר להם בהכניה לדור.

לוח 7: התפלגות הצרכים של הצעירים בתחומי השכלה, תעסוקה, מגורים וחיים בקהילה ותמיכה רגשית (N=653)

מישהו כבר עוזר לי בזה		יש לי צורך בעזרה		אין לי צורך בעזרה		
%	N	%	N	%	N	
השכלה						
17.9	113	57.4	362	24.7	156	סיוע כספי להמשך לימודים
13.4	84	46.6	292	39.9	250	ייעוץ לגבי המשך לימודים
12.9	81	25.5	160	61.6	386	הכנה לפסיכומטרי
3.2	20	16.7	105	80.1	504	סיוע בהשלמת בגרות
תעסוקה						
6.6	42	52.0	331	41.4	263	עזרה בחיפוש מקום עבודה מתאים עבורך
6.7	42	45.6	287	47.7	300	מתן הכשרה מקצועית
6.9	44	41.0	261	52.0	331	סיוע בללמוד איך מחפשים עבודה
מגורים וחיים בקהילה						
3.0	19	48.4	302	48.6	303	מתן סיוע כלכלי לתמיכה בשכירות ובחיים עצמאיים
3.8	24	36.2	228	60.0	378	סיוע בללמוד איך להסתדר במגורים עצמאיים
1.4	9	35.7	223	62.9	393	הכנייה לדיור המתאים לך
3.2	20	34.8	220	62.0	392	סיוע בללמוד איך מחפשים מגורים עצמאיים
תמיכה רגשית						
6.1	38	28.6	179	65.3	408	תמיכה וליווי אישי
4.8	30	16.0	100	79.2	496	ייעוץ/טיפול של פסיכולוג או עובד סוציאלי

מהלוח עולה כי למעלה ממחצית הצעירים צריכים עזרה בתחום ההשכלה- סיוע כספי להמשך לימודים, ובתחום התעסוקה- עזרה בחיפוש מקום עבודה מתאים. כמחצית זקוקים לעזרה בתחום מגורים וחיים בקהילה- מתן סיוע כלכלי לתמיכה בשכירות ובחיים עצמאיים. רק מעט צעירים אמרו שהם צריכים עזרה בתחום ההשכלה- סיוע בהשלמת בגרויות ובתחום התמיכה הרגשית- ייעוץ או טיפול של פסיכולוג או עובד סוציאלי.

הצעירים ציינו גורמים המסייעים להם בכל אחד מהתחומים. בין הגורמים שהוזכרו בלטו: משפחה, מרכז הצעירים, חברים ומכרים. בתחום החינוך ציינו מסגרות לימודים, ייעוץ מקצועי, מלגות ופיקדון. בתחום התעסוקה הוזכרו חברות השמה או כוח אדם, יעוצים מקצועיים, בעלי תפקידים במסגרות הלימודים וגופים ציבוריים שונים כגון: ביטוח לאומי. בתחום הדיור ציינו מעונות הסטודנטים. בתחום התמיכה הנפשית הוזכרו לשכת הרווחה, פסיכולוגים ועובדים סוציאליים.

הבדלים בין קבוצות

בחלק זה של הדוח יוצגו הבדלים בין הצעירים שהשתתפו במחקר על פי מין, גיל, ארץ לידה, השכלה ושירות צבאי. בהמשך, ייבחנו ההבדלים בין צעירים שזוהו על ידינו כפגיעים לבין האחרים.

הבדלים על פי מין

מאפייני רקע

גיל הגברים היה גבוה באופן מובהק מזה של הנשים ($t(636)=4.47, p<0.001$). הגברים היו בממוצע בני 24.34 (ס.ת. 2.72) לעומת 23.32 בקרב הנשים (ס.ת. 2.96). ניתן להניח שפער זה של כשנה, הוא ביטוי של משך השירות הצבאי השונה לנשים ולגברים.

בניתוחי חי בריבוע שערכנו לא נמצא הבדל מובהק בין הגברים לנשים כאשר לארץ הלידה. אולם נמצאו הבדלים כאשר לארץ הלידה של הורי הצעירים. בקרב הגברים יש שכיחות גבוהה יותר של הורים ילידי חבר העמים בהשוואה לנשים ($\chi^2(3)=10.24, p<0.05$) ובקרב הנשים ישנה שכיחות גבוהה יותר של הורים ילידי אתיופיה ($\chi^2(3)=12.39, p<0.05$).

שיעור גבוה של נשים למדו בתיכון עיוני בהשוואה לגברים (71.4% לעומת 62.5%) ושיעור הגברים שלמדו בתיכון מקצועי (19.1%) גבוה יותר בהשוואה לנשים (10.8%) ($\chi^2(4)=10.71, p<0.05$). כמו כן, בקרב הנשים יש שכיחות גבוהה יותר של שלוש וארבע יחידות לימוד בהשוואה לגברים שבקרבם שכיחות גבוהה יותר של חמש יחידות לימוד ($\chi^2(4)=18.89, p=0.001$). אף כאשר לאיכות הבגרות באנגלית יש הבדל מובהק בין הקבוצות ($\chi^2(4)=17.84, p=0.001$). שיעור גבוה יותר של נשים הינן בעלות ארבע יחידות לימוד בהשוואה לגברים ואילו שיעור הגברים בעלי חמש יחידות בגרות גבוה בהשוואה לנשים.

הממצאים מעלים כי גברים רבים יותר שהו בכנימיות בצעירותם בהשוואה לנשים ($\chi^2(1)=15.21, p<0.001$). לא נמצאו הבדלים בין הגברים לנשים כאשר למקום המגורים כיום ולשביעות הרצון מסידור המגורים. עם זאת, באופן יחסי יותר נשים מעריכות כי הן תוכלנה להישאר בסביבת המגורים בהשוואה לגברים ($\chi^2(1)=6.40, p=0.01$).

ניתוחי חי בריבוע מעלים כי יותר גברים שירתו שירות צבאי מלא או חלקי (90.2%) בהשוואה לנשים (69%) ($\chi^2(2)=43.51, p<0.001$). שיעור גבוה יותר של נשים שירתו שירות לאומי בהשוואה לגברים ($\chi^2(2)=56.28, p<0.001$). אופי השירות של גברים רבים היה קרבי ($\chi^2(1)=102.69, p<0.001$) או פיקודי ($\chi^2(1)=17.94, p<0.001$) בהשוואה לנשים. לעומת זאת, שיעור הנשים שדיווחו על שירות מקצועי היה גבוה באופן יחסי ($\chi^2(1)=15.51, p<0.001$). כאשר לדרגה בעת השחרור מהצבא יש הבדל בין הקבוצות ($\chi^2(4)=254.69, p<0.001$). שיעור גבוה יותר של נשים סיימו בדרגת סמל בהשוואה לגברים ושיעור גבוה יחסית של גברים סיימו בדרגת סמיר, זאת, ככל הנראה בשל אורך השירות הצבאי של נשים בהשוואה לגברים.

אין הבדל מובהק בין הגברים לנשים כאשר לתעסוקה, כיום או בעבר. בה בעת, לגברים הכנסה גבוהה יותר משל הנשים. בעוד שבקרב הגברים 25.3% היו בעלי הכנסה גבוהה מהמינימום הרי בקרב הנשים היו רק 15.2% בעלי הכנסה כזו, ולעומת זאת, בעוד ש-20.2% מהנשים דיווחו על הכנסה נמוכה בהרבה מהמינימום השיעור בקרב הגברים היה 9.5%. בהתאם לכך ישנו הבדל מובהק כאשר לדיווח המסכם על הערכת המצב הכלכלי ($\chi^2(3)=8.38, p<0.05$): שיעור גבוה יותר של גברים מדווחים על מצב כלכלי 'בסדר' בהשוואה לנשים. בקרב הנשים ישנה שכיחות גבוהה של נשים שמדווחות על מצב כלכלי לא טוב (כחמישית). כמו כן, שיעור גבוה יותר של גברים דיווח כי הכסף שיש להם מספיק בהשוואה לנשים ($\chi^2(1)=8.37, p<0.01$). אין הבדל מובהק בין גברים לנשים כאשר לקיומם או העדרם של חובות. אולם, בקרב בעלי החוב ישנו הבדל מובהק בין הגברים והנשים ($\chi^2(4)=10.70, p<0.05$). שיעור הנשים בעלות חוב של עד 5,000 ₪ גבוה כפי שניים ביחס לגברים כך גם כאשר לחובות של מעל 100,000 ₪ (אם כי מדובר באחוז נמוך יחסית). לעומת זאת, שיעור הגברים החייבים 5,000 עד 100,000 ₪ הוא כפי שניים ביחס לנשים.

נמצאו הבדלים בין הגברים לנשים במצב הבריאותי ($\chi^2(2)=16.28, p<0.001$). שיעור גבוה יותר של גברים מדווחים על מצב בריאותי טוב מאד בהשוואה לנשים. שיעור גבוה יחסית של נשים מדווחות על מצב בריאותי טוב או לא כיי טוב. עם זאת, ישנה שכיחות גבוהה יותר של דיווח על קיום מגבלה בקרב הגברים בהשוואה לנשים ($\chi^2(1)=4.67, p<0.05$).

שימוש בשירותים חברתיים

נמצאו הבדלים מובהקים בין הגברים לנשים באשר לשימוש בשירותים חברתיים. עם זאת, יש לקחת בחשבון כי מדובר באחוזים נמוכים מהמדגם הכללי שעשו שימוש בכל אחד מהשירותים. שיעור גבוה יותר של נשים (כפי שלושה) השתמשו בשירותי הרווחה בהשוואה לגברים ($\chi^2(1)=10.76, p=0.001$). לעומת זאת שיעור גבוה יותר של גברים דיווחו ששיחקו בקבוצת ספורט (כפי שלושה) ($\chi^2(1)=14.70, p<0.001$). אף באשר לביקור בבית כנסת נמצא כי יותר גברים דיווחו על ביקור בבית כנסת. מדובר בהבדל מובהק אך חלש בין הקבוצות ($\chi^2(1)=4.89, p<0.05$).

משאבים אישיים

לא נמצאו הבדלים מובהקים בין הגברים לנשים באשר למדדים של דימוי עצמי, שליטה ושייכות לקהילה.

תפיסת עתיד

אין הבדלים בין הגברים לנשים באשר לתוכניות לעתיד למעט באשר לכוונה להירשם לחוגים ($t(521)=-2.23, p<0.05$). שיעור גבוה יותר של נשים (ממוצע 2.51 ס.ת. 1.16) מתכוון להירשם לחוגים בהשוואה לגברים (ממוצע 2.29 ס.ת. 1.13). כמו כן, נמצא הבדל קטן אך מובהק בין הגברים לנשים באשר לתפיסת העתיד ($t(638)=-2.16, p<0.05$). הנשים במרכזי הצעירים (ממוצע 3.44 ס.ת. 0.44) בעלות תפיסת עתיד חיובית מעט יותר בהשוואה לגברים (ממוצע 3.36 ס.ת. 0.47).

צרכים

לא נמצאו הבדלים מובהקים בין נשים לגברים באשר לסך הצרכים בעזרה בתחומים השונים. עם זאת, שיעור גבוה יותר של נשים (49.6%) דיווחו כי הן צריכות עזרה במתן הכשרה מקצועית ($\chi^2(1)=4.61, p<0.05$) בהשוואה לגברים (40.9%). כמו כן, שיעור גבוה יחסית של גברים (39.4%) לעומת 31.2% אצל הנשים) דיווחו כי הם זקוקים לסיוע בללמוד איך מחפשים מגורים עצמאיים ($\chi^2(1)=4.48, p<0.05$). לסיכום, הנשים המשתתפות במחקר הן בעלות השכלה נמוכה יותר, הכנסה נמוכה יותר וגם מצב בריאותי פחות טוב. יש לציין ששיעור גבוה יותר בקרב הנשים הן בנות להורים ממוצא אתיופי. הנשים פנו יותר ללשכת הרווחה. לא נמצאו הבדלים במשאבים האישיים שלהן וכן באשר לרוב התוכניות לעתיד. למרות דפוס זה, תפיסת העתיד של הנשים מעט יותר חיובית.

הבדלים על פי קבוצת גיל

ערכנו השוואה בין צעירים בשתי קבוצות גיל. קבוצה אחת כללה צעירים שגילם עד 25 - כולל ($N=473$) ובקבוצה השנייה היו צעירים מעל גיל 25 ($N=171$). חשוב לציין שלפחות חלק מההבדלים שנמצאו, מתאימים לצפוי מבחינת השתייכות לקבוצת הגיל. למשל, מגורים עם ההורים, נישואין והורות או צרכים לעומת זאת יתכן והבדלים אחרים משקפים את הקבוצות השונות במדגם ואת הפעילויות במרכזי הצעירים, שמיועדות לקבוצות גיל שונות. בתחומים אחרים, לא נמצאו הבדלים בין שתי קבוצות הגיל (למשל, מצב בריאותי וקיומה של מגבלה).

מאפייני רקע

בקבוצת הצעירים בגילאי 25 ומטה שיעור הנשים היה גבוה יותר בהשוואה לשיעורן בקרב הצעירים מעל גיל 25. הממצאים הפוכים באשר לגברים ($\chi^2(1)=7.70, p=0.01$). בניתוחי חי בריבוע שערכנו לא נמצא הבדל מובהק בין הצעירים בגיל 25 ומטה ליתר הצעירים באשר לארץ הלידה שלהם ושל הוריהם. כצפוי, בקרב הצעירים עד גיל 25 יש יותר רווקים (92.8%) בהשוואה לקבוצה המבוגרת יותר (67.1%) ($\chi^2(3)=70.88, p<0.001$). כמו כן, בקבוצה הצעירה יש פחות הורים לילדים ($\chi^2(1)=50.25, p<0.001$).

לא נמצאו הבדלים בין שתי הקבוצות ביחס לסוג התיכון בו למדו. אולם, ישנו שיעור גבוה יותר של צעירים בגילאי 25 ומטה שסיימו תיכון עם בגרות חלקית בהשוואה לקבוצה המבוגרת יותר. כמו כן, ישנם יותר צעירים שגילם למעלה מ-25 שסיימו 12 שני'ל ללא בגרות בהשוואה לקבוצה השנייה ($\chi^2(2)=7.97, p<0.05$). עם זאת, בשתי הקבוצות רוב הצעירים הינם בעלי בגרות מלאה ולא היו הבדלים ביניהן באשר לאיכות הבגרות במתמטיקה ובאנגלית. כצפוי, שיעור גבוה יותר של צעירים מעל גיל 25

נמצא כרגע במסגרת לימודים ($\chi^2(1)=17.20, p<0.001$) או שהינו בעל תואר אקדמי ($\chi^2(1)=103.70, p<0.001$) בהשוואה לצעירים בגילאי 25 ומטה.

לא היה הבדל בין שתי הקבוצות באשר לשהות בפנימיות בצעירותם. כאשר לסידור המגורים כיום שיעור גבוה יותר של צעירים בגילאי 25 ומטה (79.3%) מתגוררים בבית הוריהם בהשוואה לצעירים מעל גיל 25 (43.2%) ($\chi^2(3)=82.00, p<0.001$). עם זאת, אין הבדל בין הקבוצות באשר לשביעות הרצון מסידור המגורים ובאשר ליכולת להישאר בסידור המגורים לאורך זמן.

לא נמצא הבדל בין הקבוצות באשר למילוי חובת השירות הצבאי ובאשר לאופי השירות. אולם, יותר צעירים בגילאי 25 ומטה (קרוב למחצית) סיימו את הצבא בדרגת סמל בהשוואה לקבוצה המבוגרת יותר (כשליש) ובקבוצת הצעירים שגילם למעלה מ-25 ישנו שיעור גבוה יותר של צעירים שסיימו את הצבא בדרגת קצין ($\chi^2(4)=10.42, p<0.05$). עוד נמצא כי שיעור גבוה של צעירים בגילאי 25 ומטה שירתו בשירות לאומי בהשוואה לקבוצת הצעירים שגילם למעלה מ-25 ($\chi^2(2)=7.27, p<0.05$).

יותר צעירים מעל גיל 25 עובדים כיום לעומת בני ה-25 ומטה ($\chi^2(1)=19.14, p<0.001$). שיעור גבוה יותר מקבוצה זו גם דיווחו כי כשרצו מצאו תמיד עבודה. כמו כן, שיעור נמוך מהם, בהשוואה לצעירים בגילאי 25 ומטה, דיווחו כי לא חיפשו עבודה ($\chi^2(2)=10.90, p<0.01$). יש הבדל בין שתי קבוצות הצעירים באשר להכנסה ($\chi^2(5)=34.09, p<0.001$). ההבדלים הבולטים ביותר הוא כי שיעור גבוה יחסית של צעירים מעל גיל 25 הינם בעלי הכנסה גבוהה או גבוהה בהרבה משכר המינימום בעוד שבקרב הצעירים מתחת לגיל 25 שיעור גבוה יחסית (למעלה מרבע) העדיפו שלא לענות על השאלה. לא נמצא הבדל בין שתי הקבוצות באשר למצב הכלכלי ולהערכה כי הכסף שיש להם - כולל הכנסה ועזרות אחרות - מספיק לצרכיהם. אולם, בקרב הצעירים בגילאי 25 ומטה יש יותר בעלי חוב ($\chi^2(1)=16.74, p<0.001$) אם כי גובה החובות שלהם נמוך בהשוואה לחובות של הצעירים בקבוצה המבוגרת יותר ($\chi^2(3)=12.15, p=0.01$).

שימוש בשירותים חברתיים

יותר צעירים מעל גיל 25 קיבלו שירותים מהמוסד לביטוח לאומי בהשוואה לקבוצת הצעירים בגילאי 25 ומטה ($\chi^2(1)=10.53, p=0.001$). באשר לקשר עם קצין מבחן, תיכון אקסטרני ותוכניות ת/הילה או מניפה, לא ניתן היה לערוך מבחני חי בריבוע בשל גודל הקבוצות.

משאבים אישיים

לא נמצאו הבדלים מובהקים בין הצעירים עד גיל 25 ליתר הצעירים במדדים של דימוי עצמי ותחושת שליטה. במדד השייכות לקהילה נמצא הבדל מובהק בין הקבוצות ($t(622)=-2.71, p=0.01$). הצעירים מעל גיל 25 (ממוצע 2.44 ס.ת. 0.76) בעלי תחושת שייכות גבוהה יותר לקהילה בהשוואה לצעירים יותר (ממוצע 2.36 ס.ת. 0.75).

תפיסת עתיד

לא נמצא הבדל בין הצעירים בשתי הקבוצות באשר למדד תפיסת העתיד. נמצאו מספר הבדלים מובהקים בין הצעירים בגילאים השונים באשר לתוכניות לעתיד. יותר צעירים בגילאי 25 ומטה מתכוונים לגשת לפסיכומטרי בהשוואה לקבוצה הבוגרת יותר ($t(308)=4.75, p<0.001$). ובאופן דומה לגבי הכוונה להירשם למכללה או לאוניברסיטה ($t(370)=4.23, p<0.001$). לעומת זאת, לגבי הכוונה להירשם לחוגי פנאי ההבדל הוא בכיוון ההפוך, ושיעור גבוה יותר של צעירים שגילם למעלה מ-25 מתכוונים להירשם לחוגים בהשוואה לקבוצה הצעירה יותר ($t(622)=-4.62, p<0.001$).

צרכים

לצעירים בגילאי 25 ומטה היו באופן מובהק יותר תחומים בהם יש צורך בעזרה ($t(642)=4.71, p<0.001$). מספר התחומים שבהם נזקקו לעזרה היה גבוה בהשוואה לצעירים שגילם למעלה מ-25 (בממוצע 5.06 ס.ת. 3.67 לעומת 3.53 ס.ת. 3.51). לוח 8 מציג את התפלגות התשובות לצורך בעזרה בתחומים השונים לכל אחת מן הקבוצות וכן את ההבדלים ביניהן. מהלוח נראה כי יש הבדלים רבים בין

הקבוצות וכולם באותו הכיוון: לצעירים בגילאי 25 ומטה צרכים רבים יותר בעזרה בהשוואה לצעירים מעל גיל 25. לא נמצאו הבדלים מובהקים בין הקבוצות כאשר לצורך בסיוע כספי לשכר דירה ובאשר לשאלות בתחום התמיכה הרגשית.

לוח 8: אחוז הצעירים שצריכים עזרה על פי קבוצת גיל

$\chi^2(1)$	צעירים מעל גיל 25				צעירים בגילאי 25 ומטה				
	יש צורך בעזרה		אין צורך בעזרה		יש צורך בעזרה		אין צורך בעזרה		
	%	N	%	N	%	N	%	N	
לימודים									
7.56*	9.4	16	86	147	18.6	88	78.4	371	סיוע בהשלמת בגרות
16.74***	12.9	22	81.9	140	29	137	67.9	321	הכנה לפסיכומטרי
4.78*	47.4	81	48	82	57.9	274	39.3	186	סיוע כספי להמשך לימודים
24.94***	28.1	48	66.7	114	50.5	239	45.9	217	ייעוץ לגבי המשך לימודים
תעסוקה									
10.44**	28.7	49	66.7	114	43.8	207	54.5	258	סיוע בללמוד איך מחפשים עבודה
5.69*	41.5	71	53.8	92	53.5	253	44.8	212	עזרה בחיפוש מקום עבודה מתאים עבורך
14.08***	31	53	63.7	109	48.4	229	48.8	231	מתן הכשרה מקצועית
מגורים וחיים בקהילה									
14.18***	21.6	37	73.7	126	38.1	180	59.4	281	סיוע בללמוד איך מחפשים מגורים עצמאיים
10.36**	24.6	42	70.8	121	38.7	183	58.4	276	סיוע בללמוד איך להסתדר במגורים עצמאיים
6.66*	25.7	44	69	118	37	175	59.2	280	הכנייה לדיור המתאים לך

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$ *** $p < 0.001$

לסיכום, קבוצת הצעירים בגילאי 25 ומטה במדגם מאופיינת בשיעור גבוה יותר של נשים ושל בעלי בגרות חלקית. כמו כן, בהשוואה לצעירים שגילם למעלה מ-25, בקבוצה זו: כחות צעירים שלומדים כיום או שהינם בעלי תואר אקדמי, יותר צעירים בקבוצה זו מתגוררים בבית ההורים, יותר צעירים שאינם עובדים והם בעלי הכנסה נמוכה, צרכים רבים יותר בעזרה, והתוכניות לעתיד הקרוב של שתי הקבוצות שונות.

הבדלים על פי ארץ לידה

במסגרת זו השווינו בין צעירים שאבותיהם ילידי ישראל בהשוואה ליתר הצעירים כמו כן נערכו השוואות בין תתי קבוצות על פי ארץ לידת האבות: ישראל, חבר העמים, אתיופיה וארצות אחרות.

מאפיינים דמוגרפיים

נמצא הבדל בין צעירים ממוצא ישראלי ליתר הצעירים כאשר לגיל ($t(642) = -2.49, p < 0.05$). הנבדקים ממוצא ישראלי במרכזי הצעירים (ממוצע 23.44, ס.ת. 2.92) צעירים יותר מצעירים שאינם ילידי הארץ (ממוצע 24.00, ס.ת. 2.84).

נמצא הבדל מובהק בין צעירים ממוצא ישראלי ליתר הצעירים כאשר להגדרה הדתית ($\chi^2(4) = 10.29, p < 0.05$). שיעור גדול יותר באופן יחסי של צעירים ממוצא ישראלי מגדירים עצמם חרדים או דתיים. לעומת צעירים שאינם ממוצא ישראלי שמגדירים עצמם באופן יחסי יותר כמסורתיים. ישנו הבדל מובהק אף בהשוואה על פי ארצות מוצא של ההורים ($\chi^2(9) = 88.52, p < 0.001$). אחוז ניכר של צעירים ממוצא אתיופיה מגדירים עצמם כמסורתיים בהשוואה לקבוצות האחרות. בקרב צעירים שמוצאם מחבר העמים ישנו אחוז ניכר שמגדירים עצמם כחילוניים בהשוואה לקבוצות האחרות. אין הבדל בין צעירים ממוצא ישראלי ליתר הצעירים כאשר למצב המשפחתי.

אין הבדל בין צעירים שמוצאם ישראלי לאלו שמוצאם אינו ישראלי כאשר לסוג התיכון בו למדו, ולמספר היחידות במתמטיקה או באנגלית. עם זאת, שיעור גבוה יותר של צעירים ממוצא ישראלי סיימו 12 שניל ללא תעודת בגרות בהשוואה לצעירים האחרים ואילו יותר צעירים שמוצאם אינו ישראלי סיימו עם בגרות חלקית ($\chi^2(2) = 10.42, p < 0.01$). בהשוואה על פי ארצות המוצא נמצאו הבדלים מובהקים. ישנו

אחוז גבוה יחסית של ילידי חבר העמים שלמדו בתיכון מקצועי ואחוז גבוה של צעירים ממוצא אתיופי שלמדו בחינוך המיוחד או בכיתה מקדמת בחינוך הרגיל בהשוואה לקבוצות האחרות ($\chi^2(9)=30.60, p<0.001$). השיעור הגבוה ביותר של בעלי בגרות חלקית הינו של צעירים שמוצאם מאתיופיה ולאחריו של צעירים שמוצאם מחבר העמים. כמו כן, בקרב הצעירים שמוצאם מאתיופיה ישנו אחוז גבוה יחסית של צעירים שסיימו 12 שני"ל ללא בגרות ($\chi^2(6)=22.25, p<0.001$).

נמצא הבדל מובהק בין הקבוצות אף באשר לאיכות הבגרות אשר נמדדה באמצעות מספר היחידות במתמטיקה ובאנגלית. הממצאים מעלים כי שיעור נמוך של צעירים ממוצא אתיופי (2%) הינם בעלי 5 יח"ל בבגרות במתמטיקה ($\chi^2(9)=23.13, p=0.01$) ובאנגלית (11.8%) ($\chi^2(9)=24.88, p<0.01$) בהשוואה לקבוצות האחרות (לדוגמה שיעור בעלי 5 יחידות לימוד במתמטיקה בקרב צעירים שמוצאם מישראל הוא 13.1% ובקרב ילידי חבר העמים 20.6%). עוד נמצא כי שיעור נמוך יחסית של צעירים שמוצאם מאתיופיה נמצאים במסגרת לימודים כיום בהשוואה לקבוצות האחרות ($\chi^2(3)=14.41, p<0.01$). לשיעור גבוה יותר של צעירים שמוצאם אינו ישראלי יש תואר אקדמי (17.6%) בהשוואה לצעירים שמוצאם ישראלי (11.2%) ($\chi^2(1)=4.72, p<0.05$).

לא נמצאו הבדלים בין צעירים שמוצאם ישראלי בהשוואה לקבוצות האחרות בכל הנוגע לשירות הצבאי. עם זאת, שיעור גבוה יחסית של צעירים ממוצא אתיופי שירתו בשירות לאומי (51%). נמצא כי שיעור גבוה יותר של צעירים שמוצאם מאתיופיה שהו בפנימיות בצעירותם בהשוואה לצעירים בקבוצות האחרות ($\chi^2(3)=11.15, p<0.05$).

אין הבדל בין צעירים ממוצא ישראלי לצעירים האחרים באשר לשיעורי התעסוקה כיום או בעבר. אולם, ישנם מספר הבדלים מובהקים הנוגעים למצב הכלכלי, שכולם בכיוון אחד. הצעירים ממוצא שאינו ישראלי מדווחים יותר על מצב כלכלי קשה מאד ולא טוב לעומת שיעור גבוה יחסית של ילידי ישראל המדווחים על מצב כלכלי בסדר ובסדר גמור ($\chi^2(3)=18.34, p<0.001$). כמו כן, ישנו שיעור גבוה יחסית של צעירים ממוצא לא ישראלי שמדווחים על חובות ($\chi^2(1)=7.52, p=0.01$) ועל כך שהכסף שיש להם אינו מספיק ($\chi^2(1)=21.65, p<0.001$). בחלוקה על פי ארצות מוצא עולה כי בהשוואה לקבוצות האחרות אחוז גבוה באופן ניכר של צעירים שמוצאם מאתיופיה מדווחים כי היה מצב שלא מצאו עבודה ($\chi^2(6)=21.45, p<0.01$). כמו כן, אחוז נמוך יחסית של צעירים שמוצאם מאתיופיה דיווחו כי לא חיפשו עבודה. עוד נמצא, כי השיעורים הגבוהים ביותר של צעירים שדיווחו על מצב כלכלי קשה או קשה מאד הינו של צעירים שמוצאם מחבר העמים ולאחר מכן של צעירים שמוצאם מאתיופיה ($\chi^2(9)=29.51, p=0.001$). כמו כן, קיים שיעור גבוה יחסית של צעירים שמוצאם מחבר העמים שמדווחים על חובות כספיים ($\chi^2(3)=13.44, p<0.01$) וכי הכסף שיש אינו מספיק ($\chi^2(3)=25.48, p<0.001$). בהשוואה לקבוצות האחרות, אחוז ניכר של צעירים ממוצא ישראלי מדווחים כי הכסף שיש להם מספיק.

שימוש בשירותים חברתיים

לא נמצאו הבדלים מובהקים בין צעירים ממוצא ישראלי ליתר הצעירים באשר לשימוש בשירותים חברתיים, למעט הבדל אחד באשר לחברות בתנועת נוער ($\chi^2(1)=5.45, p<0.05$). שיעור גבוה יותר של צעירים ממוצא ישראלי היו בתנועת נוער. בהשוואה על פי ארצות מוצא עולה כי שיעורם היחסי של צעירים שמוצאם בחבר העמים אשר לא ביקרו בבית כנסת ($\chi^2(3)=19.26, p<0.001$) ולא היו בתנועות נוער ($\chi^2(3)=10.44, p<0.05$) גבוה בהשוואה לקבוצות האחרות. באשר לקשר עם קצין מבחן, תיכון אקסטרני ותוכניות ת/הילה או מניפה, לא ניתן היה לערוך מבחני חי בריבוע בשל גודל הקבוצות.

משאבים אישיים

לא נמצאו הבדלים בין צעירים ממוצא ישראלי ליתר הצעירים באשר למדדים של דימוי עצמי, תחושת שליטה, ושייכות לקהילה.

תפיסת עתיד

נמצא הבדל יחיד בין הצעירים באשר לתוכניות לעתיד, כאשר לכוונה לגשת למבחן הפסיכומטרי ($F(3, 305) = 3.56, p < 0.05$). צעירים רבים יותר ממוצא אתיופי (ממוצע 3.26 ס.ת. 1.06) מתכוונים לגשת לפסיכומטרי בהשוואה לצעירים ממוצא ישראלי (ממוצע 2.47 ס.ת. 1.28). ייתכן שממצא זה קשור לעובדה שרבים יותר צעירים ממוצא אתיופי טרם נגשו למבחן. לא נמצא הבדל בין הצעירים באשר למדד תפיסת העתיד.

צרכים

נמצא הבדל מובהק בין הצעירים ממוצא ישראלי ליתר הצעירים באשר למספר התחומים בהם יש צורך בעזרה ($t(651) = -2.28, p < 0.05$). ממוצע הצרכים של צעירים שאינם ממוצא ישראלי (ממוצע 4.95 ס.ת. 3.75) גבוה משל הצעירים שמוצאם מישראל (ממוצע 4.29 ס.ת. 3.60). עם זאת, נמצאו הבדלים מועטים בין צעירים שמוצאם ישראלי ליתר הצעירים באשר לתחומים בהם יש להם צורך בעזרה. צעירים שמוצאם אינו ישראלי צריכים יותר סיוע כלכלי לתמיכה בשכירות דירה ($\chi^2(1) = 9.39, p < 0.01$). בהשוואה על פי ארצות מוצא עולה שכיחות גבוהה ביותר של צעירים שמוצאם מחבר העמים שזקוקים לעזרה זו ולאחריהם צעירים ממוצא אתיופי ($\chi^2(3) = 17.39, p < 0.05$). עוד נמצא כי בהשוואה ליתר הצעירים, שיעור גבוה יותר של צעירים ממוצא אתיופי זקוקים לעזרה בהכנה לפסיכומטרי ($\chi^2(3) = 17.37, p = 0.001$). לסיכום, מצבם של הצעירים שמוצאם מאתיופיה הוא הקשה ביותר בתחומי ההשכלה, ומכך מושפעות התוכניות שלהם לעתיד. לעומת זאת, המצב הכלכלי של הצעירים שמוצאם מחבר העמים קשה משל יתר הצעירים. אך, גם מצבם הכלכלי והתעסוקתי של הצעירים שמוצאם מאתיופיה אינו טוב. לא נמצאו הבדלים באשר למשאבים האישיים של הצעירים ואף באשר לתפיסת העתיד. אולם, הצרכים בעזרה של צעירים שאינם ממוצא ישראלי רבים יותר.

הבדלים על פי השכלה

במסגרת זו השוונו בין בעלי תעודת בגרות מלאה ליתר הצעירים.

מאפיינים דמוגרפיים

נמצא הבדל מובהק בין בעלי בגרות מלאה ליתר הצעירים באשר להגדרה הדתית ($\chi^2(4) = 17.61, p = 0.001$). יותר צעירים בעלי בגרות מלאה מגדירים עצמם כדתיים או מסורתיים בהשוואה לצעירים ללא תעודת בגרות. בהתאם לכך, יותר צעירים ללא תעודת בגרות מגדירים עצמם חרדים או חילונים. אין הבדל בין בעלי בגרות מלאה ליתר הצעירים באשר למצב המשפחתי. אולם, אחוז נמוך יחסית של צעירים בעלי בגרות מלאה דיווח כי יש לו ילדים ($\chi^2(1) = 4.12, p < 0.05$) בהשוואה לצעירים ללא תעודת בגרות. כמו כן, נמצא כי שיעור גבוה יותר של צעירים שאינם בעלי תעודת בגרות למדו בעבר בכנימיות בהשוואה לבעלי תעודת בגרות ($\chi^2(1) = 16.11, p < 0.001$). אין הבדל בין בעלי בגרות מלאה לשאר הצעירים באשר למקום המגורים כיום, שביעות הרצון מסביבת המגורים ויכולתם להישאר בסביבת המגורים לאורך זמן. אין הבדל בין בעלי תעודת בגרות מלאה ליתר הצעירים באשר לשירות בצה"ל או בשירות לאומי. עם זאת, ישנו הבדל בין הקבוצות באשר לדרגה בשחרור מצה"ל ($\chi^2(4) = 16.51, p < 0.01$). אחוז גבוה יחסית של צעירים סיימו בדרגת רבי"ט וסמ"ר בקרב הצעירים ללא תעודת בגרות. לעומת זאת, ישנו אחוז גבוה יחסית של מסיימים בדרגת סמל בקרב בעלי תעודת בגרות מלאה. כמו כן, רק צעירים בעלי בגרות מלאה סיימו את הצבא בדרגת קצין. באשר לאופי השירות ישנו הבדל מובהק בין הקבוצות רק באשר לשירות הפיקודי ($\chi^2(1) = 8.16, p < 0.001$). השיעור היחסי של בעלי הבגרות המלאה ששירתו בעל אופי פיקודי הוא כפי שניים, בהשוואה לצעירים ללא תעודת בגרות.

אין הבדל בין בעלי תעודת בגרות מלאה ליתר הצעירים באשר למצב התעסוקתי שלהם כיום או בעבר. עם זאת, באשר למצב הכלכלי כיום יש הבדל בין הקבוצות ($\chi^2(3) = 12.65, p < 0.01$). באופן יחסי, צעירים רבים יותר בעלי בגרות מלאה מדווחים על מצב כלכלי בסדר. שיעור גבוה יחסית של צעירים ללא בגרות מלאה מדווחים על מצב כלכלי קשה מאד או לא טוב. כמו כן, שיעור גבוה יותר של צעירים ללא תעודת בגרות

מדווחים על קיומם של חובות ($\chi^2(1)=13.89, p<0.001$). עם זאת, אין הבדל מובהק בין בעלי תעודת בגרות ליתר הצעירים כאשר לגובה החובות. בקרב בעלי בגרות מלאה שיעור גבוה יותר של צעירים מדווח כי הכסף שיש להם מספיק בהשוואה לצעירים ללא תעודת בגרות ($\chi^2(1)=13.47, p<0.001$).

שיעור גבוה יותר של צעירים בעלי תעודת בגרות מלאה מדווחים על מצב בריאותי טוב מאד בהשוואה ליתר הצעירים. צעירים ללא תעודת בגרות מדווחים יותר באופן יחסי על מצב בריאותי לא כ"כ טוב ואף כחות מכך ($\chi^2(3)=16.89, p=0.001$).

שימוש בשירותים חברתיים

נמצאו שלושה הבדלים מובהקים באשר לשימוש בשירותים חברתיים בין בעלי תעודת בגרות מלאה ליתר הצעירים. שיעור הצעירים ללא תעודת בגרות אשר כנה לשירותי הרווחה גבוה יותר באופן יחסי לשיעור בעלי תעודת הבגרות שפנו לשירות זה ($\chi^2(1)=11.65, p=0.001$). זאת ועוד, שיעור גבוה יותר של צעירים בעלי תעודת בגרות היו בתנועת נוער ($\chi^2(1)=8.75, p<0.01$) וביקרו בבית כנסת ($\chi^2(1)=8.06, p<0.01$). באשר לקשר עם קצין מבחן, תיכון אקסטרני, תוכניות ת/הילה או מניפה, לא ניתן היה לערוך מבחני חי בריבוע בשל גודל הקבוצות.

משאבים אישיים

ישנו הבדל בין בעלי בגרות מלאה לשאר הצעירים באשר לדימוי העצמי ($t(649)=3.11, p<0.01$). לבעלי הבגרות המלאה דימוי עצמי חיובי יותר (ממוצע 3.45 ס.ת. 0.42) בהשוואה ליתר הצעירים (ממוצע 3.29 ס.ת. 0.52). אף באשר לתחושת השליטה יש הבדל מובהק בין הצעירים ($t(650)=5.25, p<0.001$). תחושת השליטה של בעלי הבגרות המלאה (ממוצע 3.93 ס.ת. 0.60) גבוהה יותר בהשוואה ליתר הצעירים (ממוצע 3.59 ס.ת. 0.68). לא נמצא הבדל מובהק בין הקבוצות באשר לתחושת השייכות לקהילה.

תפיסת עתיד

נמצאו מספר הבדלים מובהקים בין בעלי הבגרות המלאה ליתר הצעירים באשר לתוכניות לעתיד. באשר לתוכנית לגשת לפסיכומטרי ($t(312)=3.41, p=0.001$) נמצא כי יותר צעירים בעלי תעודת בגרות מלאה (ממוצע 2.72 ס.ת. 1.28) מתכוונים לגשת לפסיכומטרי בהשוואה ליתר הצעירים (ממוצע 2.22 ס.ת. 1.12). גם באשר לכוונה להירשם למכללה או לאוניברסיטה ($t(373)=4.77, p<0.001$), שיעור הצעירים בעלי תעודת בגרות מלאה (ממוצע 3.51 ס.ת. 0.84) הינו גבוה יותר בהשוואה ליתר הצעירים (ממוצע 2.92 ס.ת. 1.05). נמצא הבדל מובהק אף באשר לתוכנית להשלים בגרויות ($t(270)=-8.00, p<0.001$). צעירים רבים יותר ללא בגרות מלאה (ממוצע 2.90 ס.ת. 1.17) מתכוונים להשלים בגרויות בהשוואה לצעירים בעלי תעודת בגרות מלאה (ממוצע 1.70 ס.ת. 1.12). הבדל נוסף הינו באשר לכוונה להירשם לקורס מקצועי ($t(475)=-3.12, p<0.01$). שיעור גבוה יותר של צעירים ללא תעודת בגרות (ממוצע 2.90 ס.ת. 1.10) מתכוונים להירשם לקורס מקצועי בהשוואה לצעירים בעלי תעודת בגרות מלאה (ממוצע 2.48 ס.ת. 1.13).

כמו כן, ישנו הבדל מובהק בין הקבוצות באשר לתפיסת העתיד ($t(645)=2.51, p<0.05$). לצעירים בעלי הבגרות המלאה (ממוצע 3.43 ס.ת. 0.43) תפיסת עתיד חיובית יותר בהשוואה לצעירים האחרים (ממוצע 3.29 ס.ת. 0.54).

צרכים

ישנו הבדל בין בעלי תעודת בגרות מלאה ליתר הצעירים באשר למספר התחומים בהם יש להם צורך בעזרה ($t(651)=-6.56, p<0.001$). ממוצע הצרכים של בעלי הבגרות המלאה (ממוצע 4.27 ס.ת. 3.49) נמוך בהשוואה ליתר הצעירים (ממוצע 6.79 ס.ת. 4.08). לוח 9 מציג את ההבדלים בין הקבוצות באשר לצרכים בעזרה. הלוח מעלה כי בכל אחד מהתחומים שנבדקו בנפרד שיעור הצעירים שאינם בעלי תעודת בגרות הזקוקים לעזרה גבוה יותר משל בעלי תעודת הבגרות.

לוח 9: אחוז הצעירים שצריכים עזרה על פי השכלה¹

χ²(1)	ללא תעודת בגרות				בעלי תעודת בגרות מלאה				
	יש צורך בעזרה		אין צורך בעזרה		יש צורך בעזרה		אין צורך בעזרה		
	%	N	%	N	%	N	%	N	
לימודים									
173.21***	58.7	61	35.6	37	8.0	44	88.7	487	סיוע בהשלמת בגרות
44.21***	49.0	51	44.2	46	19.9	109	76.7	421	הכנה לפסיכומטרי
17.99***	71.2	74	21.2	22	52.5	288	45.0	247	סיוע כספי להמשך לימודים
21.11***	63.5	66	29.8	31	41.2	226	55.2	303	ייעוץ לגבי המשך לימודים
תעסוקה									
9.47**	51.9	54	42.3	44	37.7	207	60.3	331	סיוע בללמוד איך מחפשים עבודה
8.16**	61.5	64	32.7	34	48.6	267	49.4	271	עזרה בחיפוש מקום עבודה מתאים עבורך
14.65***	58.7	61	33.7	35	41.2	226	55.9	307	מתן הכשרה מקצועית
מגורים וחיים בקהילה									
7.52*	44.2	46	50.0	52	31.7	174	66	360	סיוע בללמוד איך מחפשים מגורים עצמאיים
77.8**	46.2	48	47.1	49	32.8	180	64.3	353	סיוע בללמוד איך להסתדר במגורים עצמאיים
5.75*	43.3	45	50.0	52	32.4	178	63.8	350	הפנייה לדיור המתאים לך
13.48***	60.6	63	31.7	33	43.5	239	52.6	289	מתן סיוע כלכלי לתמיכה בשכירות ובחיים עצמאיים
תמיכה רגשית									
22.91***	45.2	47	47.1	49	24.0	32	72.3	397	תמיכה וליווי אישי
10.42***	25.0	26	67.3	70	13.5	74	83.1	456	ייעוץ/טיפול של פסיכולוג או עובד סוציאלי

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$ *** $p < 0.001$

¹הלוח כולל את אחוזי המשיבים לכל פריט מתוך כלל המשתתפים.

לסיכום, נמצאו הבדלים עקביים בין מי שהיו בעלי תעודת בגרות לאחרים. בעלי תעודת בגרות הם במצב כלכלי ובריאותי טוב יותר, הם נעזרים כחות בשירותי רווחה ובעלי משאבים אישיים רבים יותר. בהתאם לדפוס זה, התוכניות שלהם הן בתחום ההשכלה האקדמאית, תפיסת העתיד שלהם חיובית יותר והצרכים בסיוע מעטים יותר.

הבדלים על פי השתתפות בשירות צבאי או לאומי

בחלק זה השווינו בין הצעירים ששרתו שירות צבאי או לאומי מלא ליתר הצעירים.

מאפיינים דמוגרפים

יש הבדל מובהק באשר לגיל בין הצעירים ששרתו שירות צבאי או לאומי לאילו שלא שירתו ($t(639)=3.10, p<0.01$). מי שלא שירתו (ממוצע 22.76 ס.ת. 3.61) צעירים יותר בהשוואה לאלו ששרתו (ממוצע 23.94 ס.ת. 2.71). בקרב הצעירים שלא שירתו שירות צבאי ישנו אחוז גבוה יחסית של צעירים מחבר העמים וישנו אחוז נמוך יחסית של צעירים שלא שירתו שהינם ילידי אתיופיה ($\chi^2(3)=9.16, p<0.05$). הבדלים מובהקים דומים נמצאו באשר לארץ לידת האבות ($\chi^2(3)=13.13, p<0.01$) והאימהות ($\chi^2(3)=13.34, p<0.01$). שיעור גבוה יחסית של צעירים ששרתו שירות צבאי או לאומי מגדירים עצמם מסורתיים ושיעור גבוה יחסית של צעירים שלא שירתו מגדירים עצמם חילוניים ($\chi^2(4)=18.29, p=0.001$). אין הבדלים מובהקים בין מי ששרתו שירות צבאי לאחרים באשר למצבם המשפחתי.

שיעור גבוה יחסית של צעירים ששרתו שירות צבאי או לאומי למדו בתיכון עיוני ושיעור גבוה יחסית של צעירים שלא שירתו למדו בתיכון מקצועי ($\chi^2(4)=15.27, p<0.01$). שיעור גבוה של צעירים שלא שירתו שירות צבאי הינם בעלי בגרות חלקית ו-12 שניל בהשוואה לצעירים ששרתו שירות הצבאי או הלאומי ($\chi^2(2)=20.23, p<0.001$). ישנם הבדלים מובהקים בין הקבוצות באשר לאיכות הבגרות במתמטיקה

($\chi^2(4)=22.80, p<0.001$) ובאנגלית ($\chi^2(4)=40.73, p<0.001$). שיעור גבוה יחסית של צעירים שלא שירתו שירות צבאי לא נבחנו בבחינות הבגרות במתמטיקה ובאנגלית או נבחנו ברמת 2 יחידות. כמו כן, באופן יחסי יותר צעירים ששירתו בשירות הצבאי או הלאומי נבחנו ברמת 4 יח"ל במתמטיקה וברמות 4 ו-5 יח"ל באנגלית. אין הבדל בין הקבוצות באשר לתואר אקדמי ולימודים כיום.

שיעור גבוה יחסית של צעירים שלא שירתו שירות צבאי או לאומי אינם עובדים כיום בהשוואה לצעירים ששירתו ($\chi^2(1)=5.85, p<0.05$). שיעור גבוה יחסית של צעירים ששירתו שירות צבאי או לאומי הינם בעלי הכנסה הדומה לשכר המינימום בעוד שבקרב הצעירים שלא שירתו ישנה שכיחות גבוהה יחסית של צעירים שהכנסתם נמוכה בהרבה משכר המינימום ($\chi^2(5)=15.21, p=0.01$). שיעור גבוה יחסית של צעירים שלא שירתו נמנעו מלענות באשר להכנסתם. אין הבדל בין הקבוצות באשר למצב הכלכלי אולם שיעור גבוה יחסית של צעירים שלא שירתו שירות צבאי או לאומי מדווחים כי יש להם חובות ($\chi^2(1)=9.77, p<0.01$) וכי הכסף שיש להם אינו מספיק ($\chi^2(1)=12.18, p<0.001$).

הממצאים מעלים כי הצעירים ששירתו שירות צבאי או לאומי מדווחים על מצב בריאותי טוב בהשוואה לצעירים שלא שירתו ($\chi^2(3)=9.88, p<0.01$) וכי בקרב הצעירים שלא שירתו ישנו שיעור גבוה יותר של בעלי מגבלה גופנית או נפשית ($\chi^2(1)=13.59, p<0.001$).

שימוש בשירותים חברתיים

לא נמצאו הבדלים בין הצעירים ששירתו שירות צבאי או לאומי לצעירים שלא שירתו באשר לשימוש בשירותים חברתיים. באשר לקשר עם קצין מבחן, תיכון אקסטרני, תוכניות ת/הילה או מניפה, לא ניתן היה לערוך מבחני חי בריבוע בשל גודל הקבוצות.

משאבים אישיים

הדימוי העצמי של צעירים ששירתו בשירות הצבאי או הלאומי (ממוצע 3.45 ס.ת. 0.44) גבוה משל אלו שלא שירתו (ממוצע 3.27 ס.ת. 0.47). ההבדלים בין הקבוצות הינם מובהקים ($t(646)=3.83, p<0.001$). ישנו הבדל מובהק אף באשר לתחושת השליטה ($t(647)=3.32, p=0.001$). הצעירים ששירתו בשירות הצבאי או הלאומי (ממוצע 3.91 ס.ת. 0.62) הינם בעלי תחושת שליטה חזקה יותר בהשוואה לצעירים שלא שירתו (ממוצע 3.68 ס.ת. 0.62). לא נמצאו הבדלים בין הקבוצות באשר לשייכות לקהילה.

תפיסת עתיד

שיעור גבוה יותר של צעירים שלא שירתו שירות צבאי או לאומי (ממוצע 2.80 ס.ת. 1.10) מתכוונים לעשות קורס מקצועי בהשוואה לצעירים ששירתו (ממוצע 2.50 ס.ת. 1.13). ההבדל הינו מובהק ($t(472)=-2.16, p<0.05$). לא נמצאו הבדלים מובהקים בין הקבוצות באשר למדד תפיסת העתיד.

צרכים

הצעירים שלא שירתו בשירות הצבאי או הלאומי (ממוצע 5.47 ס.ת. 3.90) מדווחים על צרכים רבים יותר בעזרה בהשוואה לצעירים ששירתו (ממוצע 4.52 ס.ת. 3.64). מדובר בהבדל קטן אך מובהק ($t(648)=-2.36, p<0.05$). כמו כן, נמצאו מספר הבדלים בין הצעירים שלא שירתו לצעירים ששירתו במספר תחומים אשר כולם בכיוון אחד: הצעירים שלא שירתו זקוקים באופן יחסי יותר לעזרה בתחום ההשכלה בהשלמת בגרויות, בהכנה לפסיכומטרי, בסיוע כספי להמשך הלימודים ובתחום התמיכה הרגשית-לתמיכה וליווי אישי בהשוואה לצעירים ששירתו בצבא או בשירות הלאומי. לוח 10 מציג הבדלים אלו.

לוח 10: אחוז הצעירים שצריכים עזרה על פי השתתפות בשירות צבאי או לאומי¹

$\chi^2(1)$	ללא שירות				שירות צבאי או לאומי				
	יש צורך בעזרה		אין צורך בעזרה		יש צורך בעזרה		אין צורך בעזרה		
	%	N	%	N	%	N	%	N	
לימודים									
8.63**	26.5	26	71.4	70	14.3	79	81.7	451	סיוע בהשלמת בגרות
5.90*	34.7	34	63.3	62	22.6	125	73.0	403	הכנה לפסיכומטרי
6.92*	67.3	66	29.6	29	53.5	293	43.5	240	סיוע כספי להמשך לימודים
תמיכה רגשית									
7.33*	37.8	37	56.1	55	25.4	140	70.7	390	תמיכה וליווי אישי

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

¹הלוח כולל את אחוזי המשיבים לכל פריט מתוך כלל המשתתפים ומציג רק את הצרכים שלגביהם נמצאו הבדלים מובהקים. רשימת כל הצרכים מופיעה בלוח 7.

לסיכום, הצעירים ששירתו בשירות צבאי או לאומי הינם בעלי השכלה והכנסה גבוהים יותר, מצבם הבריאותי טוב יותר והמשאבים האישיים שלהם גבוהים יותר. לא נמצאו הבדלים באשר לשימוש בשירותים חברתיים, באשר לרוב התוכניות לעתיד או באשר למדד תפיסת העתיד. אולם, הצורך בעזרה של הצעירים ששירתו בשירות הצבאי או הלאומי מועט בהשוואה לצורך בעזרה של הצעירים שלא שירתו.

הבדלים בין קבוצת הצעירים הפגיעים ליתר הצעירים

כאמור, בקבוצה של 'הצעירים פגיעים' כללנו צעירים אשר היה להם לפחות אחד מהמאפיינים הבאים: שהו בהשמה חוץ ביתית; עולים; ללא תעודת בגרות; בעלי מגבלה פיזית או נפשית; למדו במסגרות חינוך מיוחד; לא שירתו בשירות צבאי או לאומי; צרכו שירותי רווחה, קידום נוער או תקון. בקבוצה זו נכללו בסך הכל 372 (57%) ממשתתפי המחקר.

מאפיינים דמוגרפיים

שיעור הפגיעים שמגדירים עצמם כחילונים גבוה באופן יחסי (43.7% לעומת 35.4% בקרב יתר הצעירים) ($\chi^2(4)=19.29, p=0.001$). כמו כן, שיעור נמוך יותר של צעירים פגיעים הינם רווקים (83.8% לעומת 88% בקרב יתר הצעירים) ($\chi^2(2)=9.23, p=0.01$). לא נמצא הבדל בין הצעירים הפגיעים ליתר הצעירים באשר להיותם במסגרת לימודים כיום ובאשר לקיומו של תואר אקדמי. צעירים פגיעים רבים יחסית סיימו את הצבא בדרגת רבי"ט או סמ"ר בהשוואה לצעירים הלא פגיעים אשר שיעור גבוה יחסית מהם סיימו בדרגת סמל או קצין ($\chi^2(4)=12.33, p<0.05$). אין הבדלים מובהקים באשר לאופי השירות של הקבוצות.

אין הבדל בין הצעירים הפגיעים לשאר הצעירים באשר למקום המגורים כיום והיכולת להישאר בסידור המגורים לאורך זמן. אולם שיעור נמוך יחסית של צעירים פגיעים מרוצים או מרוצים מאד מסביבת המגורים שלהם (60.2% בהשוואה ל-71% בקרב הלא פגיעים) ($\chi^2(4)=10.60, p<0.05$). אין הבדל בין הצעירים הפגיעים ליתר הצעירים באשר למצב התעסוקתי כיום. אולם, בעבר צעירים פגיעים רבים יותר חוו מצב בו חיפשו עבודה ולא מצאו (38.4% לעומת 28.6% בקרב הלא פגיעים) ($\chi^2(2)=6.92, p<0.05$). למרות שלא נמצאו הבדלים מובהקים בין הקבוצות באשר לדיווח שלהם על הכנסתם, שיעור גבוה יותר של צעירים פגיעים מדווחים על מצב כלכלי קשה (8.6%) ולא טוב (24.2%) ($\chi^2(3)=33.95, p<0.001$), על חובות (30.6% בהשוואה ל-16.1% בקרב הלא פגיעים) ($\chi^2(1)=18.25, p<0.001$), ויותר ממחצית מהם (58%) מדווחים על כך שהכסף שיש להם אינו מספיק ($\chi^2(1)=27.55, p<0.001$). בהשוואה ליתר הצעירים, צעירים פגיעים מעטים יותר מדווחים על מצב בריאותי טוב מאד (62.3% ו-49.2% בהתאמה) ($\chi^2(3)=21.84, p<0.001$).

שימוש בשירותים חברתיים

נמצאו שני הבדלים בין הקבוצות באשר לשימוש בשירותים. שיעור גבוה יותר של צעירים כגיעים (21.4% לעומת 9.5% בקרב הלא כגיעים) היו בקשר עם ביטוח לאומי ($\chi^2(1)=17.26, p<0.001$). לעומת זאת, שיעור נמוך יחסית מהם (18.7% לעומת 27.3% בקרב הלא כגיעים) היו בתנועת נוער ($\chi^2(1)=6.82, p=0.01$).

משאבים אישיים

ישנו הבדל בין הצעירים הכגיעים ליתר הצעירים באשר לדימוי העצמי ($t(649)=-3.02, p<0.01$). לצעירים הכגיעים דימוי עצמי נמוך יותר (ממוצע 3.37 ס.ת. 0.48) בהשוואה ליתר הצעירים (ממוצע 3.48 ס.ת. 0.40). אף באשר לתחושת השליטה יש הבדל מובהק בין הצעירים ($t(650)=-3.37, p=0.001$). תחושת השליטה של הצעירים הכגיעים (ממוצע 3.79 ס.ת. 0.64) נמוכה בהשוואה ליתר הצעירים (ממוצע 3.96 ס.ת. 0.60). לא נמצא הבדל מובהק בין הקבוצות באשר לתחושת השייכות לקהילה.

תפיסת עתיד

נמצאו שני הבדלים בין הקבוצות באשר לתוכניות לעתיד: יותר צעירים כגיעים (ממוצע 2.68 ס.ת. 1.13) מתכוונים לעשות קורס מקצועי בהשוואה לצעירים האחרים (ממוצע 2.42 ס.ת. 1.13) ($t(475)=2.43, p<0.05$). כמו כן, יותר צעירים כגיעים (ממוצע 2.82 ס.ת. 1.31) מתכוונים להשלים בגרויות בהשוואה לשאר הצעירים (ממוצע 1.78 ס.ת. 1.14) ($t(270)=3.33, p=0.001$). לא נמצאו הבדלים מובהקים בין הקבוצות באשר לממד תפיסת העתיד.

צרכים

ישנו הבדל בין הצעירים הכגיעים ליתר הצעירים באשר למספר התחומים בהם יש להם צורך בעזרה ($t(651)=3.77, p<0.001$). ממוצע הצרכים של הצעירים הכגיעים (5.20 ס.ת. 3.85) גבוה בהשוואה ליתר הצעירים (4.12 ס.ת. 3.46). לוח 11 מציג את ההבדלים המובהקים בין הקבוצות באשר לצרכים בעזרה. הלוח מעלה כי כל ההבדלים בין הקבוצות הינם באותו כיוון, אחוז הצעירים הכגיעים הזקוקים לעזרה בכל תחום גבוה בהשוואה ליתר הצעירים. ההבדלים המשמעותיים ביותר הם באשר לצורך בסיוע בהשלמת בגרויות וסיוע כספי להמשך לימודים.

לוח 11: שכיחות הצרכים בעזרה בקרב הצעירים הכגיעים והלא כגיעים¹

$\chi^2(1)$	צעירים שאינם כגיעים				צעירים כגיעים				
	יש צורך בעזרה		אין צורך בעזרה		יש צורך בעזרה		אין צורך בעזרה		
	%	N	%	N	%	N	%	N	
לימודים									
24.73***	8.8	28	87.5	279	23.1	77	73.4	245	סיוע בהשלמת בגרות
5.11*	20.7	66	75.5	241	28.1	94	67.7	226	הכנה לפסיכומטרי
12.86***	48.6	155	48.3	154	62.0	207	34.4	115	סיוע כספי להמשך לימודים
5.25*	40.4	129	56.1	179	48.8	163	46.4	155	ייעוץ לגבי המשך לימודים
תעסוקה									
4.83*	35.7	114	61.8	197	44.0	147	53.3	178	סיוע בללמוד איך מחפשים עבודה
4.48*	46.4	148	50.8	162	54.8	183	42.8	143	עזרה בחיפוש מקום עבודה מתאים עבורך
5.76*	39.5	126	57.4	183	48.2	161	47.6	159	מתן הכשרה מקצועית
מגורים וחיים בקהילה									
9.36**	40.4	129	55.5	177	51.8	173	43.4	145	מתן סיוע כלכלי לתמיכה בשכירות ובחיים עצמאיים
תמיכה									
9.75**	21.9	70	74.0	236	32.6	109	62.9	210	תמיכה וליווי אישי
7.71**	11.3	36	84.3	269	19.2	64	76.9	257	ייעוץ/טיפול של פסיכולוג או עובד סוציאלי

*** $p<0.001$ ** $p<0.01$ * $p<0.05$

¹הלוח כולל את אחוזי המשיבים לכל פריט מתוך כלל המשתתפים.

לסיכום, הצעירים הפגיעים חוו בעבר יותר קשיים בתחום ההשתלבות בתעסוקה וכיום מצבם הכלכלי קשה יותר. אף מצבם הבריאותי טוב פחות בהשוואה ליתר הצעירים. כמו כן, המשאבים האישיים שלהם נמוכים יותר. לא נמצאו הבדלים רבים באשר לשימוש בשירותים בקהילה או באשר לתוכניות לעתיד. נמצא כי הצעירים הפגיעים זקוקים לעזרה בתחומים רבים יותר מאשר יתר הצעירים.

הבדלים לפי אזור מגורים

נוסף לכך בדקנו את ההבדלים בין צעירים באזורים השונים של הארץ. החלוקה הייתה לפי השתייכות המחוזית של מרכז הצעירים לאזור הצפון, המרכז או הדרום. פירוט מלא של ההבדלים מופיע בסדרת לוחות בנספח 2. חשוב לציין שגם במקום שנמצאו הבדלים בין המרכזים באזורים השונים, הם מייצגים בעיקר את המבנה השונה של מרכזי הצעירים באזורים השונים ואת אופי האוכלוסייה המקבלת בהם שירותים, ולכן תרומתם של ההבדלים לפי אזורי מגורים למחקר זה היא קטנה יותר.

חלק ב': ראיונות עומק עם צעירים

אחת ממטרות המחקר היא להבין את האופן שבו הצעירים תופסים את מצבם ואת האינטראקציה שלהם עם הסביבה בכלל ועם מערכת השירותים החברתיים בפרט. כדי לענות על מטרת המחקר עשינו שימוש בשיטת מחקר משולבת (mixed method, Creswell, 2008). חלק אי של המחקר נעשה בגישה כמותית, והוא מסייע להבין את מכלול מצבם של הצעירים בשורה ארוכה של תחומי חיים. חלק ב' נעשה בגישה איכותנית. מרכיב זה נישען על הפרדיגמה הפנומנולוגית ובמסגרתו בקשנו ללמוד כיצד המשתתפים מבנים את סיפור המעבר שלהם לחיים עצמאיים. ערכנו ראיונות עומק מובנים למחצה באמצעות תדריך ובו הנחיות למראיין (מצורף בנספח 3). את הראיונות ערכה סטודנטית לתואר מתקדם שהיא עובדת סוציאלית מנוסה.

ביקשנו להתמקד בצעירים שהערכנו שהם מתמודדים עם מצבי חיים קשים יותר. המדגם שבו בחרנו כלל 20 צעירים, מחציתם בוגרי השמות חוץ-ביתיות ומחציתם צעירים שאינם בוגרי השמות. דגימת הצעירים לחלק זה של המחקר נעשתה בעזרתם של מנהלי מרכזי הצעירים ומרכזי צעירים בשני מתנ"סים במרכז הארץ, שקבלו הסבר מעורכי המחקר על מטרותיו. הרכזים השונים פנו לצעירים, הסבירו על המחקר, וביקשו את הסכמתם של הצעירים להתראיין למחקר. לאחר שניתנה ההסכמה, העבירו הרכזים לחוקרים את מספרי הטלפון של הצעירים.

גיוס הצעירים למחקר דרך סבלנות וחיזור מתמשכים. חלק גדול מהצעירים התקשו מאוד למצוא זמן להתראיין בגלל שהם עובדים במספר עבודות, או שראשם היה טרוד בעניינים אחרים. גם כאשר הצליחה המראיית לקבוע זמן לראיון, חלק מהצעירים לא הגיעו למפגש שנקבע. חלק מהצעירים התקשרו להודיע שלא יוכלו להגיע לראיון, אך היו גם צעירים שלא ענו לטלפון כשהמראיית התקשרה לברר מדוע לא הגיעו, ורק לאחר מספר ימים ענו לטלפון. היו גם כאלה שאמרו שלא רצו להגיע כיוון שהיו עייפים מעבודות רבות ומחוסר שינה בלילות.

הצעירים שהגיעו לראיון הפגינו שיתוף פעולה רב ונראה היה ששמחו לשותף בחוויותיהם ובניסיונם. רבים אף ציינו כי הם רואים חשיבות רבה למחקר זה ולהשמעת קולם. צעירה אחת אף התקשרה לאחר כחודשיים וביקשה להוסיף מספר דברים לראיון לגבי הצרכים להם הצעירים זקוקים למענה ואינם קיימים. רוב הראיונות נערכו במרכזים ובמתנ"ס בסביבה שקטה, נעימה ומוכרת למשתתפי המחקר דבר שסייע בגיוס הצעירים להשתתף במחקר. בתום הראיון קבל כל משתתף תו שי בסך 150 שקלים, כתודה על השתתפותו במחקר.

להלן יובאו הממצאים שעלו מתוך הראיונות. ראשית, נציג את מאפייני המשתתפים, לאחר מכן, סיכום של החוויות והתפיסות שלהם לגבי תחומי חיים שונים (כגון, מגורים, צבא, לימודים, עבודה, מצב בריאות ויחסים בינאישיים), לגבי הצרכים שלהם ולגבי השירותים (כאלה שבהם הם משתמשים וכאלה שהיו שמחים לקבל). בכל תחום יובאו דוגמאות מדברי המשתתפים כדי לבסס את הניתוח. לבסוף יובא סיכום של עשרים הראיונות, שמתאר את המסלול שעברו הצעירים לחיים עצמאיים.

מאפייני המשתתפים

במחקר השתתפו 15 צעירות ו-5 צעירים, שגילם נע בין 19 ל-25. במדגם היו כ-3 צעירים מכל שכבת גיל. כמעט כולם רווקים, למעט אחת נשואה. אחת מן הרווקות היא אם המגדלת ילד מחוץ לנישואין.

מוצא

12 צעירים ילידי הארץ, 5 ילידי ברית המועצות לשעבר, ו-3 ילידי אתיופיה. ארץ מוצא האב של 8 מהצעירים ישראל, של 5 ברית המועצות לשעבר, 3 מוצאם מאתיופיה, 2 מארצות צפון אפריקה, ואחד מהאבות נולד בהודו. על אב אחד לא ידוע המוצא כיוון שהצעיר לא בקשר איתו. ארץ מוצא האם של 7 מהצעירים היא ישראל, של 5 מאמהות הצעירים הינה ברית המועצות לשעבר, 3 מאימהות הצעירים מוצאן מאתיופיה, 3 מאימהות הצעירים מוצאן מארצות צפון אפריקה, ו-2 אימהות ממוצא אחר.

שהות במסגרת חוץ-ביתית

11 מהצעירים שהו בפנימיות שונות בתקופה כלשהי לפני גיל 18. צעיר אחד הגיע למסגרת כאשר היה בכיתה ה' ושהה בה רק שנה. שמונה הגיעו למסגרת כאשר היו בני כ-15, אחת הגיעה למסגרת בגיל 6 ושהתה בה עד גיל 15, וצעירה נוספת הייתה במסגרת מכיתה ד' ועד כיתה י"ב.

השכלה

ל-13 מהצעירים יש בגרות מלאה. שניים מתוכם השלימו את הבגרות לאחר התיכון. 7 לא סיימו בגרות או שיש להם בגרות חלקית. הסיבות שניתנו על ידי המרואיינים היו קושי במסגרת, בעיות בבית וחוסר תמיכה של ההורים, בעיות אישיות, ליקויי למידה, הריון ועוד.

מגורים

רוב הצעירים (11) גרים כעת בבית ההורים. צעירה אחת שהתה לפני כן בהוסטל של חסות הנוער, ובגיל 19 חזרה לבית ההורים. האחרים גרים מאז גיל 18 בדירה שכורה או עם שותפים או עם החברה. צעירים אלו שכרו את הדירות בעצמם באמצעות חיפוש באתרי אינטרנט. חלקם עברו לדירות בשכירות עם חברים מהפנימייה. מתוך הצעירים שגרים בדירה שכורה, אחת גרה עד גיל 23 בבית ההורים ולפני כ-5 חודשים עברה לגור עם החבר בדירה שכורה. אחרת כרגע "מתנחלת", כדבריה, בבית של חבר לתקופה זמנית עד שתדע אם מתקבלת ללימודים ועוברת למעונות, או שתצטרך לשכור דירה. צעיר אחר, שגר כבר מספר שנים בדירות שכורות עם שותפים, גר קודם עם הגיעו לגיל 18, שנתיים בפרויקט מגורים של דירות שלא משלמים עליהם. אחד הצעירים שהינו בן 25 המשיך לחיות בפנימייה מאז גיל 18 לאחר שהפנימייה נעתרה לבקשתו להמשיך לגור שם. חשוב לציין שאיש מהמרואיינים לא ציין שהגיע למגורים ברחוב או למצב שבו לא היה לו מקום לישון בו.

מהראיונות ניתן להתרשם שהצעירים שנשארו לגור עם ההורים חווים כחות קשיים. הם נעזרים בהוריהם ולחלקם החיים בבית ההורים חוסכים את הצורך להסתדר לבד, כפי שמתאר זאת אחד הצעירים שלא עזב את בית הוריו:

"אין תנאים טובים יותר משלי בבית. אני חי ברמה של אנשים בסביון. לי טוב בבית. אני בקשר טוב עם ההורים והמשפחה, ברור שהייתי רוצה לצאת מהבית ולגור לבד אבל מבחינת תנאים יש לי הכל, יחידה בתוך הבית פרטיות, הכל על חשבון ההורים".

צעירה אחרת שנשארה לגור בבית ההורים מתארת: "אנחנו משפחה מגובשת ותמיד היינו משפחה מאוחדת. אם יש בעיה פונים להורים. לא מסתירים שום דבר. משפחה טובה כזאת". יש כאלה שלא עזבו מעולם את בית ההורים אך אמביוולנטיים לגבי שהותם בבית ההורים: "יש תקופות שקל בבית וכיף ויש תקופות שסובלים". ויש אחרים שגם אם קשה בבית ההורים, העדיפו להישאר שם ולא לעזוב. לעיתים הם אף נאלצים לתמוך כלכלית בהוריהם. כך לדוגמה משתפת אחת הצעירות שלא עזבה את בית הוריה:

"גם אם זה קשה אני מעדיפה להישאר בבית. יש לפעמים את השעמום, את הלחץ של הבית, אצלנו העניין של הפרנסה הוא קשה ואני הבכורה ואני לוקחת את העול על עצמי- לעזור לפרנס. אם אני רוצה או לא רוצה זה נתפס בי - אמא שלי אומרת לי לא להתעסק בזה אבל בלית ברירה זה יוצא ככה. הרגש שלי לא מאפשר לי להתעסק בשלך שאני יודעת שההורים עם בעיות כלכליות, אז זה לא פשוט".

היו צעירים שעזבו את הפנימייה וחזרו לבית ההורים והחזרה לבית ההורים הייתה להם טובה. צעירים אלו כפי הנראה חוו כחות קשיים בבית לפני היציאה למסגרת החוץ ביתית וכפי שמתארת זאת אחת הצעירות, יוצאת אתיפיה, שחזרה לגור בבית אחרי שהות במסגרת החוץ ביתית: "היה בסדר גמור לחזור, זה הבית. אמא שלי התנגדה שאני אלך לפנימייה. פשוט עם החברה את רוצה משהו חדש שלא ניסית. הלכתי לא בגלל שהיה לי רע בבית, פשוט כולם הלכו, אז גם לי היה בא. ההורים עזרו במגורים- אני גרה אצלם".

היו צעירים שעזבו את הפנימייה וחזרו לבית ההורים אך היציאה מהמסגרת והחזרה לבית ההורים הייתה להם קשה וכפי שמתארת זאת אחת הצעירות:

"כשיצאתי מהפנימייה וחזרתי לבית זה היה קשה מאוד. היה קשה להתרגל לזה שאין יותר פנימייה, אין לאן לחזור. כל בעיה שיש לי זה להרים טלפון לחבר שלא תמיד יכול לדבר. זה לא כמו פנים מול פנים. זה פתאום להיות מחוץ למסגרת שזה לא משהו שהייתי רגילה אליו. אני עזרתי לעצמי, לא היה מישהו שיעזור, ההורים לא עזרו בזה".

עבור חלק מהצעירים החזרה לבית אחרי שהותם במסגרת צפנה בחובה קשיים שהיו שם קודם ליציאתם מהמסגרת, אך באין אפשרות להיות במסגרת החוץ ביתית לא נותרה להם אופציה אחרת והם נאלצו להתמודד: "החזרה הביתה הביאה את אותם הבעיות. יש מידי פעם ריבים עם אמא וסבתא, אבל התמודדתי בסדר. הייתה לי עבודה כך שזה עזר".

הצעירים שגרים בשכירות מספרים על קשיים שונים. חלקם נאלצו לעבור לגור בשכירות עם הגיעם לגיל 18 כאשר סיימו את המסגרת והסתיימה אחריות המדינה להגנתם או כאשר סיימו את הצבא או במקרים בהם הם נאלצים לעזוב את ביתם מסיבות שונות ואז הם מתחילים להתמודד עם קשיים כלכליים, כך לדוגמא משתפת אחת הצעירות במצבה:

"לשלם בטח קשה. מאז שיצאתי מהפנימייה עד עכשיו אני לא יוצאת מהמינוס בחשבון. לוקחים ממך פה כסף ושם כסף ואתה לא יודע על מה אתה משלם, ואני גם בזבזנית. והדירה השנייה היה קשה לחפש. ראינו כמה דירות ונשאר לנו שבועיים עד סוף החוזה וחשבנו הנה נגור ברחוב ואז מצאנו משהו, משהו טוב שאנחנו גרות בו עד עכשיו".

הצעירים נאלצים להתמודד עם הצורך להסתדר לבד בלי שיש מי שעוזר, וכפי שאחד הצעירים מתאר זאת: "זה היה להבין שאם אני לא עובד אין כסף להחזיק את הדירה ואז זה היה לעבוד כדי שיהיה לך איפה לחיות וממה לחיות. זה היה קשה, לא נעזרתי במישהו. ... בדירות השכורות לא היה מי שעזר, גם לא מבחינה כלכלית".

גם המעבר של הצעירים מבית ההורים לדירה שכורה לא היה פשוט: "בהתחלה היה יותר קשה לגור בדירה לבד, אם זה לדעת מה זה ארנונה, לשלם על חשמל. זה משהו שלא עשינו לפני כן וגם כל עבודות הבית, לכבס, לשטוף את הבית".

הצעירים נעזרים בחברים מהמסגרת, בכני משפחה בגילם שנותנים עצה. כך לדוגמא משתף אחד הצעירים:

"בהתחלה כשיוצאים מהצבא יש לך תיק גב עם הדברים, עם הזמן שאתה צובר מקררים, מכוונת כביסה, ציוד בית, זה מתחיל להיות בעיה לעבור מדירה לדירה. התרגלתי מגיל 16 לגור בלי ההורים. לבד, מי עוזר? יש מי שכבר יותר מנוסה בזה, בן דוד, בת דודה. כשמגלים משהו חדש זה עובר בין החברה, כי גדלנו כל החברה בלי ההורים, אז אם מישהו מצא משהו אז המידע עובר מאחד לשני. רוב הפנימייה זה עולים יש עולים ותיקים ויש את נעלה - עולים חדשים טריים שביחד עושים אולפן".

הצעיר שממשיך לחיות בפנימייה מתאר את התרומה של מקום מגורים זה:

"הפנימייה עזרה לי כי ידעתי לבקש ואיך לבקש. זה המזל הגדול שיש לי כי להשכיר דירה בתור סטודנט לא הייתי יכול לחיות נורמאלי. אני מסתכל על החבריה שלי שעובדים ולומדים ביחד וזה קשה, אני גם עובד אבל אם הייתי צריך גם לעבוד כשביל להשכיר דירה זה היה קשה. יש לי חדר בנפרד, מיטה שלי, את הארון שלי. להשכיר דירה זה קשה ולהשכיר עם עוד מישהו זה קשה, בגיל שלי לחיות עם עוד מישהו זה קשה. הייתי בסדר עם הפנימייה ואז הם בסדר איתי".

רוב הצעירים (14) לא חוו מצב בו לא היו בטוחים שיהיה להם איפה לישון. רובם מספרים כי יכלו להיות בבית הוריהם. גם צעירים שמצבם הכלכלי של ההורים היה לא טוב סיפרו כי יכלו להישאר בבית הוריהם ולא חוו מצב שלא היה להם איפה לישון. כך לדוגמא אחת הצעירות שתיארה מצב כלכלי קשה בבית משתפת: "ההורים שלי היו ישנים על הרצפה בסלון כדי שאנחנו נישן בחדרים, על מזרונים כאלה".

חלק מהצעירים, גם אם לא יכלו להישאר בבית ההורים, לא חוו מצב בו לא היה להם איפה לישון ויכלו לישון אצל חברים. כך לדוגמא משתפת אחת הצעירות: "תמיד הייתי מסודרת. גם אם לא הייתי בבית, אז אולי ישנתי שבוע אצל חברות. ברחוב לא הייתי".

נראה כי עבור חלק מהצעירים גם אם לא חוו מצב כזה בו לא היו בטוחים שיהיה להם איפה לישון, ישנו חשש מסיטואציה כזאת והם עושים הכל כדי לא להגיע למצב שכזה. כך לדוגמא משתפת אחת הצעירות:

"האמת שלא (היה מצב בו לא היה איפה לישון). זה מה שאני מכחדת מזה, כי היו לי חברים שכן היו להם מצבים כאלה. נראה לי שבגלל שאני עליתי לארץ לבד וקיבלתי כזאת כאפה. אני אוהבת שהכל מתוכנן מראש ואני בטוחה שאני גרה בנשם העיר, שיש לי דירה לשנה וכי".

לעומת זאת, 6 מהצעירים חוו מצב בו לא היו בטוחים שיהיה להם איפה לישון. מתוכם יש כאלה שחוו זאת בתקופות בין מעברים. כך לדוגמא משתף אחד הצעירים: "בין מעבר משכונה לשכונה- הייתי בהרגשה שאני לא מוצא דירה- כי לא היה לי כסף להחזיק דירה בסכומים שיש בעיר- אז הלכתי לגור עם שותפים".

וצעירה אחרת שגרה בבית של חבר מספרת:

"היו מצבים נגיד כשסיימתי את המכינה, מצאתי את הבחור הזה שאני גרה אצלו ממש בדקה ה-91. אם לא, הייתי צריכה לפתוח אוהל כי זה היה יקר נורא, גם עד שאת מוצאת וגם לא רציתי לשכור עכשיו דירה, הנה תיכף מתחילים ללמוד. מי ירצה לקבל אותי רק לחודש וחצי. גם חיפשתי- המחירים היו בשמיים".

שתי צעירות מתוך אלה שחוו מצבים שלא היו בטוחות שיהיה להם איפה לישון חוו זאת לעיתים תכופות יותר, ולא רק בזמנים שבין מעברים. כך לדוגמא משתפת אחת הצעירות שחזרה לבית ההורים בגיל 19 אחרי השהות במסגרת חוץ ביתית:

"היו מצבים שלא היו לי איפה לישון. מלא פעמים. לדוגמא השנה רבתי עם אמא שלי ולקחתי את כל הדברים ועזבתי למקום אחר ואחרי שלושה ימים אמא מתקשרת אלי ואז השלמתי איתה. היא ביקשה שאני אחזור הביתה. בזמן הזה הייתי אצל חברה. יש עדיין מקרים שקורים המצבים האלה. פעם אחרונה שזה היה הייתה לפני שבועיים".

וצעירה אחרת משתפת:

"היו מצבים. שהייתי עם החבר והסתרתי את הקטע של האלימות. לפעמים לא היה לי לאן לחזור כי לפעמים הייתי מסתירה או שהייתי הרבה עם אחי וגרתי אצל אמא שלי. אז הייתי צריכה לפעמים לצאת מהבית ואז לא היה לי איפה להיות, כי אפשר להיות אצל חברה יום- יומיים, אבל זה לא אני ליכול על חברה יותר. אז הייתי הולכת לאבא שלי, אבל לא הייתי מוצאת את השקט שלי שם. תמיד היו שם חברים ועישונים בבית. ואחרי שחזרתי מהמקלט, אמא שלי בגלל בעיות כלכליות עברה לסבתא שלי שהיא מרוקאית בת 98 שהייתה נורא בעייתית, כיבוי אורות ב- 20:00, לא להביא חברות, אז פשוט שכרתי דירה עם חברה עכשיו".

רוב הצעירים (16) לא קיבלו עזרה בעניין של מגורים או שהעזרה שהם קיבלו היא האפשרות להתגורר בבית הוריהם. האחרים קיבלו עזרה בעניין המגורים אך לשלושה העזרה הייתה מצומצמת ולתקופה

קצרה. כך לדוגמא אחת הצעירות שעלתה לארץ בלי הוריה שיתפה: "יש חברה שהייתה נותנת לנו כל חודש 200 או 400 ₪ לשכר דירה... אחרי שסיימנו את הפנימייה נתנו לנו כל מיני מספרים לאן צריכים ללכת מרכז קליטה וכי וגם את הטלפון של החברה הזו".

צעיר אחר קיבל עזרה לשנתיים מקידום נוער והיה יכול להתגורר בפרויקט מגורים בלי לשלם על שכר דירה. צעירה אחרת שיתפה כי הציעו לה עזרה מטעם המחלקה לשירותים החברתיים, אך העזרה שהוצעה לא ענתה לצרכיה והיא העדיפה להסתדר לבדה:

"הציעו לי דירת מעבר דרך הרווחה ואחר כך הציעו לי את מקום אחר, שזה מקום בתיא, שיש שם קהילה של הומואים ולסביות וזה לא אני. יש לי חברות לסביות, אני לא שופטת אף אחד, אבל זה היה מקום אחר בתיא עיר גדולה, לכן תתמודדי, אז העדפתי להסתדר בכוחות עצמי. גם מוסדות כאלה הם לא יודעים להתנהג- הייתי יום אחד באיזה מקום שהציעו לי וברחתי משם יום אחרי. כשבאה ביקורת הם יודעים לייפות את העניין, אבל לא תמיד יודעים איך להתנהג עם נערות ולכן נערות בורחות משם".

רק צעיר אחד מקבל עזרה במגורים לאורך זמן. עזרה זו ניתנת מטעם הפנימייה והוא שווה בפנימייה מאז גיל 18 ועד גיל 25.

כאמור 11 מהצעירים חיים בבית הוריהם. רוב הצעירים שגרים בבית הוריהם מתארים את הסידור המגורים כיציב וכי הם יכולים להישאר בבית ההורים כל זמן שירצו. יחד עם זאת, רובם היו רוצים לצאת מבית הוריהם ולשכור דירה משלהם אך הדבר שמונע מהם הוא מצבם הכלכלי שלא מאפשר זאת. כך לדוגמא אחת מהצעירות משתפת בראיון: "ההורים מצידם לא משנה להם [נשאמשיך לגור אתם]. אני רוצה כמה שפחות. אני חושבת שהגיע הזמן לצאת מהבית של ההורים. מה שמונע זו הבעיה שאין כסף להשכיר דירה".

וצעירה אחרת משתפת בראיון:

"ניכולה להישאר בבית ההורים] עד מתי שאני רוצה. למרות שלא נראה לי שאני אגור שם כל החיים. הייתי רוצה לעבור לדירה משלי אם יתאפשר לי מבחינה כלכלית. הייתי רוצה לעבור לדירה משלי כדי לפתח את עצמי אישית-מבחינה כלכלית- זה מה שמונע. לא נראה לי שאני אעבור לדירה משלי בזמן הקרוב, כי אני אהיה סטודנטית, יהיו נסיעות, דמי לימוד".

ישנם צעירים שהיו רוצים לעזוב את בית הוריהם אך הדבר שמונע זאת מהם הוא מצבם הכלכלי אך גם הצורך לתמוך בהוריהם. כך לדוגמא מספרת בראיון אחת הצעירות:

"אני מקווה שבאיזה שהוא שלב אני אפרוש כנפיים ואגיד שלום, שתהיה לי את האפשרות הזאת. תלוי בכסף. בינתיים לגור אצל ההורים. הייתי רוצה לעבור לדירה משלי, אבל יש את העניין שצריכה להיות עם אמא שלי, אבל זה יקרה מתי שהוא. אני צריכה לשמור על אמא שלי שהכל תקין, בגלל הנכות שלה".

צעירה אחרת מציינת:

"זה לא שיש עוד ילדים בבית. אני יכולה להיות עד מתי שאני רוצה בבית. אני חושבת להישאר בבית. אין לי את האפשרות לצאת ולהשכיר דירה. מאיפה ועוד בזמן הזה. וחוג מזה אני צריכה להיות עם ההורים שלי. להיות ביחד זה חשוב, וגם לעזור להם".

חלקם (4 צעירים) חושבים לעזוב את בית ההורים ברגע שיתחתנו. וכפי שמציינת אחת הצעירות: "עד שאני מתחתנת. התוכניות להישאר בבית של ההורים. אני מאוד קשורה לבית".

חלק קטן מאוד מהצעירים שגרים בבית ההורים אמנם שוהים שם אך חווים את סידור מגורים זה כלא יציב. כך לדוגמא מתארת אחת הצעירות את המצב:

"אני מתכננת לעבור לגור לבד עוד חודשיים, אחרי שיעבור העומס בעבודה. מתכננת לעבוד מלא שעות. התוכנית היא לעבור לדירה משלי. הסידור בבית לא מאוד יציב- יכולים להגיד לי בבית שאני צריכה לצאת. זה כבר קרה בעבר. אבל אמא שלי לא תהיה שקטה מזה שאין לי איפה לישון. היא לא תעז לי סתם ככה את הדברים. היא רוצה שאני אשאר בבית. אני לא רוצה להיות תקועה בחוץ לכן רוצה לעבור לדירה משלי. כל פעם שסבתא שלי או אמא שלי לא בבית, אני לא יכולה להיות בבית. אני רוצה אחרי העבודה לחזור לבית, לא מוכנה להיות תקועה בחוץ. אז אמרתי לאמא שלי שככה אני לא יכולה. לסבתא שלי קשה עם זה שאני חיה. הייתה פעם שלא קמתי בבוקר אמרה לי קומי כבר, תעופי מפה כבר".

סידור המגורים של הצעירים שחיים בדירה שכורה הינו כחות יציב. הם חתומים לרוב לחוזה לשנה ונתונים לחסדיהם של בעלי הבתים שלא יעלו את המחיר. כך לדוגמא:

"החוזה חתום לשנה, אבל שנה הבאה המחיר יכול לעלות ואז אני אצטרך למצוא את עצמי עוד פעם בלחפש דירות. אני רוצה להמשיך לגור בדירה הזאת. אם בעל הבית לא ידרוש יותר מדי אני אשאר שם. אני רואה את עצמי בשכירות בשנים הקרובות".

יש צעירים שאומנם חתומים לחוזה לשנה אך אינם בטוחים כי יוכלו לעמוד בהוצאה הכלכלית של המגורים. כך לדוגמא משתפת בראיון אחת הצעירות:

"יש לי חוזה של שנה, אבל אם החיים שלי לא יסתדרו אז יהיה קשה. גם השותפה שלי לא מזמן פיטרו אותה מהעבודה, לפני שבועיים וגם לה קשה למצוא את עצמה. במדינה שלנו קשה למצוא כיום עבודה ותנאים. אנחנו שורדות בשיניים, במה שאפשר. התוכניות שלי הן לגור לבינתיים איתה כי זה חצי שכירות וחצי הוצאה כספית, להשלים בגרויות, אבל זה לא מאפשר לי כי צריך ללמוד".

וצעיר אחר מספר כי במידה וימצא עבודה יוכל להישאר בסידור הנוכחי- דירה בשכירות:

"אנחנו חותמים חוזה לשנה ויכול להיות שאפשר אחר כך לחתום לעוד שנה. אני מחכה כעת לעבודה, אם אני אתקבל לעבודה אז אשאר בדירה שכורה ואם לא יש הצעות בפנימייה, יש שם עבודה שהם רוצים שאני אקח אותה והם נותנים חדר לגור, זה יוצא די חסכוני. אנחנו "פנימיסטים". זה משתנה מפעם לפעם (היציבות) זה תלוי ברווח ובהוצאות".

צעירה אחרת חושבת לעבור לעיר אחרת ואז לשנות את סידור המגורים הקיים. וצעירה נוספת תלויה בהחלטותיה של השותפה לדירה וחוששת מחוסר יציבות במגורים. גם הצעיר שגר בפנימייה ולא צריך כרגע להתמודד עם הוצאה כלכלית על מגורים חווה סידור זה כלא יציב ולדבריו: "כל רגע הכל יכול להשתנות. היום יש לי הכל ומחר אין לי כלום ולהיפך".

צבא

רוב המרוויינים (17 צעירים) שירתו בצבא או בשירות לאומי. הצעירים ששירתו בצבא מילאו תפקידים שונים ומגוונים. לדוגמא: הנדסה קרבית, חיל חינוך, שירות בתי הסוהר, משטרה כחולה, מזכירה משפטית, מאבטחת מתקנים, טכנאית אופטית. צעירה אחת שהתחילה שירות צבאי לא סיימה אותו כיוון שנכנסה להריון בתחילת השירות והשתחררה. ששה צעירים היו בשירות לאומי בתפקידים שונים, לדוגמא: ליווי ילדים בבתי ספר, תרגום בבתי חולים, מרכז למצבי חירום של העירייה. שלושה לא שירתו כלל. מתוכם אחת כיוון שנכנסה להריון בתחילת כיתה י"ב. אחר שלא רצה להתגייס ולדבריו לא מספיק התעקשו עליו: "הייתי ילד. לא הייתי מוכן לקבל כלום מסביבי. הציעו לי להתגייס ולא רציתי. הצבא לא רצה מספיק שאתגייס, אמרתי להם שיש כל מיני דברים שיפריעו לי בצבא ואמרו לי שאני אתמודד".

רוב המרוויינים (15 צעירים) סיימו את השירות הצבאי או הלאומי בהצלחה ומתוכם אחת הצעירות ציינה שקיבלה פרס בת שירות מצטיינת. אף לא אחד סיים בדרגת קצונה. תשעה צעירים הגדירו את השירות כסביר, 4 הגדירו אותו כמוצלח ועוד 4 הגדירו את השירות כמוצלח מאוד. אחת הצעירות ציינה

כי השירות התחיל טוב והפך לבעייתי ולדבריה: "השירות התחיל מצוין והפך להיות בעייתי- נפקדויות, ריתוקים, נזיפות, קנסות והכל כדי שיחזירו לי את תנאי השירות. אבל בעצם כלום לא קורה, אז אמרתי לעצמי שעדיף להפסיק את הבעיות ולסיים את השירות ככה".

חלק מהצעירים קיבלו עזרה מהמסגרת הצבאית. למשל, לכל הצעירים שנמצאים ללא הוריהם בארץ היה סטאטוס של חיילים בודדים והם קיבלו עזרה בשכר דירה, כרטיס טיסה לבקר את ההורים בחו"ל במהלך השירות, חופשה מיוחדת כדי לעבוד ולחסוך לנסיעה, תלושים לחגים ועוד. כך לדוגמא מתאר אחד הצעירים את העזרה שקיבל:

"הייתי חייל בודד, קיבלתי עזרה בשכר דירה, כרטיס הביתה למיוחדת- כרטיס טיסה הביתה לבקר את ההורים, מעניקים את זה פעם בשירות. בצבא די" דואגים לחיילים בודדים. לחברים שלי בצבא קנו מקרר, כמעט כל מה שצריך. יש קטע של בירוקרטיה, אם יש לך משקית ת"ש טובה תקבל הכל ואם יש כזאת שלא דואגת לא תקבל כלום, לי הייתה אחת טובה. דאגו לי אפילו יותר ממה שרציתי".

צעירה אחרת שהייתה כחיילת בודדת מתארת:

"הייתי פעמיים בחוץ לארץ שטיסה אחת הייתה על חשבון הצבא, ולפני הטיסה הראשונה נתנו לי חודש כדי לעבוד כדי שאוכל לממן את הכרטיס טיסה וגם לפני הטיסה השנייה נתנו לי 3 שבועות לעבוד. זו זכות של חיילים בודדים- חופשה מיוחדת. קיבלתי גם מיטה, לא היה לי על מה לישון. מיקרוגל מהמפקד שלי על חשבון, וגם אישורים לעבוד תוך כדי הצבא, יציאות יותר מוקדמות לבית".

צעירים אחרים, שלא הוגדרו כחיילים בודדים, חוו יותר קושי לקבל עזרה מהצבא והדבר לקח זמן ותהליכים בירוקראטיים רבים. גם כאשר קיבלו עזרה שלטענתם לא הייתה משמעותית ומספקת. כך לדוגמא משתפת אחת הצעירות: "לא היה עם מי לדבר, אבל עזרה כלכלית קיבלתי מהצבא, אבל גם לא משהו שהייתי יכולה להגיד שעזר לי. קיבלתי תוספת בשכר של 200 ₪, במקום 300 קבלתי 500 ₪, משהו שלא כל כך עזר להתקיים".

שירות בבסיס קרוב לבית או אפשרות לצאת מוקדם יותר כדי שיוכלו לעבוד לעיתים הוא סוג עזרה שקיבלו חלק מהצעירים. כך לדוגמא משתף אחד הצעירים בעזרה שניתנה לו במהלך השירות הצבאי: "שמו אותי קרוב לבית ונתנו לי אישור עבודה וחופשה מיוחדת כי אבא שלי היה חולה ואני הייתי סביבו". וצעירה אחרת מספרת: "עבדתי גם בסוף השירות. לפעמים המפקד שלי נתן לי לצאת יותר מוקדם כדי לעבוד, זה עזר לי".

חלק מהצעירים מספרים שלא קיבלו עזרה כלל מהצבא. יש כאלו שנעזרו בהוריהם בתקופת השירות הצבאי בעיקר בתמיכה כלכלית. כך לדוגמא משתפת אחת הצעירות: "אבא שלי היה מביא לי 500 ₪ רגיל. קיבלתי עזרה מההורים. עזרה כלכלית מההורים כדי להצליח להתקיים. לא עבדתי בזמן השירות. לא היה לי את הכוחות לזה".

הצעירים שהיו בשירות הלאומי יכלו לפנות לעזרה לרכזת. חלקם קיבלו עזרה כלכלית. כך לדוגמא משתפת אחת הצעירות: "דמי מחייה שנותנים כל חודש. יש רכזת לפנות אליה מהאגודה, יש אחראית מחלקה, אנשים נחמדים. נפגשתי איתם רק בדברים הטובים". חלקם נעזרו ברכזת לתמיכה. כך לדוגמא משתפת אחת הצעירות: "הייתה רכזת שירות לאומי. התייעצויות, שאלות". וחלקם הרגישו כי היו זקוקים ליותר עזרה ולא קיבלו אותה. כך לדוגמא משתפת אחת הצעירות:

"אולי הרכזת ניסתה (לעזור). לא הרגשתי שמישהו עוזר לי. הייתי מספרת לחברות שלי בדירה. הייתי צריכה אדם מבוגר. מישהו שיודע יותר. לא הייתי מספרת להורים- אני לא מספרת כל דבר לאנשים. לא נראה לי שגם ההורים שלי היו מבינים את הקושי".

רוב הצעירים ששירתו בצבא או בשירות לאומי מציינים כי בסך הכל היו מרוצים מהשירות. הם גם היו חוזרים ומשרתים בצבא או בשירות לאומי אם הייתה עומדת בפניהם בחירה כזו היום. חלק קטן לעומתם לא היו מרוצים והם לא היו חוזרים ומשרתים לו אפשרות זו עמדה בפניהם כיום. הסיבות לכך הן מגוונות. צעירה אחת חוותה את השירות כסוג של טראומה: "היו רגעים יפים אבל רוב הזיכרון שלי משם הוא סוג של טראומה". לאחרים שהשירות היה להם קשה: "לא הייתי חוזרת ומשרתת. מהתפקיד שהיה לי הרבה עצבים יצאו לי משם. מכל האנשים שהיו מתקשרים. במשמרת הכי קצרה שהייתה לי, הייתי מקבלת 300 שיחות בערך". וצעירה אחרת משתפת: "לא. זה לקבל בום אחרי הלימודים. המשמעת שם מאוד קשה, אין לך באמת זכות בחירה. אומרים לך כה תשרת וזהו ואחרי זה המעבר בתוך השירות הצבאי מיחידה ליחידה הוא קשה, לא נותנים לעבור בקלות". וצעירה אחרת לא הייתה חוזרת ומשרתת כיוון שהייתה מעדיפה לעבוד בתקופה זו: "לא (הייתי חוזרת ומשרתת), הייתי מעדיפה לעבוד, לעשות כסף, לעזור להורים שלי".

הצעירים אמרו שהשירות בצבא נתן להם דברים שונים ומגוונים. להרבה מהצעירים הצבא לימד אותם על עצמם, על אנשים, על החיים: "למדתי הרבה. אומנם היה לי קשה אבל למדתי מהאנשים עצמם. הפקתי מזה לקחים". צעירה אחרת שעשתה שירות לאומי משתפת: "השירות הלאומי נתן לי המון. מבט שונה על החיים. לראות את השונה. לעזור לשונה. אלף ואחת דברים". וצעיר אחר משתף: "למדתי על אנשים יותר טוב. למדתי להבדיל מי טוב, מי רע, איך לדרוש, מה לבקש. למדתי על החיים, איפה אפשר לעשות ראש קטן, איפה לא ראש קטן. ממי אפשר לדרוש".

לחלק מהצעירים השירות היה חוויה שנתנה להם סיפוק אישי רב. כך לדוגמה אחת הצעירות שעשתה שירות לאומי בבית חולים משתפת: "את רואה שאת עוזרת לאנשים והם מביעים את מה שהם רוצים, מבינים אותם דרכי וזה סיפוק וגם שהרופא יש לו אפשרות להסביר להם ושמבינים אותו. זה לא כשוט". הצעירים הרגישו שהשירות חיזק אותם, נתן להם ביטחון עצמי. צעיר אחד שעשה שירות צבאי משתף: "(הצבא) ביגר אותי, חישל אותי, הייתי ילדוטי. הייתי עושה צחוק מכל דבר, היום אני יודע לתפוס דברים ברצינות, הצבא פתח לי את הכה". צעירה אחרת שעשתה שירות לאומי מספרת:

"(השירות הלאומי) חיזק אותי, גרם לי לשנות את עצמי. עצם העובדה שאנשים בוטחים בך - זה לא היה לי לפני. אמא שלי האמינה לכל הדברים שאמרו עלי - זה נחמד שאנשים מאמינים בך, כי אז אתה מאמין בעצמך. אתה מוכיח שאתה יכול לעשות דברים. גיליתי שאני אוהבת לעשות כרויקטים".

חלק קטן מהצעירים ציינו כי הצבא נתן להם מקצוע. כך לדוגמה אחת הצעירות ששירתה בצבא משתפת: "(הצבא) נתן לי מקצוע שאני יכולה לעסוק כמעט בכל בית משפט שאני רוצה - כמזכירה משפטית - זה קורס אזרחי, זה נתן לי חוויות חדשות, מקומות שונים...". היו מעט צעירים שציינו שהצבא אומנם לא נתן להם מקצוע, אבל שקיבלו ניסיון או 'טעימה' בתחום בו עסקו בשירות. כך לדוגמה אחת הצעירות שעשתה שירות לאומי בשירות מבחן משתפת: "הבנתי את העניין של העבודה הסוציאלית, אבל לא רכשתי מקצוע. הבנתי את העניין. זה משהו שלא ידעתי על קיומו. נפתחו לי העיניים". וצעירה אחרת ששירתה בצבא משתפת: "[מקצוע] לא, אבל זה נתן לי ניסיון בלתפעל משרד, אינטראקציה עם אנשים, עבודה עם צוות".

לרוב הצעירים אחת התרומות מהשירות הייתה קשר עם מי ששירתו איתם. רק שני צעירים ציינו כי לא קיבלו הרבה מהשירות, אך גם הם הצליחו לראות מעט דברים שיכלו לקחת מהצבא כמו העובדה שישנו מחוץ לבית, התנסו בדבר חדש ורכשו מעט ביטחון עצמי.

למרות שרוב הצעירים יכלו לראות שהצבא נתן להם המון, רובם לא חוו את הצבא כנקודת מהפך בחיים. רק שלושה צעירים חוו את השירות כמהפך בחייהם וצעירה אחת שיצאה מהצבא לפני סיום השירות כיוון שנכנסה להריון ציינה כי הצבא בעיניה יכול היה להיות נקודת מהפך בחייה:

"זה היה כמעט [נקודת מהפך בחיים]. שם בנו לי תוכנית שאני אלמד ואעשה קורס. עטפו אותי כמו בית ספר. הצבא זה סוג של חממה. הייתי עיוורת, עיוורת מאהבה ועוד הרבה דברים. הייתי כמעט עם רגל אחת בחוץ מהחיים הלא נחמדים שלי, בגלל הצבא, אבל בסופו של דבר חזרתי אחורה".

לימודים

שמונה מתוך 20 הצעירים שרואיינו לומדים כיום. שלושה לומדים לימודים אקדמאיים במכללה ובמרכז אוניברסיטאי. אחת הצעירות עושה קורס הכנה למקצוע חשבונאות אותו היא הולכת ללמוד. צעיר אחר עושה קורס בהנהלת חשבונות. צעירה אחרת עושה קורס איפור ושני צעירים נוספים לומדים במכינה להשלמת הבגרויות. שני צעירים יתחילו ללמוד בשנת הלימודים הקרובה. לעשרה צעירים יש כוונות להמשיך וללמוד בהמשך. כמעט כל הצעירים קיבלו עזרה בנושא של הלימודים. אחת הצעירות שיתפה כי המידע שניתן לה עוד בזמן השירות עזר לה:

"בשירות הלאומי המנהל של הכריזקט לקח אותנו ושאל מה אתן רוצות ללמוד והיה מפנה אותנו. הוא דיבר איתנו שיחה אישית ועזר לבנות שיש להם את היכולת. אבל לי לא הייתה את היכולת להתחיל באותה שנה בגלל שהפסיכומטרי לא הספיק. השיחה שלו נתנה מידע על עולם הלימודים, על זכויות. אולי ממנו ידעתי על מלגות".

צעירה אחרת שיתפה כי מידע שקיבלה מאנשים שונים כאשר הלכה להתעניין במכללה לגבי לימודים עזר לה:

"קיבלתי עזרה ממישהי שלומדת במכללה, שאלתי אותה מה היא לומדת. חיפשתי מקום לימודים והפסיכומטרי שלי היה ממש נמוך. אמרתי שאני לא מתכוונת לעשות פסיכומטרי חוזר. במכללה הזו מתקבלים בלי פסיכומטרי, אז הלכתי לשם. הייתה מישהי שאחראית על הרישום של הבנות. היא פעם עבדה באולפנה. היא אמרה לי תבואי למכללה, תלמדי. הסבירה לי את התנאים וזה התאים לי. הייתה עוד מישהי מהשכונה שלומדת שם, אז שאלתי אותה. הבחורה שעבדה באולפנה בתור ספרנית עזרה לי. התקשרתי במקרה למכללה והיא ענתה לי".

רוב הצעירים קיבלו עזרה מיועצת ההשכלה במרכז לצעירים או מיועצת ההשכלה במתנ"ס. העזרה שקיבלו הצעירים מרכזות ההשכלה הייתה הכוונה בתחום הלימודים וליווי. כך לדוגמה מתארת אחת הצעירות את העזרה שקיבלה: "אמרתי לרכזת ההשכלה שהשכר לימוד יקר, היא נתנה לי איפה אפשר לבקש מלגות. היא מכוונת אותי. אני לא יודעת לנהל את הכספים שלי. זה שהיא אמרה לי לעשות טבלה ולראות כמה אני מוציאה בחודש. תכנון".

צעירה אחרת שכרגע נמצאת בתהליך של חיפוש מה ללמוד משתפת: "היא (רכזת ההשכלה במרכז לצעירים) עוזרת לי לגבש איזה תחום של לימודים אני אבחר והיא תותחית. זה תהליך של 9 חודשים של להשלים בגרויות ואי אפשר לעבוד כך שמבחינה כלכלית זה קשה להשכיר דירה ולא לעבוד".

וצעירה אחרת משתפת בקושי סביב הלימודים ובעזרה של רכזת ההשכלה:

"הרכזת השכלה מכניסה אותי עכשיו [לשם המכללה] ושם אני צריכה להתמודד לבד וזה אחד הפחדים שלי בגלל שרוב החיים שלי לא למדתי. לא מבחירה, בגלל הרבה בעיות שתסכלו אותי או שלא היה לי ראש ללימודים כל כך. בכיתה אי אחותי נפטרה והבית שלי היה בעייתי ועם השנים הבית הלך והתדרדר ולא היה לי פינה חמה. היה לי הרבה קשיים והיו לי מורות פרטיות ואמא שלי הייתה צריכה להפסיק בגלל בעיות כלכליות וזה צבר לי פער ענק שהיה לי קשה להתמודד איתו כשהגעתי לתיכון... היא (רכזת ההשכלה) מכוונת אותי מבחינה לימודית. מבחינת חיזוק מהלימודים".

צעיר אחר שכרגע לומד במכינה ומשלים בגרויות והראיון איתו התקיים במכינה בה הוא לומד אמר: "רכזת ההשכלה נתנה לי את הדחיפה להגיע לפה (למכינה) ... בזכותה הגעתי לפה". אחד הצעירים שעשה את הפסיכומטרי דרך מרכז הצעירים סיפר גם על העזרה שקיבל סביב הכוונה ללימודים מרכזת ההשכלה: "עשיתי פסיכומטרי במרכז. נותנים פה. הייתי בהתחלה פה (במרכז צעירים) ורכזת ההשכלה אמרה לי - אני לא יודעת אם זה מתאים לך הנהלת חשבונות".

חלק קטן מהצעירים קיבלו עזרה ממנהל הסטודנטים במימון שכר הלימוד. עזרה זו ניתנה לשני הצעירים שעלו ללא הורים לארץ ולשתי צעירות שהינן עולות מאתיופיה. אחד הצעירים שעלה לארץ ללא הוריו סיפר כי התחיל ללמוד באוניברסיטה ואף קיבל מימון ממנהל הסטודנטים ללימודים, אך נאלץ להפסיק את הלימודים כיוון שלא הצליח גם ללמוד וגם לכלכל את עצמו:

"הייתה הקלה, אבל התחלתי סמסטר והפסקתי כי הלימודים היו חינם, אבל לא הצלחתי לממן את הדירה וגם מדי פעם רוצים לאכול. המלגות עזרו אבל לא מספיק. מהמלגה של הצבא אני מאוכזב. בהתחלה צועקים חייל קרבי בוא תקבל כסף, נעזור לך בלימודים ואז אתה מגלה שצריך לעשות כל מיני דברים, מכתב לתורם, שעות התנדבות, זה היה נראה מסריח - מישו צריך להרוויח כסף. והיה קשה גם לעבוד וגם ללמוד. איבדתי עבודה טובה שהייתה לי ואז הלכתי לחוות הנוער, אמרו לי תעבוד כשומר וכמה כבר מרוויחים, 2000 ש"ח בחודש. ואז זה לא היה לא לימודים ולא עבודה וכשראיתי מינוס בחשבון אמרתי אין מה לעשות".

צעירה אחרת עולה מאתיופיה שיתפה כי קיבלה עזרה ממנהל הסטודנטים במימון חלק מלמודי המכינה ואמורה להמשיך לקבל עזרה סביב הלימודים שמתחילה:

"במה שבחרתי - מנהל, אמורה להיות עזרה ממנהל הסטודנטים. עזרו במכינה, גם בדמי קיום בגלל מצב משפחתי, ובגלל שאני אתיופית. שנתיים ראשונות מימנו, אבל אחרי זה אני מימנתי. מימנו לי חצי מהמכינה בגלל שעברו 5 שנים מהשירות, אם הייתי מתחילה ישר זה היה מימון מלא".

צעירים שהוגדרו כחיילים בודדים בצבא קיבלו גם יעוץ מטעם הצבא וכפי שמשפת אחת הצעירות שהוגדרה כחיילת בודדת בצבא:

"בתור חיילת בודדה קיבלתי יועץ תעסוקתי שעשה לי כמה פגישות ועשיתי מבחן בקשר לאיזה מקצוע הכי מתאים לי ושבוץ הבא אני הולכת לקבל תוצאות, אבל אני לא יודעת עד כמה זה עוזר בעניין של לימודים. את המקצוע הזה - הנדסת חומרים, בחרתי רק מרצון שלי אולי יגידו לי משהו אחר אבל לא נראה לי שזה ישפיע עליי במשהו".

רק צעירה אחת מתוך כל המרוויחים ציינה כי היא מקבלת עזרה מההורים בתחום הלימודים. צעירה זו ציינה את החשיבות הגדולה שנותנים הוריה ללימודים: "מההורים שכר לימוד. זה בא ממני ותמיד היה את העניין של ההורים שהיה חשוב להם הלימודים בגלל שהם לא באים מהמקום הזה, בגלל שעבדו כל החיים בעבודות".

היה מעניין לראות כי צעירים אליהם הגענו שלא דרך יועצות ההשכלה במרכז צעירים או במתנ"ס לא היו מודעים לעזרה שניתן לקבל מרכזות ההשכלה.

עבודה

רוב הצעירים (13) לא קיבלו הכשרה מקצועית שעזרה להם לרכוש מקצוע או לקבל עבודה. אלה שקיבלו הכשרה מקצועית הגיעו אליה בכוחות עצמם. אחת עשתה קורס איפור ועיצוב גרפי, אחרת למדה קורס של מזכירות במשך שנה ישר עם יציאתה מהפנימייה, עוד צעירה למדה דרך לשכת התעסוקה לימודי הנהלת חשבונות ועבדה בזה 7 חודשים, וצעיר אחר עשה קורסים של אבטחה. אחד הצעירים קיבל קורס הכשרה מקצועית דרך המרכז לצעירים, שניים ציינו כי רכשו מקצוע דרך הצבא, אחת שרכשה מקצוע

כמזכירה משפטית עדיין נמצאת בשירות הצבאי. צעירה אחרת שרכשה מקצוע כטכנאית אופטית ציינה שאינה רוצה לעבוד בתחום.

רוב הצעירים (14 צעירים) ציינו כי לא היה מישהו שעזר להם למצוא עבודה. חלקם הלכו לבדם לחברות כוח אדם שם שאלו והתענינו לגבי עבודה. כך לדוגמא מתארת אחת הצעירות את החוויה של חיפוש עבודה בכוחות עצמה:

"הייתי הרבה בכוחות אדם וכל פעם או שהסתכלו עלי בבזז, בגלל שאין לי בגרויות, צבא וזה או שהשלו אותי, ולא הביאו לי את מה שבאמת רציתי או שהציעו עבודות שאני הופכת להיות פועלת, בעבודות שהם לא נחשבות טובות. הבוסים יכולים לזלזל ולהתנהג לא יפה וגם השכר לא טוב ועוד הרבה דברים".

שני צעירים סיפרו שקיבלו עזרה במציאת עבודה דרך אחות או חברה. צעירים אחרים קיבלו עזרה דרך שירותים שונים: מרכז צעירים, קצינת מבחן בשירות מבחן, פרויקט של העירייה ועזרה שניתנה ממדריכה במועדון במתנ"ס. כך לדוגמא מתארת אחת הצעירות את העזרה שניתנה לה: *"קיבלתי עזרה במציאת עבודה ממישהי דרך קצינת מבחן ביחד עם עמותה נוספת... היא באה איתי לראיון עבודה. היא דיברה בשמי. עכשיו כבר אני הולכת לבד לראיונות עבודה".* וצעירה אחרת שקיבלה עזרה דרך מדריכה במועדון מתארת את העזרה שקיבלה: *"הייתה פה מדריכה במועדון, עובדת סוציאלית כזאת, אז היא באה ועזרה לי למצוא עבודות, אבל כל השאר לבד... זה עזר לי כי היא דיברה עם האנשים, עם הבוסים, המליצה עלי".*

רוב הצעירים (11) מציינים כי לא חוו קושי במציאת עבודה. אחרים שחוו קושי כזה ציינו כי הקושי היה קשור לחוסר השכלה או לחוסר הכשרה כפי שמציינת אחת הצעירות: *"זה שאין לי ניסיון, הכשרה. אם אין לך ניסיון אז אל תצפי להתקבל לאן שאת רוצה, זה לעבוד במה שיש - בחנות בגדים, מאבטחת. כל השאר דורש ניסיון או קורס שעברת".* הצעירים ציינו בעיקר קושי למצוא עבודה שתשתלב עם הלימודים, כפי שמתאר אחד הצעירים:

"רק בתקופה שלמדתי היה קשה ועדיין קשה למצוא משהו שמתאים גם לעבודה וגם ללימודים, כנראה שאצטרך להתאים את הלימודים לעבודה, לקחת פחות קורסים או ללמוד לא באוניברסיטה העברית אלא במכללה או אוניברסיטה פתוחה. יש מלגות טובות, יש מלגות רק לחיילים בודדים, מממנים שכר לימוד ונותנים כסף קיום, רק ששם דורשים התנדבות. אבל כשיש מלגות שנותנים את הכסף רק בסוף הסמסטר זה בעייתי. כי נוצר בעיות, כל מיני. וכוח אדם מבקשים עבודה שמתאימה לסטודנטים, הם אומרים הכל מתאים ואז מגלים שלא מתאים".

צעירים אחרים ציינו קשיים במציאת עבודה בגלל היותם בצבא כך לדוגמא מתארת אחת הצעירות שעדיין נמצאת בשירות הצבאי וחווה קשיים כלכליים גדולים: *"אני לא מכוונת, יש לי מוסר עבודה. לא איכפת לי לעבוד בכל דבר. עכשיו שאני בצבא, ברגע שאת מגיעה בשש וחצי לבית, איזה עבודה תקבל אותך... הצבא מקשה בזה שלא מאפשר למצוא עבודה בשעות שחוזרים ממנו".* צעירה אחרת מתארת קושי למצוא עבודה בגלל שמגדלת את ילדתה:

"לרוב מחפשים עובדים לשעות הערב ואני לא פנויה בשעות הערב, כי אני עם הילדה... אין לי את הזמן הזה בערב לעבוד כמו רווקה בלי ילדים. אין לי את מי שישמור עליה. זה רק אני מטפלת בה. זה מקשה מבחינה כלכלית מאוד".

צעירים אחדים ציינו כקושי גם את העובדה ששוק העבודה מוצף בעובדים ואת היחס השלילי שהדבר יוצר מצד המעסיקים. כך לדוגמא משתף אחד הצעירים:

"בגלל שכל כך הרבה אנשים צריכים עבודה, אז בעלי העסקים רואים במי שמבקש עבודה מישהו שהוא בר תחליף - אז הם מתייחסים ככה. בהרגשה שלי לא התייחסו אלי כמו שצריך, אז קמתי והלכתי. מישהו אחר שיעבוד באותה עבודה יכול להרגיש בסדר עם זה".

הצעירים תיארו קושי למצוא עבודה גם בגלל חוסר ביטחון עצמי. כך לדוגמא משתף אחד הצעירים: "לא הייתי כותח, הייתי סגור נפשית. הייתי עם קול ציפצץ. הייתי מגיע מכוחד. התורה היא ששינתה. דלתות נפתחו. אני חושב שהשם כתח לי את המחסום. רכשתי חברים חדשים. הכל דרך התורה. עכשיו אם אגש למרכז הערכה, אתקבל אליו". וצעירה אחרת משתפת בקשיים שלהם: "באותה תקופה הייתי מאוד מבוישת. לא ידעתי איך להתנהג בראיונות. עכשיו אני יודעת".

הצעירים נאלצים לעבוד גם בעבודות שהם לא מרוצים מהם, רק מתוך הכרח להתקיים כלכלית. כך לדוגמא מתארת את המצב אחת הצעירות בוגרת פנימייה:

"לא היה לי פשוט למצוא עבודות. אני לא מתלוננת. בסוף אני נכנסת לעבודות שאני לא רוצה מחוסר ברירה, כי אני צריכה. אם אני לא אעבוד מי יפרנס אותי. אז הבנתי עד כמה זה קשה לצאת מהמסגרת. זה לא היה פשוט. גם הייתה תקופה שכמעט חודש ישבתי ולא מצאתי עבודה... לא היה מי שיכוון, אך אחד לא עזר לי למצוא עבודה נורמאלית. את למדת, השקעת, היו לך תוצאות טובות ואז לעסוק בעבודות שלא מתאימות זה קשה".

הצעירים עוסקים בדרך כלל בעבודות לא מקצועיות. כמו שאחת הצעירות מתארת זאת "בעבודות של פועלים": בסופר, במפעל, בחנויות תכשיטים, בחנות בגדים, ברשת מזון מהיר, במלצרות, בגננות, בניקיון, באבטחה, בקולנוע וכדומה. חלקם עבדו בעבודה מועדפת בים המלח, במפעל תמרים. יש שהגיעו לעבוד בהיי-טייק או שהגיעו לתפקיד של ניהול חנות או סניף של רשת או בהנהלת חשבונות. או כפי שמציינת הצעירה שעבדה בהנהלת חשבונות: "מצאתי אותה דרך חברה טובה שדיברה עם הבוס שלה. ממש בכוכס".

רוב הצעירים עבדו ב- 6-3 מקומות עבודה מאז גיל 18. מעט צעירים יכלו להתמיד רק בעבודה אחת או שתיים מאז גיל 18, וצעיר אחד אף ציין שעבד ב- 20 מקומות. הצעירים עבדו בעבודות אלו תקופה קצרה, בין חודש לחצי שנה. יש מעטים שעבדו בין שנה לשנה וחצי באותו מקום אבל אחרים עבדו 3 שנים ואפילו ארבע באותו מקום עבודה.

הצעירים מחליפים מקומות עבודה מסיבות שונות. חלקם נאלצו לעזוב כיוון שהתגייסו לצבא או שהתחילו ללמוד ושעות העבודה לא התאימו להם. צעירים אחרים עזבו מסיבות שונות: אחד הצעירים ציין שעזב כיוון שהוא "ממצה עבודות מהר", וצעירה אחרת ציינה ששינתה מקומות עבודה בגלל חוסר הביטחון שהיה לה. חלק מהצעירים שינו מקומות עבודה כיוון שלא הסתדרו במקום העבודה "או שזה לא התאים לי בגלל האנשים או המעסיקים שהיה להם יחס גרוע וגם בגלל השכר - שכר נמוך מאוד".

צעירים רבים מחליפים מקומות עבודה כיוון שמדובר בעבודות קשות ושוחקות. כך צעיר אחד משתף: "אולם אירועים היה שוחק. זו עבודה שוחקת, צריך להרים מגשים, לנקות, להיות עם חיוך על הפנים, לא להתעצבן". וצעירה אחרת משתפת:

"בסופר עזבתי כי זה היה בתקופת השירות ואז נסעתי לאתיופיה בגלל זה עזבתי. במפעל היה לי קשה מבחינה פיזית. עמידה 8 עד 10 שעות. אין כסא, לנקות, למכור. את הולכת לבית ולא מרגישה את הגוף. עזבתי כי לא יכולתי יותר. בחנות באותה תקופה עשיתי את הפסיכומטרי והשעות לא התאימו להם. היה לי קשה בשעות שלמדתי פסיכומטרי. זה שעות תקועות, שלא בכל מקום מתאימות לעבודה. לא כל עבודה יכולה להתאים לך וזה בסופו של דבר פגע גם בלימודים וגם את לא מרוויחה מי יודע מה. את תקועה בין לבין".

רוב הצעירים לא התקדמו במקומות עבודתם. חלקם בגלל שבמקומות העבודה שעבדו לא היה לאן להתקדם, חלק בגלל שלא שאפו להתקדם וחלק לא עבדו כמו שצריך. חלק קטן מהצעירים התקדם במקומות העבודה מעובדים לאחראי משמרת, או לתפקידים של ניהול.

רוב הצעירים (17 צעירים), חוו מצבים בהם היו תקופה ללא עבודה. חלקם חוו זאת בתקופות מעבר בין עבודות, חלקם בזמן השירות הצבאי או הלאומי. חלקם לא עבדו תקופה מתוך בחירה, בעיקר בתקופות

בהם למדו ולא יכלו לשלב בין לימודים ועבודה. כך לדוגמא משתפת אחת הצעירות: "הייתי בשירות לאומי ועכשיו אני לומדת במכינה. אין זמן לשלב עם זה עבודה, בטח לא במצבי כי אני צריכה ללמוד טוב. אני לא יכולה לשלב עבודה. לא כדאי לשלב עבודה בשלב הזה".

חלק מהצעירים בתקופות בהם לא עבדו חיפשו עבודות כך לדוגמא משתפת אחת הצעירות: "הייתי במרתונים של חיפוש באינטרנט, ראיונות עבודה, לשכת התעסוקה". וצעירה אחרת משתפת: "חיפשתי עבודה, אין ברירה. הציקים לשכירות אצל בעל הבית. או שהולכים לבנק ומבקשים שיגדילו אישור למינוס".

חלק מהצעירים ציינו כי בתקופה שלא עבדו נכנסו לחובות, כך לדוגמא מספר אחד הצעירים: "נכנסתי לחובות שעד היום אני מנסה לכסות אותם. זה לא היה תקופה ארוכה. בתקופה הזו הייתי משלם 2000 ש"ח שכירות לפני חשבונות ואז זה מתגלגל. הוצאה אחת לא מתוכננת וזהו". וצעירה אחרת שכרגע לא עובדת: "האמת שאני לא מסתדרת, המינוס שלי בבנק חוגג, אבל אין מה לעשות, זה לא הכל תלוי ביי".

בתקופה בה נערכו הראיונות רוב הצעירים (15 צעירים) ציינו כי הם עובדים ויכולו להישאר במקום העבודה לאורך זמן. יחד עם זאת, חלקם לא רוצים להישאר במקום העבודה. כך לדוגמא משתף אחד הצעירים: "העבודה מובטחת לתמיד רק שאני לא רוצה להיות שם, אני לא מתכוונת להמשיך לתקופה ארוכה". וצעירה אחרת משתפת: "העבודה מובטחת לתמיד. אבל אני מחפשת משהו אחר עכשיו, כי אין לי כבר כוח לעצבים של המנהל וגם לא רוצה להיות מלצרית".

עבור חלק מהצעירים העבודה אינה יציבה ויכולה להסתיים. הדבר בולט בעיקר בקרב הצעירים שמשלבים בין עבודה ולימודים. כך לדוגמא אחת הצעירות שלומדת שנה ג' במכללה: "מצדי זה יכול להיגמר כל יום. לפעמים יש לי מצבים שאני לא רוצה. מצידם נמאס להם ממני, פיטרו אותי ואז החזירו. נמאס להם כי אני מבקשת הרבה חופשות. הייתה לי תקופה של מבחנים, שלא יכולתי לעבוד כל הזמן". וצעיר אחר שהתחיל ללמוד רק שבוע לפני עריכת הראיון משתף בחששותיו: "עכשיו כשאני בלימודים, העבודה לא מובטחת בכלל. לא מעניין אותם הלימודים".

כל הצעירים שלא עובדים כיום (5 צעירים) חושבים להתחיל לעבוד בהמשך. חלקם (3 צעירים) ברגע שיסיימו להשלים בגרויות, אחת הצעירות ברגע שתמצא עבודה שמשתלבת עם הצבא, ואחת הצעירות שהינה אמא לילדה מתכוונת להתחיל לעבוד בקרוב. לכל הצעירים, למעט אחת, יש תוכניות להמשיך ולהתפתח בתחום המקצועי. צעירים שאין להם בגרות מלאה מתכוונים להשלים בגרויות. כך לדוגמא אחת הצעירות משתפת בתוכניתיה: "אני רוצה להשלים בגרויות, אני מתכננת ללכת ללמוד תואר או מקצוע כלשהו ולהתקדם כמה שיותר, כי אין ברירה, קשה היום עם העבודות". חלק מהצעירים מתכוונים להתחיל ללמוד לימודים גבוהים, כך לדוגמא אחת הצעירות: "בינתיים אני ממשיכה לעבוד שם וחוסכת כסף ושנה הבאה אני מתחילה ללמוד". צעיר אחר שהפסיק את לימודיו באוניברסיטה מתכוון לחזור וללמוד: "אני רוצה לחזור לאוניברסיטה, למדתי פיסיקה ומחשבים".

צעירים שלומדים כיום, מתכוונים למצוא עבודה בתחום בו הם לומדים. כך לדוגמא אחת הצעירות שלומדת חינוך מיוחד משתפת בתוכניתיה לעתיד: "להתחיל לעבוד במקצוע שלי בבית ספר. לא עבודה במשרה מלאה. משהו כמו 3 ימים בשבוע כדי לצבור ניסיון ולהתחיל לעבוד שנה הבאה. זה משהו שאני יותר אוהבת ומתחברת אליו". וצעיר אחר שלומד באוניברסיטה כלכלה ומנהל משתף בתוכניתיו לעתיד: "אני רוצה לסיים את התואר ואז להתחיל לעבוד באיזה חברה. משהו שקשור לכלכלה, לפיננסי, לכסף, או לפיתוח עסק בעצמי. אבל אני פוחד מזה, אני כבר לא צעיר".

ישנם צעירים שרוצים לרכוש מקצוע. כך לדוגמא אחת הצעירות משתפת בתוכניתיה לעתיד:

"בעניין מקצוע - אני מתחילה בקטן עם הנהלת חשבונות ואז אני אראה מה מתאים ומה אני אוהבת ואז אני אמשיך. ועבודה - משהו משרדי עבודה ממשלתית, מקום שהוא מסודר לא מקום שיכול להיסגר באמצע ואם אני אדע מה התחום שלי אז בתחום שלי".

נראה כי חלק מהצעירים רואים ברכישת ההשכלה והמקצוע דרך לקבל עבודות טובות יותר בעתיד ולהבטיח את מצבם הכלכלי, כך לדוגמה משתף אחד הצעירים שהתחיל ללמוד במכינה בכדי להתקבל לתואר: "אני ממש מקווה שהתואר שאני אעשה לפחות ייתן לי עבודה בטוחה. אני לא מצפה להרוויח 80,000, אבל אני רוצה לא לדאוג מבחינה כלכלית, מבחינת בטחון של עבודה. הרעיון הוא שיצטרכו אותי, לא שאני אצטרך אותם".

מצב כלכלי

מקור ההכנסה של רוב הצעירים (16 צעירים) הינו משכורת ממקום העבודה. מקור ההכנסה של שניים שעדיין בשירות צבאי או לאומי הינו משכורת צבאית או דמי מחייה משירות לאומי. שני צעירים נוספים ציינו כי מקור ההכנסה שלהם הינו תמיכה ממקורות לא פורמאליים: אחת נתמכת בבעלה כיוון שהיא משקיעה את מרצה בלימודים גבוהים ושנייה נתמכת על-ידי הוריה.

שלושה צעירים מתוך ה-20 שראינו הגדירו את מצבם הכלכלי כיום כקשה מאוד. 5 צעירים הגדירו את מצבם הכלכלי כמצב לא טוב, 11 צעירים הגדירו את מצבם הכלכלי כסביר, בסדר, צעיר אחד בלבד הגדיר את מצבו כבסדר גמור. ל-11 מהצעירים יש חובות שרובם מתבטאים ביתרות חובה בבנק. יחד עם זאת החובות אינם גבוהים מאד ולרוב בסכום של עד כ-3000 ש"ח. עם זאת, אחד הצעירים לקח מהבנק הלוואה של 25,000 ש"ח.

חלק מהצעירים מציינים כי לא חוו תקופה של מצב כלכלי קשה במיוחד. חלק מהם אף מציינים כי גם כשהיה קשה הם הצליחו לדאוג לעצמם ולא להגיע למצב כלכלי קשה מאוד. כך לדוגמה אחד הצעירים שמגיל 16 אינו חי בבית, אינו מקיים קשר עם משפחתו ומכלכל את עצמו מספר: "תמיד איך שהוא הצלחתי לדאוג לעצמי, גם אם זה לקחת הלוואה ואחרי זה להיות במצב שצריך להחזיר. זה לעשות את המצב פחות קשה, אבל ליותר זמן". וצעירה אחרת שמגדירה את המצב הכלכלי בבית כקשה משתפת: "אני לא מגדירה את זה (את המצב הכלכלי) קשה במיוחד. המצב של ההורים שלי לא היה טוב, בגלל זה עבדתי ועזרתי להם, הם לא עובדים, אבא שלי חולה ואמא שלי אחרי מחלת סרטן".

צעירים, שחוו תקופות שמצבם הכלכלי היה קשה במיוחד, ציינו את תקופת השירות הצבאי. כך לדוגמה משתפת אחת הצעירות שעלתה לבדה לארץ ללא הוריה: "בתקופת הצבא לפני שהתחלתי לעבוד היה מצב שלא היה לי שקל בכרטיס, גם לא כרטיס אשראי ולא היה לי מאיפה לקחת כסף". וצעירה אחרת מתארת מצב דומה: "בצבא. המצב הכלכלי היה גרוע, לא יכולתי להיעזר בהורים וגם לא יכולתי לעבוד". גם צעירים ששירתו בשירות הלאומי מתארים מצבים בהם בתקופת השירות מצבם היה קשה במיוחד. כך לדוגמה משתפת אחת הצעירות: "היו מצבים שמצבי הכלכלי היה קשה במיוחד, בשירות הלאומי קשה להסתדר ממשכורת של 700 שקל שמתוך זה 300 שקל מוציאים על נסיעות".

המצב הכלכלי הקשה התבטא בכך שלחלקם לא היה כסף לקנות דברים בסיסיים. כך לדוגמה אחת הצעירות משתפת במצבה בתקופות בהם מצבה הכלכלי היה קשה במיוחד: "שלא היה לי את העבודה, אז היה לי מאוד קשה לעשות את הדברים הכי בסיסיים. פה בארץ בלי כסף, את לא יכולה לעשות שום דבר". וצעירה אחרת שעלתה לארץ ללא הוריה משתפת במצב דומה בתקופות בהם חוותה מצב כלכלי קשה במיוחד: "אין מאיפה להוציא את הכסף אם אני צריכה משהו לקנות או שנגמר משהו איזה אוכל אין לי מאיפה לקחת כסף". אחת הצעירות ציינה כי כרגע מצבה הכלכלי הכי גרוע מכל התקופות שידעה: "גם אחי עכשיו בבית סוהר וגם אבא שלי, וקנטינות וכל מיני דברים ופתאום אין לי את הגב הכלכלי של אבא שלי וקשה לי".

חלק מהצעירים (6 צעירים) ציינו כי נעזרו בהורים כאשר המצב הכלכלי היה קשה במיוחד. חלק אחר (6 צעירים) ציינו כי לא נעזרו באף אחד כשמצבם הכלכלי היה קשה במיוחד ונאלצו להסתדר בכוחות עצמם. שני צעירים ציינו כי נעזרו בחברים בתקופות אלו, ושניים נוספים ציינו כי נעזרו בהלוואה מהבנק. אחת הצעירות ציינה כי בתקופות קשות במיוחד נעזרה בכספי ביטוח לאומי.

למרות שצעירים רבים חוו תקופות בהם מצבם הכלכלי היה קשה במיוחד, רק מעט מהצעירים חוו מצב של מחסור בכסף כדי לאכול. שלושה דיווחו כי היו מצבים שלא היו בטוחים שיהיה מספיק כסף כדי לאכול, ואצל שלושתם מצבים אלו היו בתקופת השירות הצבאי או הלאומי. כאשר חוו מצבים אלו או שלקחו מחברות או אכלו אצלן, או שהלכו לעבוד או שאכלו מה שמצאו בבית. צעירה אחת שיתפה כי אינה חווה מצב שכזה מאז שהיא יכולה לעבוד ותומכת במצב הכלכלי של המשפחה וכפי שהיא מציינת: "היו תקופות שלאמא לא היה כסף לקנות במכולת, אבל היום כשאני עובדת זה לא קורה. גם אם אני יודעת שלאמא שלי לא יהיה כסף בארנק אני נותנת לה".

בריאות

מצבם הבריאותי של הצעירים בסך הכל טוב. רובם הגדירו את מצבם הבריאותי כטוב מאוד או כטוב, ורק שניים הגדירו כלא כל כך טוב. צעיר אחד ציין כי בעבר מצבו הבריאותי היה לא טוב וכיום מצבו יציב ושיתף בנסיבות: "פעם הייתי שמן, רזיתי מאוד מאוד מאוד. הגעתי למצב שאני חולה - אנורקסיה ואז התחלתי לעשות עם עצמי עבודה קשה עד שהתאפסתי על עצמי ועליתי במשקל ועכשיו אני יציב".

רוב הצעירים (17 צעירים) מציינים כי לא היו להם בעיות בריאותיות ולא נזקקו לקבלת עזרה רפואית. צעירה אחת שיתפה כי היו לה בעיות בריאותיות אך לא היה לה קושי לקבל עזרה רפואית. צעירה אחרת שיתפה כי היו לה בעיות בריאותיות והיה לה קושי לקבל עזרה. אך ציינה כי הקושי היה שלה כיוון שלא אוהבת לקחת כדורים ולא אוהבת תרופות. הצעיר ששיתף כי סבל מאנורקסיה בעבר ציין כי היו לו בעיות בריאות והיה לו קושי לקבל עזרה, וכפי שהוא מציין: "הסטיגמה של פסיכולוג זה שזה רק לאנשים שחולים בנפש וזה לא נכון. היה לי קשה ללכת לפסיכולוג. בסוף הלכתי. עברתי את המחסום הזה".

במענה לשאלה שהצגנו בפניהם, רק חלק קטן מהצעירים סיפרו כי לא חוו מצבים של דיכאון או מצב בו היו עצובים במיוחד. צעירה אחת ציינה כי תמיד הייתה לה את התמיכה של ההורים כך שלא הגיעה לחוות מצבים כאלה. לעומת זאת, לרובם (12 צעירים) היו קשיים בתחום הרגשי והם ציינו כי היו תקופות שהיו עצובים מאוד או בדיכאון. אצל חלקם זה היה בתקופת השירות בצבא או בשירות הלאומי. צעירה אחת שיתפה כי חוותה תקופות כאלה בהריון ואחרי הלידה כאשר נאלצה לגדל את התינוקת לבדה. חלק אחר חווה מצבים אלו בנסיבות שונות. לדוגמא: "בטח. יש לי תמיד קשיים בתחום הרגשי. אני כמו אדם שחי בטלנובלה. תמיד עובר עלי משהו. תמיד יש משהו שמציק. משהו שחברות עשו לי, שנפרדתי מהחבר שלי כי הוא מטומטם, טעויות שאני עשיתי". אחרת סיפרה כי חוותה מערכת יחסים אלימה מבן זוגה ואף שהתה תקופה במקלט לנשים מוכות: "תקופות שנפרדתי מהחבר לשעבר, אז פתאום הייתי רואה את הכל שחור, כי הוא היה מרחיק מסביבי את הכל. הקטע של אישה שחווה מערכת יחסים כזאת חושבת תמיד שהיא הלא בסדר והוא הבסדר ורואה הכל שחור וכך וכו'".

צעירים התמודדו בדרכים שונות עם מצבים בהם היו בדיכאון או הרגישו עצובים. חלקם התקשו להיעזר בסביבתם, הרגישו במצוקה וביקשו עזרה מכוח עליון. כך לדוגמא משתפת אחת הצעירות:

"בכיתי. הייתי מתפללת לקדוש ברוך הוא שיעזור לי. הרגשתי שאני בחושך. לא היה לי למי לפנות. אני מתמודדת לבד בכל דבר. אני צריכה אנשים שממש שומרים על דיסקרטיות. אי אפשר לפנות לכל אדם. הייתי מספרת לחברה שלי מה עובר עלי. הייתי צריכה משהו שיבין את הדברים, שיזדהה, משהו מבוגר. בבית הספר (בתקופת השירות הלאומי) ניסו לדבר איתי, אבל לא יכולתי לדבר איתם. לא האמנתי להם. מורות שעובדות שם ניסו לדבר איתי, לא יכולתי לדבר איתן. אנשים לא רואים שקשה לך. הרגשתי שאם אני אשתף אותם, הם לא יבינו את הקושי".

חלקם ביקשו תמיכה, כפי שמציינת אחת הצעירות: "בקשתי תמיכה, קיבלתי. לפעמים סלחתי שכנעו בי. בקשתי סליחה כשכנעתי". חלקם נעזרו בחברים וכפי שמציינת אחת הצעירות: "התחלתי לצאת מדי פעם, כי הייתי תקועה בבית. הייתי יושבת עם חברים וזה עבר". אחרים ניסו לא לחשוב על זה ויהעבירו את זה. אך אחד הצעירים שיתף בחשש כי נשארו 'שלדים' מתקופות אלו וכפי שציין: "העברתי

את זה. לא התמודדתי. יכול להיות שיש שלדים שנשארו בגלל שדוחקים ודוחקים". אחרים ניסו להסתכל על הנקודות החיוביות וכפי שסיפרה אחת הצעירות: "ראיתי את חצי הכוס המלאה וניסיתי למצוא את נקודות האור". וצעירה אחרת שיתפה:

"לקחתי את הכל בפרופורציות. חשבתי על גלעד שליט לדוגמא. לקחתי דברים בפרופורציות. היה לי הרבה פעמים שלא הלך כמו שרציתי, שלא הצליח לי, אבל לקחתי בפרופורציה. נגיד שלא התקבלתי ללימודים במוסד שרציתי, לקחתי את זה קשה, אבל אחרי תקופה אמרתי לעצמי שצריך להתגבר ואחרי תקופה עברתי את זה".

יחסים עם המשפחה

רוב הצעירים (18 צעירים) נמצאים בקשר עם משפחתם הגרעינית והמורחבת, גם אלו שמשפחתם אינה בארץ. ארבעה צעירים שהיו במסגרת חוץ ביתית בעברם והוריהם חיים בארץ מציינים כי כיום הקשר עם הוריהם טוב יותר מאשר בתקופה שהיו במסגרת חוץ ביתית. חלקם מנמק זאת בעובדה שכאשר שהו בפנימייה המכשירים היו מועטים וכפי שמתארת זאת אחת הצעירות: "היום הקשר יותר טוב. כשהייתי בפנימייה הייתי חוזרת פעם בשבועיים. לא ראיתי אותה כל בוקר. היינו מדברות בעיקר בטלפון". חלקם מציינים כי הקשר כיום טוב יותר כי בעבר ששהו במסגרת החוץ ביתית כעסו על הוריהם. כך לדוגמא אחת הצעירות משתפת: "הקשר עכשיו הרבה יותר טוב. כשהייתי בפנימייה לא הייתי איתם בקשר, כעסתי על אמא שלי יותר מדי על שהכניסה אותי לשם". שני צעירים שהיו במסגרת חוץ ביתית בעברם והוריהם חיים בארץ מציינים כי הקשר כיום אותו הדבר כמו בעבר.

מתוך ארבעה צעירים שעלו לארץ ללא משפחתם ושהו בפנימייה, שניים ציינו שהקשר בתקופה בה שהו בפנימייה עד גיל 18 היה אותו הדבר כמו הקשר כיום, לאחר סיום הפנימייה, והם גרים בדירות שכורות. שניים אחרים ציינו כי כיום הקשר פחות טוב מבעבר. אחד הצעירים, שכיום נאלץ לעבוד קשה כדי לכלכל את עצמו, ציין כי הדבר קורה כיוון שיש לו פחות זמן לתחזוק הקשר ולדבריו: "עכשיו אני מתקשר פעם בחודש, אז הייתי מתקשר 3-4 פעמים בחודש, היה זמן לזה". וצעירה אחרת שיתפה כי כיום הקשר פחות טוב מבעבר "כיוון שהשתנתה ומדברת פחות עם האם".

רוב הצעירים מציינים כי הדבר הכי טוב בקשר עם המשפחה הוא התמיכה, וכפי שאחת הצעירות מתארת זאת: "התמיכה- גם התמיכה הכלכלית וגם התמיכה הרגשית". וצעירה אחרת מציינת: "משפחה זה הכל. שהם שם בשבילך לטוב ולרע". צעירה אחרת משתפת בכך שגם שהיכולת של המשפחה לתמוך מוגבלת, עצם הידיעה שהם שם ונותנים מה שהם יכולים חשובה. וכדבריה:

"משפחה זה הדבר הכי טוב. אין יותר מזה. בכל מצב משפחה, זה משפחה. הם הקרובים אליך שאת צריכה לפנות אליהם. נמצאים שם לעזור לך. גם אם לא יפתרו את הבעיה, עצם העניין שיוציאו מילה קטנה, זה משנה לך את המצב רוח. הם עושים את המקסימום שלהם, אבל את מבינה אותם. את יודעת שמה שיש הם נותנים. הם מוכנים לתת מה שיש. באנו לארץ, ההורים לא עובדים, אין משהו אחר. אם אבא היה עובד או היו אחים גדולים, מי שעובד היה יכול לעזור. אבל זה המצב. הכל בעצמך".

הצעירים גם מציינים שעצם קיומה של המשפחה הינו חשוב, החיבור והרגש למשפחה, שיש עם מי להתייעץ ולשתף. אחת הצעירות העדיפה לא לענות על שאלה זו ונראה היה כי יש לה קשר סבוך עם משפחתה וצעיר אחר ציין כי הוא בקושי בקשר עם משפחתו והוסיף:

"לא יודע. אני מאמין שיש (דברים טובים בקשר עם המשפחה), אבל לא זוכר את זה. בקטע של להיות עם מבוגר ולהכיר ביתרונות ובחסרונות של קרבה למשפחה. עם אבא הייתי בקשר, כיום הוא גר בעיר בה אני גר, אבל יש לו משפחה משלו. הוא מזמין אותי בחגים ואני לא מגיע. כל הילדות לא הייתי איתו בקשר. רק לפני 4 שנים ידעתי שיש לי עוד 2 אחים- ילדים שלו. עם אמא אני בקושי בקשר, פעם אחרונה שראיתי אותה הייתה כשאמא שלה נפטרה, לפני חצי שנה".

חלק מהצעירים ציינו כי הדבר הכי קשה בקשר עם המשפחה הוא חוסר ההבנה וקשיי התקשורת. כפי שאחת הצעירות משתפת: "אני לא מרגישה שההורים שלי מבינים. אני כמעט ולא משתפת אותם במה שעובר עלי. אני לא אגיד להם כל דבר קטן מה אני מרגישה". צעירה אחרת מציינת: "האי הבנות שלפעמים גורמים לקושי וריב". וצעיר אחר משתף בקושי בתקשורת שחווה מול אביו:

"עם אבא אני סגור. אני רואה שהוא רוצה בטובתי. יש לו תגובות שאני לא מצפה מאבא. אבל כשאני צריך אותו, אני יכול לבוא ולבקש ממנו. אני מרגיש מחסום מולו. אני מתייעץ עם חברים. ההורים שלי לא יודעים מה מצב העבודה שלי, מה מצבי הכלכלי. זה דבר כואב. אם הייתי כתוח עם אבא שלי, התמונה הייתה משתנה".

אחת הצעירות אף תיארה את הקשיים שחווה בתקשורת עם המשפחה בצורה ציורית: "מה שנהרס, קשה להתמודד עם זה. זה כמו מנורה שנשרפת- אי אפשר לתקן אותה". חלק מהצעירים ציינו כי הקושי שהם חווים הוא דאגת היתר של ההורים. כך לדוגמא משתף אחד הצעירים שחיי בבית ההורים: "האחים שלי ב-12 כלילה בבית ועכשיו אני חוזר להם ב-4-5 לפנות בוקר הביתה. שתייה, חברים- זה לא דבר שההורים היו רגילים אליו. יש דאגה של ההורים, כל היום בטלפונים איפה אתה? אכלת? שתית? דאגת יתר". וצעירה אחרת משתפת: "שאמא מתחילה לחפור למה עשית ככה ולא ככה, זה קצת מעלה עצבים, כמו כל ההורים. זה לא משנה באיזה גיל אתה ואם אתה גר בקצה השני של העולם, זה התפקיד שלהם". צעירה אחת שהינה עולה מאתיופיה ציינה כי הקושי עם המשפחה הינו חוסר התמיכה וכפי שהיא מתארת זאת:

"שלא הייתה מספיק תמיכה- מבחינת הכל: כלכלית, לדבר, להדריך את הילדים שילכו ללמוד, עזרה שהיינו קטנים בשיעורים - לא היה את זה, אז רוב האחים שלי הלכו לפנימייה, אז איך שהוא הם קבלו את התמיכה שלהם. אבל מי שהיה בבית, כמוני לא קיבל את התמיכה, אני שהייתי בבית, עזרתי לאמא וזהו. היה חסר תמיכה".

הצעירים שעלו לארץ ללא משפחתם ציינו כקושי את הפרידה מההורים, ואת המרחק מההורים וכפי שמציינת אחת הצעירות: "להיפרד מהם. רציתי לנסות לראות מה זה הארץ וראיתי שאני לא רוצה לחזור. אבל קשה לי להיפרד מהם". צעירה אחת ציינה כקושי עם המשפחה את העובדה שהוריה חולים וכדבריה: "חוץ מזה שההורים שלי היו חולים. זה לחזור הביתה לראות שהבית נעול, מתקשרת לאמא, שואלת איפה אתם ואז מגלה שהם בבית חולים".

יחסים בין אישיים

כמעט כל הצעירים (18) ציינו כי יש להם אנשים איתם הם בקשר. הקשרים הם עם חברים וחברות אותם הכירו בגן, בשכונה, בפנימייה, במרכז הקליטה, בצבא, בשירות הלאומי, בלימודים, בעבודות שעבדו. יחד עם זאת חלק מהצעירים ציינו כי יש אנשים שהם אינם בוטחים לחלוטין בקשר איתם וגם לא תמיד נעזרים בהם. כך לדוגמא משתפת אחת הצעירות: "כן, יש אנשים שאני בקשר איתם, אבל אני לא מספרת כמעט לאף אחד כלום. הבנתי שאנשים משתמשים בסודות שלך, בחולשה שלך". וצעירה אחרת משתפת: "אני בקשר עם חברות לא הרבה כי מטבעי אני לא מתחברת לכל אחת, אבל גם כשאני בקשר אני לא מספרת הכל - אני לא בוטחת ולא מרגישה בנוח להיות פתוחה ולספר באמת מה שאני מרגישה". וצעירה נוספת משתפת: "יש לי חברות אבל אני לא מבקשת עזרה. אני לא מספיק בוטחת בהם כדי לקבל עזרה".

ארבעה צעירים ציינו כי כשיש להם בעיה אישית הם בכלל לא יכולים לדבר עם חבר קרוב. חלק מהם ציינו כי הדבר נובע מכך שהם לא סומכים על אנשים. 8 צעירים ציינו כי הם יכולים לפעמים לדבר עם חבר קרוב על בעיה אישית, וחלק מהם אף ציינו כי למדו עם הזמן שגם אם זה קשה לשתף הדבר עוזר להם. כך לדוגמא אומרת אחת הצעירות: "אני יכולה לפעמים לדבר, למדתי שאם יש חברות לספר להן, זה כותר את ההרגשה". וצעירה אחרת משתפת: "אני יכולה לפעמים לדבר, זה מציק שזה נשאר. בהתחלה אולי קשה להוציא ולדבר, אבל מתישהוא תוציא את זה". 7 צעירים ציינו כי הם יכולים תמיד לדבר עם חבר קרוב על בעיה אישית.

רוב הצעירים (18) ציינו כי תמיד יש להם למי לפנות כאשר הם צריכים עזרה כמו בזמן מחלה או כאשר צריכים להיזדזז דבר כבד. יחד עם זאת כאשר נשאלו האם יכולים לבקש גם עזרה כספית, רק מחציתם ציינו כי הם יכולים לעשות זאת. לרוב בקשת העזרה היא מהמשפחה ורק שניים ציינו שיכולים לבקש מהחבר או מחברות. חלק מהצעירים ציינו כי לא יבקשו עזרה כספית, כך לדוגמה מצינת אחת הצעירות: *"אני לא אבקש כסף בחיים".* הצעירים ציינו כי אינם מרגישים בנוח לבקש עזרה כספית וצריכים לחשוב רבות לפני שיעשו זאת. כך לדוגמה משתפת אחת הצעירות: *"מה פתאום. אני צריכה לחשוב שנה על לבקש מאנשים כסף".* וצעירה אחרת מצינת: *"את זה אני לא אוהבת לבקש, מעדיפה להסתדר לבד".*

רוב הצעירים ציינו כי הם מרוצים בדרגות שונות מהקשרים החברתיים שלהם. רק 4 צעירים ציינו כי הם לא כל כך מרוצים מהקשרים החברתיים שלהם. אחד מהם הוסיף ותיאר: *"אני מנסה לעשות חברים, הבעיה שאני הצד הקשה, אני שולל אנשים בלי סיבה. בלימודים אני מנסה להתחבר לאנשים".* צעירה אחרת שצינה כי היא לא כל כך מרוצה מהקשרים החברתיים שלה הוסיפה וצינה: *"כל החברים שלי מהפנימייה ועכשיו הכיתה בכל הארץ, באר שבע, חיפה, ואנחנו לא רואים אחד את השני הרבה, רק פעם ב...".*

ל-9 מהצעירים יש כעת חברה קבועה או בת זוג שהם יוצאים איתה באופן קבוע, מתוכם אחת הצעירות נשואה. ל-6 מהצעירים הייתה חברה קבועה וכעת לא. ל-4 צעירים לא הייתה חברה קבועה, חלקם ציינו שהדבר קשור לכך שהם דתיים. ששה מאלה שיש להם בת זוג קבועה מצינים כי הם יכולים תמיד לדבר עם בת הזוג כאשר יש להם בעיה אישית. שלושת הצעירים האחרים שיש להם בת זוג קבועה ציינו כי הם יכולים לפעמים לדבר עם בת הזוג כאשר יש להם בעיה אישית. בסך הכל הצעירים שיש להם בן זוג קבוע מרוצים מהיחסים עם בן הזוג.

כאשר נשאלו הצעירים לגבי הרגשתם לגבי העתיד בנושא המשפחה רובם ציינו כי רואים את עצמם מתחתנים ומביאים ילדים. חלקם אף ציינו כי הם הולכים להתחתן בעתיד הקרוב. אחרים ציינו כי הם רוצים משפחה, אך רוצים שהדבר יקרה עוד מספר שנים אחרי שיתבססו כלכלית. כך לדוגמה משתף אחד הצעירים: *"אני לא מעוניין כרגע להתחתן, אני רוצה קודם לעשות קריירה, כסף, לבסס את עצמי ואם זה לא יהיה מאוחר אז גם לטייל ואז להתחתן. כלום מינוס 25-28".*

כל הצעירים ציינו כי הם חושבים שיתחתנו, למעט צעירה אחת שאמרה שאינה יודעת וצעירה נוספת שהעדיפה לא לענות על תחום זה. רובם גם ציינו כי הם רוצים שיהיו להם ילדים. אחד הצעירים ששיתף כי אינו בקשר עם משפחתו הוסיף: *"אני רוצה ילדים, אבל זה יהיה רק אחרי שאני אוכל לתת להם את מה שאני לא קיבלתי: חינוך, אהבה, זמן".*

קשר עם שירותים חברתיים

בתשובה לשאלתנו לגבי הקשר של הצעירים עם שירותים חברתיים מאז שהגיעו לגיל 18, ציינו ששה שהיה להם קשר עם עובדת סוציאלית. הקשר התקיים דרך השירותים השונים, דרך קידום נוער, היחידה למתבגרים, שירות מבחן, המועצה והאולפנה. חלק מהצעירים היו ביעוץ פסיכולוגי או במסגרת טיפולית אחרת סביב נושאים שונים. אחד הצעירים היה ביעוץ פסיכולוגי סביב האנורקסיה, צעירה אחרת הייתה במסגרת טיפולית במקלט לנשים מוכות, צעיר אחר היה בתחנה לבריאות הנפש ומתאר זאת:

"הייתי אצל פסיכולוגים שעושים סטאזי. יש תחנה לבריאות הנפש, באותה תקופה כחדתי שאני באמת דכאוני, אבל היום לא מעניין אותי. אני מתמודד עם דברים אחרת. הגעתי לשם כי לא הייתי נרדם בלילה, כי לא הייתי עושה כלום ביום. אני לא מאמין שאני מקרה פסיכיאטרי".

צעירה אחרת הופנתה לטיפול דרך הפנימייה: *"הייתי בטיפול, בגלל הכאבי ראש. הנוירולוג המליץ שאולי זה רגשי, הלכתי לסטודנטית שעשתה לי טיפול באומנות מגיל 17.5 עד 18.5. היה נחמד. זה מאוד עזר. הכאב ראש נעלם מאז. הפנימייה שילמה על זה".*

לרוב הצעירים (18 צעירים) לא היה קשר עם המשטרה או עם שירות מבחן. לצעירה אחת בלבד היה קשר עם שירות מבחן וכפי שהיא מתארת זאת בגיל 16, כאשר הייתה מאוהבת במישהו חזק, היא הפילה את האשמה על עצמה על פשע שהוא עשה ומגיל 16.5 עד 19 הייתה במעצר בית וכחלק מזה היא הייתה בקשר עם שירות מבחן. הצעירה סיפרה כי קצינת המבחן עזרה לה וכפי שהיא ציינה: "היא עזרה לי כשהייתי צריכה. נתנה לי מישהי שאני יכולה לספר לה על הבעיות שלי, שאני עדיין בקשר איתה. היא כמו אמא שנייה". צעירה אחרת ציינה כי יש לה תיק במשטרה והוסיפה: "שוטר הרביץ לי. פתחו לי תיק. זה רק מראה כמה אין צדק בעולם".

צרכים

הצעירים שרואיינו מציינים כי הם צריכים עזרה בתחומים שונים. צעירים רבים (13 צעירים) ציינו כי הם צריכים תמיכה כלכלית. תשעה ציינו כי הם צריכים עזרה בתחום התעסוקה. כך לדוגמה ציינה אחת הצעירות: "צריך עזרה בעיקר בתעסוקה. למצוא מקום שטוב לי איתו. מקום שיהיה לי נוח בשעות, משמרות, מקום שיהיה נוח וכיף לבוא לעבודה ולא בשביל כסף וכי...". וצעירה אחרת משתפת: "עבודה. לעזור לי למצוא עבודה שתתאים לי ושאני אוהבת, או עבודה נוחה ולא קשה". צעירה אחרת מציינת כי צריכה עזרה בלמצוא עבודה שיהיה לה בה ביטחון לאורך זמן: "בלמצוא מקום עבודה שגם יהיה לי טוב בו, שאני אדע שיש לי עתיד בו ולא מקום שאני לא אדע מה יהיה איתו ומה יהיה איתי בו". צעירה נוספת ציינה כי היא צריכה עזרה בתחום התעסוקה בזמן הצבא בכך שיתנו לה יציאות מוקדמות מהצבא, וכפי שהיא מציינת: "יציאות מוקדמות מהצבא כדי לעבוד, לא נראה לי שאני מבקשת יותר מדי. למצוא עבודה בשעה מאוחרת". רבים ציינו כי הם צריכים עזרה בתחום הלימודים, ובעיקר בסבסוד הלימודים, ובמתן מלגות שונות. כפי שמציינת אחת הצעירות: "שתחום הלימודים שלא יעלה כסף, שתהיה עזרה בלימודים מבחינה כלכלית, לחיילים שמשתחררים מהצבא". חלק קטן מהצעירים ציינו שצריכים עזרה בהכוונה לגבי הלימודים, וכפי שמציינת אחת הצעירות: "איפה ללכת ללמוד ואיך להצטיין בפסיכומטרי".

ששה צעירים ציינו כי הם צריכים עזרה במגורים: בסבסוד בדור, כך לדוגמה משתפת אחת הצעירות: "סבסוד דור - אם לדוגמה הייתי רוצה להשכיר דירה בתיא. בגיל כזה אני לא מרוויחה אלפים ואם אני אהיה סטודנטית, יהיה לי קשה לכלכל את עצמי". וצעיר אחר מציין כי הוא צריך עזרה בתחום המגורים ומוסיף: "שיורידו את שכר הדירה. כמו עם בעל הבית שלי - שילמתי 2500 אמר לי רוצה עוד שנה תשלם 2700. כשיש במקום אחד יותר מדי יהודים זה לא תמיד טוב, כל אחד מנסה לעשות כסף". צעירה אחרת ציינה כי היא צריכה עזרה בתחום המגורים בהכוונה איפה זוג צעיר יכול להסתדר.

שלושה צעירים ציינו כי הם צריכים עזרה בתחום של יחסים בין אישיים, חלקם בקשר עם המשפחה וחלקם בקשר עם חברים. כך לדוגמה אמרה אחת הצעירות: "אני צריכה שיכוונו אותי ביחסים בין אישיים - יש לי קושי בזה. אני רוצה להתעסק בזה אבל לא יודעת איך".

וצעירה אחרת משתפת:

"הייתי צריכה עזרה ביחסים בין אישיים - עם המשפחה והאחים, איך להתנהג. אבל גם אם אני לא כוונה לעזרה אני מסתדרת. אני הולכת לשיעורי תורה ושומעת וזה עצות לחיים. אולי הייתי רוצה לשמוע הצעות, אבל זה לא כזה קשה שאני צריכה לפנות לעזרה".

חלק מהצעירים ציינו כי הם לא צריכים עזרה, ונראה היה כי הם מחזיקים בעמדה שגם אם קשה להם הם צריכים להתמודד עם זה לבדם. כך לדוגמה משתף אחד הצעירים: "אני לא זקוק לעזרה. אין לי מספיק כסף אבל זה בעיה שלי, לא של המדינה ולא של אף אחד. בכל מדינה אפשר להסתדר, זה הכל תלוי בך - אני לא חושב בעיה, תסתדר, גם אף אחד לא מחזיק פה בכוח. קשה. קשה, אבל תסתדר". וצעירה אחרת מציגה עמדה דומה: "לא צריכה עזרה. בינתיים לא צריכה כלום. בשירות הלאומי עושים וויתורים בחיים, לדוגמה לוותר על יציאה כשרוצים לקנות קופסת סיגריות. זה לא הוגן להתלונן סתם כלפי המדינה והשירותים, בסך הכל יש לנו אחלה מדינה".

תפיסת השירותים

כמחצית מהצעירים אינם מכירים מסגרות שנותנות מענה לצרכים שונים של צעירים בגילם. שבעה צעירים מציינים כי הם לא מכירים את השירותים הקיימים לכן לא יכולים להתייחס למה הם חושבים על שירותים אלו. אחד מהם התייחס לכך שחבל שלא הכיר שירותים כאלה בעבר:

"שאני יצאתי טמבל שלא באתי אליהם ישר ולא שאלתי את כל השאלות המתאימות, למדתי מטעויות של עצמי. במשרד להכוונה לחיילים משוחררים הם ממש עוזרים בפסיכומטרי יש שם הרבה שירותים, אני אחרי שהשתחררתי לקחתי ואוציר לפסיכומטרי. אבל לא הכרתי את השירותים האלה, לא שאלתי, לא ידעתי שיש אותו. גם עם אוניברסיטה עשיתי טעויות שלא שאלתי מה זה נקודות זכות ומה זה 100% תוכנית לימוד. לא ידעתי גם את מי לשאול, גם שיכולתי להעיף ולהוריד את הקורסים, לא ידעתי שאפשר לעשות את זה בשבועיים הראשונים של הסמסטר ואז שילמתי עליהם סתם".

וצעיר נוסף אמר:

"אני לא מכיר את הכל. גם את השירותים של המדינה, אולי אין פרסום לשירותים, אולי זה בגלל שאני עולה חדש, לא יודע. זה כמו בצבא, היה לי הכנה ליחידות שדה, על צה"ל לא ידעתי כלום אבל בצבא לדוגמא היה מי שיילמד, עכשיו אין מי שיילמד. ברוב הפעמים צריך לחפש ולחפור באדמה כדי למצוא משהו".

חלק מהצעירים, שאמרו כי הם מכירים מסגרות שנותנות מענים, ציינו כי כיום הם כבר לא בקשר איתן והם אינם יודעים איזה תמיכה אפשר לקבל מהן. אחד הצעירים אף ציין: "אני כבר בן 22 אז אני לא יודע כל כך על מסגרות. זה יותר לנוער בלחץ, אני אישית לא מכיר מסגרות. אחרי גיל 18 מתגייסים וכל אחד הולך לדרך שלו". אחת הצעירות, שציינה כי מכירה מסגרות שנותנות מענה לצרכים של צעירים בגילה, הייתה מסויגת לגבי השירותים שהם מספקים ואף הציעה הצעות לשירותים שצריך לפתח:

"הרווחה, אבל שוב הם יותר מידי נכנסים לך לנשמה ועד שאתה רוצה לעשות משהו זה תהליך ארוך שמעיף אותך. אני חושבת שצריך לפתוח ארגון לבני נוער שקשה להם ולעזור להם להתקדם ולראות את הצד החיובי בחיים. לימודים, עבודה, כל דבר שקשה להם".

צעיר אחר ציין כי מכיר מסגרות שמספקות עזרה אך הביע הסתייגות לגבי השימוש בהן: "מי שהולך לקבל עזרה כל החיים יבקשו עזרה ויצטרכו עזרה. כאלה שבוכים, כל החיים יבכו וכל החיים יחיו בחרא כי הם מאשימים את כולם חוץ מאת עצמם. מתי שצריך אני מכיר מסגרות ואכיר ואעשה כל מה שצריך".

הצעירים ציינו שהם מכירים שירותים שונים שמספקים עזרה לצעירים בגילם. למשל: השירות לנערה, מרכז צעירים, ייעוץ והכוונה לחיילים משוחררים, מועצה אזורית, לשכות, כוח אדם, מלגות ללימודים וייעוץ ללימודים. חלק מהצעירים אף ציינו שירותים שעוזרים בצבא כמו האפשרות לפנות למשקית ת"ש או העובדה שניתן לקבל שירותים כמו קב"ן או רופאת נשים כשצריך. חלק קטן מהצעירים - בעיקר אלו שעלו ללא משפחתם לארץ - ציינו כי יש אנשים פרטיים שעוזרים, כך לדוגמא סיפר אחד הצעירים שעלה לבדו לארץ:

"יש כל מיני אנשים פרטיים שעוזרים. יש כה בירושלים, בחור שעוזר לחפש דירה, לחפש עבודה, לעזור לחפש מלגה. נכלתי עליו בגלל אחי הקטן שהוא בצה"ל. אחי הקטן מצא אותו עם חברים, יש אנשים פרטיים שעוזרים ולא מבקשים תמורה, יש גם אישה בתחנה מרכזית שעוזרת בחיפוש דירה. אני מכיר אנשים פרטיים שעוזרים וזה יוצא הכי טוב. יש לי חבר ששרתי איתו שאמר לי על מישהי שאוספת תרומות, סופר וכי או אנשים שרוצים לתרום מקרר, אז היא אוספת דברים ומחלקת, כבר הבאתי חצי בית, הלכתי לקחת ממישהו מקרר והוא הביא לי חצי בית".

וצעירה אחרת שעלתה ללא משפחתה לארץ תיארה שירותים שהיא מכירה שעוזרים:

"דברים שעוזרים לעולים חדשים בכסף בדרך כלל. יש חברה אחת שהגיעה אלינו לבית והסתכלו איך אנחנו גרים ונתנו לנו הנחה לקנות רהיטים, אז קנינו ארון. ועכשיו פעמיים היינו בחברה שמביאים בגדים חדשים מחו"ל ואת משלמת במקום 160 על הסריג, 5 ש"ק על הובלה, זה תרומה או משהו כזה".

צעירה אחרת שעלתה לארץ עם משפחתה מאתיופיה שיתפה בשירות שניתן לקהילה האתיופית: *"אני מכירה משהו שעובד עם משרד החינוך ועוזר לאתיופים בעיקר בעבודות או קורסים או פעילויות שיש".* צעירים רבים (9) חושבים שהשירותים הקיימים עוזרים, וצעיר אחד מפרט: *"זה נותן כוח ונותן מוטיבציה. זה דוחף את כל מי שסיים צבא ורוצה להתחיל, זה נותן לו, כותח לו את העיניים, דלתות, כיוון".* צעירה נוספת, ממוצא אתיופי, שהתייחסה לשירותים שניתנים לבני העדה האתיופית מציינת:

"זה עוזר למי שצריך את זה. נגיד לאנשים שלא יודעים לדבר עברית טוב אז זה עוזר בכך שהוא מתרגם, אומר יש יריד של עבודות. זה נותן כיוון, כי אני מכירה אנשים שלא מוצאים את עצמם בגלל השפה, או כל החששות שלא יתקבלו לעבודה, עדיין יש את הגזענות בארץ, תמיד יהיה".

לעומתם, שני צעירים ציינו כי השירותים הקיימים לא מספקים והיו יכולים לתת יותר. אחד הצעירים התייחס בהקשר זה לשירות שהוא מכיר - המרכז לצעירים וציין:

"אני חושב שהמרכז היה יכול לתת יותר לצעירים, אם בעל המקום היה עושה מרכזים חברתיים ליוצאי אתיופיה, רוסיה, הכוונות, דברים, צבא. אני חושב שהמקום היה יכול להיפתח יותר. זה מרכז שטוב שיש אותו לצעירים. זה משתרע על הרבה שנים. הייתי רוצה יותר דברים חברתיים, של איחוד. זה מקום טוב שנותן מענה לצעירים, שנותן יחס טוב לצעירים, לאנשים שאין להם מחשב בבית לבוא ולגלוש, לראות דברים, ולתת הכוונות ללימודים. חסר התחום החברתי, ערבים ביחד, מוסיקה. גם העירייה לא נותנת מספיק מקום למרכז הזה. אני מגיע לפה ורואה את אותם אנשים כל הזמן. יש הרבה צעירים שבכלל לא יודעים על המרכז. צריך להפיץ על המרכז לכל תושבי העיר".

צעירה אחרת ציינה כי יש שירותים אך הם לא נותנים מענה. היא התייחסה בעיקר לשירותים הניתנים במסגרת בה היא שוהה - מסגרת הצבא וכפי שהיא מתארת זאת: *"יש את השירותים, אבל הם לא נותנים לך מענה. נגיד את באה לבקש מהקב"ן שייתן לך יציאות מוקדמות, אבל הוא לא יכול לתת לך. גם עם המשקית תיש זה אותו דבר. בצבא את לבד, אין לך למי לפנות".*

חלק מהצעירים ציינו כי הם נעזרים בשירותים כמו היחידה להכוונת חיילים משוחררים, שירותים רפואיים בצבא, בתחום ההשכלה, בחברה שנותנת בגדים מחו"ל. שלושה ציינו כי הם כמעט ולא נעזרים בשירותים הקיימים כיוון שלא תמיד צריכים עזרה ולא תמיד יודעים מהם השירותים הקיימים. שניים אחרים ציינו כי הם מנסים להיעזר כמה שאפשר אך לא תמיד מקבלים את העזרה שמבקשים. וכפי שתיארה זאת האם החד-הורית:

"אני מנסה להיעזר. העובדת הסוציאלית לא עונה לי לטלפון. ביקשתי שיחליפו אותה כדי לקבל מישהי שיותר תעזור לי. זה לא כל כך קורה. ביקשתי עזרה כספית במעון, במגורים, כל מיני דברים שהיא אמרה שתעזור ולא עזרה. אני עושה הכל לבד, מסתדרת לבד. אמא שלי נדיר שעוזרת, כי אין לה כסף. דודים וכאלה עוזרים".

וצעירה אחרת אמרה:

"אני לא מרוצה. כי לדוגמא כשרוצים עזרה כלכלית בשכר דירה זה רק אם יש ילדים, זה לא לזוגות צעירים שרק התחתנו. מבחינת עבודה - השכר נמוך ולא נותן להתקיים ורק מי שיש לו ניסיון מתקבל. אני הייתי הרבה זמן בלחפש עבודה בתחום שלי. לא היה איזה סטאזי שנעשה לפני ואז יגידו לנו אתם יכולים לעבוד איפה שאתם רוצים".

וצעירה נוספת אמרה: "בכלל לא מרוצה. בשום דבר. המדינה הזאת לא עוזרת. בטח הרבה אמרו לך את זה".

שבעה מהצעירים שראיינו דווקא מרוצים מהשירותים שקיימים. כך לדוגמא מפרטת אחת הצעירות: "אני מרוצה מפה (מרכז צעירים) שכשצריך לעשות קורות חיים עוזרים לך. זה מה שאני מכירה. רוב הזמן אני מרוצה".

כאשר נשאלו הצעירים לאילו שירותים הם זקוקים, רובם התייחסו לתחום הלימודים: מלגות ללימודים, הכוונה וייעוץ, מידע נגיש על לימודים, כך לדוגמא משתפת אחת הצעירות:

"מישהו שיכול לכוון יותר מבחינת לימודים של מה שמתאים או לחפש מלגות. בארץ מאוד קשה ללמוד, יש כל כך הרבה דברים שעולים כסף. צריך עזרה בלימודים - בסבסוד לימודים. וגם שהשכר לימוד יהיה יותר זול. עכשיו אני הולכת ללמוד בתיא ואני הולכת לנסוע לשם כל הזמן כי אין לי כסף לשכור דירה. וגם המחיה - אם אני אשלם את שכר הלימוד - אז לא יהיה לי לכלכל את עצמי. אבא שלי לא יכול לעזור לי מבחינה כלכלית - הוא נכה. הוא עבר תאונת דרכים. רק אמא שלי יכולה לעזור - היא עוזרת לי, אבל יש גם את אחותי שהיא גם סטודנטית. אמא שלי צריכה לחלק את מה שיש לה. זה קשה שהמדינה לא נותנת ללמוד, שהמדינה לא נותנת את האמצעים ללמוד. אני מרגישה שאין מספיק מידע ומספיק מלגות. כמה שניסיתי ובדקתי, לא מספיק חזרו אלי. הלכתי ליחידה להכוונת חיילים משוחררים כמה פעמים ולא חזרו אלי. אני חושבת שהם עוזרים, אבל לא מספיק. אני רואה את זה שמבחינת המצב הסוציו-אקונומי מי שקשה לו לא יכול ללמוד. אם רוצים לקדם את החינוך וההשכלה האקדמאית הם צריכים לתת יותר ייעוץ. אנשים לא מתחילים ללמוד כי אין להם עם מי לדבר, להתיעץ. אני מכירה שניים שהתחילו בגלל זה ללמוד בגיל מאוחר. אני הגעתי לרכזת השכלה דרך שכנה שסיפרה לי עליה. בגלל שיש להם כל כך הרבה - הם לא כל כך עוזרים. גם ביעוץ. חוץ מהיחידה להכוונת חיילים משוחררים אני לא מכירה עוד מקום שעוזר. עכשיו הכרתי את עדי (היועצת במרכז צעירים), אבל דרך שכנה. צריך לתת יותר מידע על מה שקיים. זה מקום פרטי איפה שאני רוצה ללמוד, אז אין מלגות. חשבתי שאני אדחה בשנה את הלימודים בגלל המצב הכלכלי. אני אוכלת סרטים בגלל זה".

וצעיר אחר מדגיש:

"אפילו עם לימודים - האמת שיש יום פתוח. ביום הראשון בקמפוס באוניברסיטה לא ידעתי כלום. אני פספסתי הרבה, אפילו עם היום הפתוח כפספסתי. אולי היו מספרים לי שם הכל, פספסתי כי עבדתי. יש הרבה מידע שהוא כביכול נגיש אבל לא ידוע, לדוגמא האוניברסיטה, שצריך לקרוא את כל הספר של האוניברסיטה כדי להבין את החוקים".

צעירה אחת התייחסה למחסור בשירותים בתחום הלימודים לקהילה החרדית:

"לגבי מדרשות חרדיות - שיהיה משהו מאורגן ומסודר, עם איש קשר שאפשר להתקשר אליו כדי לדעת איפה יש מדרשות חרדיות. שיעשה סבב מדרשות, לראות מדרשה ולהתרשם ממנה. אני מחפשת כרגע מדרשה ואני לא מוצאת את הגוף הזה שייתן לי מידע על כל מדרשה ומדרשה שקיימת... צריך יותר מענה לציבור החרדי בתחום ההוראה והאקדמיה. יותר סדנאות לליקויי למידה במגזר החרדי. אין מכללות לציבור החרדי שמתאימות וגם אם יש לדוגמא במרכז צעירים כל מיני סדנאות כמו אסטרטגיות לאיך לכתוב עבודות אקדמאיות, זה לא נותן מענה לציבור החרדי. לציבור החרדי אין אפשרות להצטרף לדברים האלו כי פחות מתאים לנו להיות בסדנה מעורבת לנשים וגברים ביחד".

חמישה צעירים ציינו כי הם זקוקים לשירותים בתחום המגורים: ידע על דירות להשכרה, סבסוד בשכר הדירה, מחירים נמוכים יותר של דירות לקנייה, כפי שמציין אחד הצעירים:

"הייתי שמח אם לא היה שכר דירה כזה גבוה. אני חושב שהצדק החברתי הזה לא היה סתם ומקווה שהוא יוביל למשהו. זה כמו כל הצעירים בארץ שרוצים לבנות את הבית שלהם, לשתול את העץ שלהם, להתחיל חיים מבוגרים, אפילו אם ההורים שלך כה בארץ. כדי לקנות דירה של 2 חדרים - להוציא מיליון שקל זה לא סביר, איזה זוג צעיר ימצא 40% בשביל משכנתא. באיזה שהוא מקום זה עצוב".

וצעיר אחר מוסיף:

"משהו שאני חושב שכן צעירים צריכים זה מאגרי דירות. לעזור להם למצוא דירות, רוב מי שאני מכיר כבר עוזב את הבית. נדירים המקרים שההורים משאירים את הילדים עד לא ידע בבית, ולספק להם תנאים זה לא מובן מאליו. יש לי בן דוד שנולד יום אחרי וההורים שלו התנערו מאחריות בגיל 18. הוא התגייס, חייל בודד, ואז התחתן כדי להביא ילדים. צריך לשכור דירה, חשמל, ארנונה זה דברים שלא באים סתם כך. אין לו השכלה ואין לו כלום. ואני מכיר הרבה כאלה. כל החברים שלי עזבו את הבית כי לא מסתדרים בבית. הידידה שלי שאני מכיר דרכם היא בת 20 והיא סובלת, אמא חד הורית שלוחצת עליה ומחסור בכסף ואמא לא נותנת... מבחינת דיור - ששני אנשים מטעם השיקום שכונות שיעשו את התיווך וצעירים לא יוציאו כסף על מתווכים. שיהיה מאגרים של דירות לצעירות. דירות חדר, שניים גג. יש כאלה שאין להם כסף. אני מכיר. לדוגמא החברים שלי אין להם מחשב בבית אז אם יש מקום שהם יכולים לחפש בו דירה זה יעזור".

צעירים אחרים ציינו כי הם זקוקים לשירותים שמספקים תמיכה וייעוץ, וכפי שמתארת זאת אחת הצעירות: "שיהיה למי לפנות, שיש קושי לדבר ולהתייעץ. הרבה תמיכה וכיוון, לכוון אותם. שלא ילכו לאיבוד. אני לדוגמא היו לי חודשיים של בלבול וחוסר כיוון. לכוון אותם, לעזור להם שלא ירגישו שהם לבד, שידעו שיש להם עם מי לדבר". צעירים נוספים ציינו כי צריך שירות שנותן עזרה מבחינה כלכלית וכפי שמפרטת אחת הצעירות:

"צריך שירותים שתומכים מבחינה כלכלית, אם זה למצוא עבודה... אם היו מתחשבים מבחינת מצב המשפחה ובדקים ועוזרים לפי המצב המשפחתי זה היה טוב. עכשיו כאילו מבחינתם כולם אותו דבר. אם היו בודקים כל בית מה המצב והיו נותנים תמיכה לפי המצב. לתת תמיכה ולעודד את האדם להגיע להכי טוב שיש. אבל אם אין לך את התמיכה, המוראל שלך יורד. אתה אומר אני לא יכול לעשות את זה כי אין לי את האמצעים להשיג את זה. אז הכל יורד לך - מבחינת המוראל. אם היו שירותים המצב היה אחרת. לא רק לי. יש עוד הרבה שלא עושים מה שהם רוצים. הרי לכל אחד יש חלומות - לכל אחד יש דברים שהוא רוצה להגיע אליהם. אבל בשביל זה צריך שיהיה מישהו שיגיד אני מאחוריך, שיעודד, שידחף אותו. לא רק מבחינה כלכלית. גם עידוד. זה מאוד חשוב גם מבחינה כלכלית".

צעירים מעטים ציינו כי צריך שירות שיכין אותם לחיים מבחינת הכנה לחיים אחרי הצבא, התנהלות כלכלית וכדומה, וכפי שמציינת אחת הצעירות:

"אין להתנהל מבחינה כספית, קשר זוגי, איך להקים בית, לעשות סדנאות, מערכת זוגית. דברים שיכולים להועיל לך לחיים. לעשות מכש למי שמשתחרר, להסביר לו מה קורה בחוץ כדי שלא אחרי שמשתחרר הוא יוצא לעולם שבחוץ ומגלה שזה לא מה שחשב. הכנה לחיים. משהו שיעשו מרוכז לחיילים שמשתחררים. צריך להתפתח".

אחרים ציינו כי הם זקוקים לשירות שמספק עזרה במציאת עבודה, כפי שאחת הצעירות שהינה סטודנטית מציינת: "משורות לסטודנטים ולא רק בתחום. משהו מסודר שאני לא אתחיל לחפש באתרים או בחברות כוח אדם". צעירה אחת התייחסה לכך שצריך שירותים שיעזרו יותר לחיילים. כפי שניתן לראות מדבריה היא מתייחסת בעיקר לעזרה בתחום הכלכלי במהלך השירות הצבאי:

"יש משקית ת"ש, יש קב"ן אבל אין מי שבאמת יעזור לך. צריך שמי שיש באמת יעזור וגם שיתנו יותר כסף. חייל לא יכול לחיות ממשכורת של 400 ש"ח. אם הוא מעשן הוא צריך לקנות סיגריות, אוכל ביום. למשל אני, אני חיילת מפונקת, אני לא אוכלת בבסיס בחיים. אצלנו הרגילו אותנו שאוכלים רק את האוכל של אמא, אוכל מבושל. אז אני קונה לפעמים טוסטים, מביאה סנדוויצ'ים מהבית, תלוי. לחיילים אין את האפשרות להתקיים מ-400 ש"ח. לא נראה לי ששום דבר יעזור. יצחקו עלי אם אני אגיד שאני רוצה שיגדילו את המשכורת של חיילים. הצבא בזמן האחרון לא הכי טוב. ברגע שמבטלים לך את כל הדברים שהיית רגילה אליהם, אז אין לך חשק לבוא לבסיס. את בעצם אומרת אני תורמת אבל לא מקבלת כלום בתמורה".

אחד הצעירים התייחס לכך שלא קיימים מספיק שירותים שמספקים שירותים לצעירים שהינם מעל גיל 18, וציין כי צריך להרחיב באופן כללי את השירותים שניתנים לצעירים אחרי גיל זה וכפי שהוא מציין: "לדעתי אם יהיה מקום שנותן לא רק לבני 18 זה היה טוב. לעדן את המושג בית חם [מועדון של על"ם] כי מעל גיל 18 לא יכנסו ולא יקבלו שירות, לדעתי זה יעזור לאנשים". נראה כי אמירה זו שנאמרה מכי אחד הצעירים מגלמת בתוכה את המצוקה של הצעירים עם הגיעם לגיל 18, גיל בו המדינה מסיימת את אחריותה לדאגה למצבם ולרווחתם של צעירים. הדבר הינו קשה במיוחד עבור צעירים שהינם בעלי תמיכה משפחתית מוגבלת המתקשה לסייע להם בתחומי החיים השונים.

לסיכום, מהראיונות עולה תמונה המתווה מסלול שאת תחילתו ניתן לראות עוד לפני גיל שמונה עשרה. לגבי אלה שיצאו מבית הוריהם הביולוגיים בתחילת גיל ההתבגרות, ניתן לראות הבדלים בין מי שהוצאו מהבית בהחלטת הרווחה או ההורים, לבין אלו שבחרו בכך בעצמם. הדבר בולט במיוחד בחוויה של השהות בפנימייה שהיא שונה אצל צעירים שונים. יש כאלה שחוו את הפנימייה כמקום מצוין שמאפשר ללמוד תוך שהוא דואג למלא את כל הצרכים הקיומיים. אצל אלה השהות בפנימייה נתפשת כחוויה של הצלחה והכלה. אצל אחרים השהות בפנימייה נתפשה ככורח. אלה השתמשו פחות במשאבים שהציע המוסד, וחלקם אף התדרדר בתקופה זו. גם בקרב אלה שעברו את גיל ההתבגרות בבית ההורים מתוארים מצבים של חוסר הכלה וחוסר נראות (מצד ההורים או הסביבה).

כל הצעירים מציינים שהשירות הצבאי או הלאומי מהווים נקודת מפנה בחיים שלהם. גם אצל מי שלא שירת בסופו של דבר. חלק מתארים את תקופת השירות בצבא כתקופה שהיה בה אפשרות לשינוי עצמי, למשל, מאדם מופנם לאדם פתוח יותר מבחינה חברתית. אחרים מתארים את השירות הזה כתקופה של החמצה, ולא של מימוש עצמי. מהראיונות עולה בבירור שזו תקופה המאופיינת במעברים לעיתים הם נחווים כקלים יותר ולעיתים כמשבריים, אולם ניכר כי זו תקופה בעלת משמעות מעצבת עבור הצעירים. המעברים הם מהבית לצבא, מהפנימייה לחיים שבחוץ, מסביבה תומכת לעצמאות שלעיתים נחווית כריק, כשמיטת הקרקע מתחת לרגליים.

כל הצעירים מתארים את התקופה הזו כתקופה בה נדרשו להתמודד עם המשמעויות של החיים, ברמת היחסים החברתיים, אך במיוחד בהתמודדות הכלכלית. הנושא של לחץ כלכלי המקשה על הישרדות ברמה הבסיסית ביותר עולה מתוך רוב הראיונות. לא פעם הנושא של חשש כלכלי משפיע על הבחירות של הצעירים, מגיל מאד צעיר, עוד לפני הגיוס.

נושא נוסף העולה מהראיונות הוא של צורך בתמיכה, ביד מכוונת, ביעוץ. להרבה מהצעירים אין משאב כזה, והם מדברים על החוסר. אחרים מתארים מפקד בצבא, חבר מבוגר שממלא את המקום הזה, לא ההורים. ההורים נחווים לרוב כלא מסוגלים להעניק תמיכה, ולעיתים די קרובות הם מתוארים דווקא כמקור ללחץ.

ניכר כי ישנם צעירים אשר השנים הללו הפכו אותם לחזקים יותר ולמסוגלים, שדווקא המשברים, הבדידות והצורך לדאוג לעצמם הפיחו בהם תחושת מסוגלות, לצידם ישנם כאלה שנמצאים במשבר עד היום. אלו צעירים שעד היום חיים בהתלבטויות ובתחושת חשש מתמדת. לא ניכר כי עיקר החשש הוא ברמה הכלכלית, אלא יותר ברמה רגשית, פנימית. דווקא עם הנושא הכלכלי המלווה את רובם ניכר כי רוב הצעירים כן מצליחים להסתדר, על אף שאינם חיי מותרות.

חלק ג': צרכים ושירותים מזווית הראייה של אנשי מקצוע וקובעי מדיניות

בחלק זה של המחקר התמקדנו בתיאור וניתוח הצרכים והשירותים הקיימים מזווית הראייה של האחראים על הספקת השירותים ועיצוב המדיניות. חשוב להדגיש שמכיוון שהשירותים לצעירים אלו נמצאים בתהליכי התפתחות ושינוי, המחקר לא הגביל עצמו רק למי שמגיש היום שירותים לצעירים אלו. במסגרת המחקר פנינו לכל הרצף של אנשי המקצוע הרלבנטיים: מאלו הקרובים ביותר לצעירים, המזהים את הצרכים שלהם ומגישים להם שירותים או מזהים את המחסור בשירותים אלו, עבור במנהלים בדרגי ביניים של שירותים וסוכנויות שלהם תפקיד במארג השירותים שעשויים להיות רלבנטיים לצעירים אלו, וכלה במעצבי המדיניות במשרדי הממשלה וארגוני המגזר השלישי העוסקים בתחום זה.

מדגם

במטרה להגיע לאנשי מקצוע, שלהם מגוון רב של תפקידים ותחומי אחריות, השתמשנו בדגימה מכוונת על פי צורכי המחקר והרצון להקיף את מרב ההיבטים במערכת המקצועית ובמערכת קביעת המדיניות. רוב רובם של האנשים אליהם פנינו נענו והסכימו להתראיין. היו מקרים בודדים שמאילוץ של זמינות לא ניתן היה לקיים ראיונות. הראיונות נערכו בין החודשים אוגוסט לדצמבר 2011 ונמשכו בין 30 דקות לשעה. נערכו 22 ראיונות: מתוכם שמונה עם אנשי שטח (מנהלי פנימיות, כפרי נוער ובעלי תפקידים במרכזי הצעירים), חמישה עם בעלי תפקידים בכירים בארגוני המגזר השלישי, ששה ראיונות נערכו עם מנהלים במשרדי הממשלה האחראים על עיצוב מדיניות ותכנונה (משרד הרווחה, החינוך והתמ"ת) ושלושה עם אנשי אקדמיה הפעילים בתחום המחקר ומתן השירותים בקרב צעירים פגיעים.

מאפייני המסגרות בהם עובדים המרואיינים

שיעור ניכר מהמרואיינים מעורבים במתן שירותים לצעירים עד גיל 18. עם זאת, במחקר השתתפו אף מספר לא מועט של מרואיינים הנותנים מענה לצעירים מעל גיל 18 (מתוכם שני מרואיינים מקובעי המדיניות, חמישה מקרב בעלי התפקידים בארגוני המגזר השלישי, שלושה מקרב אנשי השטח ושניים מאנשי האקדמיה). עם זאת, יש לתת את הדעת לכך שרבים מהארגונים הנותנים מענה לגילאי 18 ומעלה נותנים מענים שונים אף לאוכלוסיות צעירות יותר (ארגון אחד נותן מענה אף לאוכלוסיות בוגרים). רוב רובם של אנשי השטח נותנים מענה לצעירים בהשמה חוץ ביתית כך גם בקרב אנשי האקדמיה. לעומת זאת, ארגוני המגזר השלישי ברובם אינם מגבילים את מתן הסיוע שלהם לבוגרי השמה בלבד.

השירותים שבאחריותם של קובעי המדיניות במשרדי הממשלה מיועדים ברובם לצעירים חסרי עורף משפחתי- בעיקר בוגרי השמה חוץ ביתית, למעט שירות בתחום התעסוקה אשר אינו מוגבל לאוכלוסייה זו בלבד. הפנימיות וכפרי הנוער נותנים מענה לצעירים בהשמה חוץ ביתית אשר אחוז ניכר מהם הם עולים חדשים. ארגוני המגזר השלישי נותנים אף הם מענה לצעירים עולים ואף לצעירים מהפריפריה החברתית והגיאוגרפית של המדינה, לצעירים מרקע סוציו- אקונומי קשה ולצעירים שנדחו או נשרו משירות צבאי.

ההגדרה של צעירים פגיעים

הצגנו בפני המרואיינים את ההגדרה שלנו לצעירים פגיעים:

"אנשים בגיל 18-25, שהם חסרי עורף משפחתי. חלקם גדלו במסגרות חוץ ביתיות אבל חלקם גדלו בבית הוריהם הביולוגיים. המדובר באנשים שמגיעים מהפריפריה החברתית (ולעתים גם הגיאוגרפית) של מדינת ישראל. אלה הם, למשל, צעירים ממשפחות של מצוקה כלכלית, משפחות עולים, ומשפחות שבהן יש בן משפחה עם מוגבלות או חולי משמעותיים שמקשים על התפקוד המשפחתי".

ביקשנו לשמוע את ההגדרה של המרואיינים לאוכלוסייה זו. רוב רובם של המשתתפים כללו בהגדרה של צעירים פגיעים העדר עורך משפחתי, כמחצית התייחסו להעדר תמיכה באופן כללי. כשליש התייחסו למצוקה כלכלית משפחתית, למגורים באזור פריפריה חברתית וגיאוגרפית או למצוקה נפשית של הצעירים. מעטים כללו בהגדרת צעירים אלו לקות קוגניטיבית, לקויות למידה שונות של הצעירים ולקות של בני המשפחה. כך גם באשר להשכלה חלקית, העדר שירות או שירות צבאי חלקי ולהעדר פתרונות דיור כגורמים המגדירים את הצעיר כצעיר פגיע. בודדים אף שייכו לקבוצת הצעירים הפגיעים צעירים ששהו במסגרת חוץ ביתית בגיל צעיר, צעירים החווים קושי בהשתלבות בתעסוקה, צעירים שחוו הגירה, בני מיעוטים וחרדים. מספר קטן של מרואיינים ציינו גם התחברות לחברת שוליים, לחברה עבריינית או למעורבות בעבריינות, חוסר יציבות משפחתית וקושי בניהול חיים עצמאיים. כמו כן, הייתה התייחסות מצומצמת למדי לטראומות, פגיעות ראשוניות נפשיות, פזיות ומיניות ומצוקות עבר. התייחסות בודדת הייתה לצעירים טרנסגינדרים, הומוסקסואלים ולסביות אשר הינם חסרי בית.

מספר התייחסויות של המרואיינים נועדו להבהיר את ההבדלים בין הצעירים הללו ליתר הצעירים: "מה שמבחין בין צעירים כאלה לאחרים זה המבחן ההתפתחותי של להיכנס למסלול חיים נורמטיבי"; "אין להם אפשרויות קידום, אין אתגרים אמיתיים בסביבת החיים שלהם"; "המשותף לכולם קושי משמעותי בניהול חיים עצמאיים, קושי בקריאת מציאות והתמודדות מול החיים"; "לא יודעים לדרוש שירותים כשהם צריכים"; "העדר גבולות מאפיין בולט, מוקד שליטה חיצוני, חוסר ביטחון שמביא לדברים קיצוניים, חוויות כישלון רבות, משהו לא יציב, לא בנוי בינם לבין עצמם"; "מאפיין בולט של הצעירים האלה שאין להם מחר, עסוקים בלשרוד".

הגדרה נוספת שהוצעה על ידי אחד המרואיינים הייתה:

"הפגיעות מתבטאת באי הגעה להגשמה בכל מעגלי החיים כולל נישואין והורות מוקדמים. החברה צריכה לדעת שלא רק מי שהולך לכלא או מטופל בשירותי הרווחה הוא צעיר מוחלש אלא גם צעיר שלא מייצר את יכולת ההשתכרות שלו או צעירה שתתחתן מתוך חוסר בטחון עצמי ביכולתה וצורך בעוגן כלכלי".

נציין שהגדרות אלו מערבות בין מאפייני רקע שקלים יחסית להגדרה ולזיהוי ובין מאפיינים אישיים והתנהגותיים שניתן לראות את חלקם כתוצאות של מאפייני הרקע. חלק מהמאפיינים ניתנים לכימות ומדידה ובהתאם לכך ניתן לבנות או להצביע על שירותים הנותנים להם מענה. אך, חלקם הם מאפיינים אינדיבידואליים שאינם מוגדרים דיים, ושקשה לזהותם או להגדירם במונחים של קהל יעד לשירותים חברתיים.

הצרכים של צעירים פגיעים

ניתן לחלק את הצרכים שהועלו על ידי המרואיינים לשלושה סוגים: צרכים קונקרטיים בתחומי חיים שונים; צרכים רגשיים, הן בהיבט של התמודדות עם משימות החיים והן בהתמודדות עם מצבי משבר; וצרכים במיומנויות שונות הדרושות לחיים עצמאיים. להלן התיאור של הצרכים כפי שבאו לידי ביטוי בדברי המרואיינים.

צרכים קונקרטיים:

דיור

- מקום ראוי לישון, שילוב בהוסטלים ובדיור מוגן - "צריך שילדים בפנימיות ידעו שעד גיל 21 יש להם מיטה קבועה לחזור אליה";
- דיור בר השגה בהמשך - "עלויות הדיור של צעיר שמרוויח 4000 ש"ח צריכות לא לעלות על 1500 ש"ח בין אם במעון ציבורי ובין אם בדירות שותפים".

צבא

- סיוע בקבלת הכרה כחייל בודד במסגרת הצבא -
- "כחייל בודד הזמן שהצעיר מחוץ לצבא קשה יותר מהזמנים שהוא בצבא, הוא נדרש לנהל את החיים באופן עצמאי";
- "הצבא כתח שירותים די מרשימים. עדיין זה אחרת לחזור ליבית החיילי או לבית. מה שלא יפתחו עבורם זה יהיה עדיין קשה";
- תווק בין הצבא לחייל - "כשת"ש לא פותר בעיות הם מגיעים לקב"ן ומשם הדרך לצאת מהצבא מהירה";
- ציוד לצבא;
- פתרונות דיור בחופשות מהצבא או מהשירות הלאומי;
- הכשרה מקצועית והשלמת השכלה במהלך השירות-
- "שיוכלו לקבל השכלה/ הכשרה/ סיורים במקומות עבודה- תהליך חיברות מחדש במהלך השירות הצבאי. כיום זה נעשה בחודש האחרון ביחידה לאחמ"ש וזה לא שווה הרבה. הצעירים האלו זקוקים למגע רצוף. צריך שייצאו מהצבא עם מפת דרכים שמציגה את החלופות שעומדות בפניהם";
- "צריך שהצבא יעזור להם לעשות פסיכומטרי";
- התייחסויות נוספות:
- "בגיל 18 צריך לעשות כל מאמץ להכניס אותם לצבא- הצבא כרטיס כניסה לחברה. הצבא הוא השער הכמעט אחרון שיכולים לעשות שינוי, לאבחן היטב, שנים חשבת שצה"ל לא צריך להיכנס לעניינים האלה אלא להתעסק בלחימה, אבל עכשיו אני מבין שהמלחמה האמיתית שלנו היא הבעיות החברתיות";
- "הרבה צעירים כאלו מתחילים לשרת ולא יכולים לעמוד בזה. לא יכולים לשרת בצבא כי המשכחה שלהם זקוקה להם".

השכלה

- מלגות לימודים;
- ייעוץ והכוונה-
- "לכוון אותם לאלטרנטיבות יישומיות ומותאמות בתחום ההשכלה";
- "לא לכולם מתאים המסלול של בגרות. יש שיכולים ללכת למסלול אקדמי ויש שיצטרכו ללכת לכיוון מקצועי. צריך לבנות להם מענה מתאים של הכוונה למקצועות טכנולוגיים, שלא דורשים השכלה אקדמאית";
- מכינות להשלמת בגרויות-
- "יש נטייה באומנה לשים דגש על הצד הנפשי וצריך להשקיע יותר בתחום של הלמידה. אם לא מביאים לגמור בגרות לא עשינו להם שירות כל כך טוב";
- "הצעירים האלה זקוקים לכסף ובטחון כלכלי ובסיס סביר להשלמת השכלה";
- "לפעמים יש ילדים שמגיעים עם הצפה רגשית (לפנימייה) וצריך להעריך את זה שהם קמים מהמיטה. לפעמים הם לא פנויים ללמידה. צריך להשלים להם השכלה בהמשך הדרך - 12 שני"ל ובגרות... הילדים האלה צריכים לעוף עם משקולת ברגל";
- הכשרה מקצועית במהלך התיכון, הכשרה מקצועית בגיל מבוגר יותר-
- "הם צריכים להבין שיש רצף- שיתחילו בלמוד ברמת הכשרה נמוכה ושיוכלו להתקדם לרמות גבוהות (מטכנאי למהנדס בכיר)";

- "אם יש להם בגרות סבירה לא צריכים יותר. אלו שחלשים מבחינה קוגניטיבית צריך לחשוב על הכשרות מקצועיות כי אחרת הם לא ישרדו";
- חשיפה למה קיים בשוק ומה חסר-
- "כל התהליך של בחירת מקצוע לוקה בחסר. בוודאי באשר לאוכלוסיות שהם דור ראשון להשכלה גבוהה";
- לחשוף אותם לעולם האקדמי - "להראות להם את האופציות, לבקר איתם באוניברסיטאות";
- סיוע בהגשה למבחנים;
- לשלב בתעסוקה תוך כדי הלימודים - "אם אין פרקטיקה תוך כדי הלימודים יש קושי להיכנס לשוק";
- התייחסויות נוספות:
- "הצעירים שמסיימים צבא ורוצים ללמוד - אין להם רשת ביטחון חברתית ומשפחתית שתעזור להם";
- "הקשיים הכלכליים והמשפחתיים גורמים לחוסר כוחות להגיע להשכלה ולא בגלל שאין יכולת. זה אינטרס של המדינה. חינוך מונע כשעיה".

תעסוקה

- הכוונה לתעסוקה מתאימה, סיוע במציאת עבודה ובהשתלבות בעבודה יציבה-
- "הצעירות נעות מעבודה מזדמנת אחת לשנייה... הצעירות האלו לא חשוכות לנפח האפשרויות התעסוקתיות שיש";
- השתלבות בעבודות מקצועיות-
- "יש מקומות עבודה אך יש בעיה בהנגשת מקומות העבודה ובתפיסת המסוגלות שלהן, צריכות להבין שחלק מתעסוקה הוא לממש את הפוטנציאל שלהן";
- "כמעט ולא קורה שהצעירים האלה יכולים להשתלב בשוק העבודה באופן מיטבי עם יכולת להתקדם";
- עזרה במיצוי התואר האקדמי- נטוורקינג;
- למידה בתחום של הטרדה מינית בעבודה (לצעירות);
- הכשרה- ליצור עבורם מרחבי עבודה שיוכלו להתאמן לפני שהם יוצאים לחיים האמיתיים;
- ליווי במהלך העבודה-
- "לא ניתן להניח שהכנה לתעסוקה תחזיק מעמד. הנחת העבודה שהליווי צריך להמשיך בצעדים הראשונים, בשנה הראשונה. יכול להיות שצעירים כאלו יצטרכו ליווי- סיוע בליבון הבעיות מול המעסיקים. לא ברור שהם מבינים שלאחר לעבודה יש משקל רציני. ילד נורמטיבי מקבל את המסרים האלה מהבית. אם הפגיעות היא בממד של העדר תמיכה צריך להיות שם מישהו שיחליף את התמיכה הזו".

סיוע כלכלי

- ביטחון כלכלי, עזרה בהתנהלות מול בעלי חוב (הוצאה לפועל, חברות תקשורת).

חברה

- לעשות למען הקהילה כדי להפוך מנתמכים לתומכים-
- "צריכים שמישהו יעזור להרים אותם למעלה. שיגידו בסוף התהליך 'לא האמנתי שאני יכול לעזור לאחרים'. שירגישו שהם יכולים לתרום".

דברים נוספים:

- "יש צעירים שסובלים מהזנחה בתחום של רכונות שיניים, תזונה נכונה".

צרכים רגשיים:

צבא

- תמיכה רגשית, ליווי של חונך, מישהו שישים לב למצבים נפשיים של הצעירים בעת השירות-
- "זקוקים למבוגר שילווה אותם, מישהו שיבוא לטקסים, שישלח חבילה, שייתן מענה בעת משבר";
- "לתת לגיטימציה ללכת לקב"ן, לקבל תרופות. מישהו שיגיד לקב"ן שהבחור יכול לשרת עם ליווי ותמיכה";
- "בכל יחידה בצבא צריך להיות מישהו שיהיה ער לצעירים האלו ולרגישות שלהם";
- "אסור לוותר להם-לתת להם הנחות. מצד שני צריך לדעת שהם אחרים, עם החסרונות והיתרונות שלהם".

השכלה

- זקוקים לליווי בזמן הלימודים-
- "מישהו שיקשיב, ידבר איתם, יפתור בעיות- זה קריטי עבורם כדי למנוע נשירה... לעולים מאתיופיה יש ים של תמיכה כלכלית אך הם לא מצליחים להשתלב כי אין תמיכה רגשית";
- "חלק מהבעיה להביא אותם למצב שהם יראו את זה השכלה על תוכנית כצורך. צריך לעשות עבודה כדי שהם יפנימו שזה חשוב";
- "להטמיע בהם ערך של למידה".

תעסוקה

- "צריכים להרגיש שמישהו צריך אותם, תעסוקה תגרום להם לחוש בעלי ערך".

ליווי ותמיכה

- צורך בקבוצת תמיכה, קבוצת שווים שתומכת;
- מנטור, מבוגר משמעותי-
- "מישהו להתחלק איתו, לעבד איתו את הדברים, 'מקום בטוח'";
- "מישהו שייתן אישור לגבי בת הזוג שבחרו";
- "הצעירים צריכים ליווי אחרי שהם יוצאים מהמעטפת של הפנימייה. הם נופלים כי אין ליווי- אין תמיכה";
- "דמות שנמצאת שם ובשבילם. זקוקים לעוגן בדמות של אדם, למסגרת שתכיל אותם ותציב גבולות".

טיפול נפשי

- שיחות או טיפול פסיכיאטרי, להתגבר על חוסר ביטחון עצמי-
- "צרכים שקשורים בחיזוק תחושת המסוגלות בהתמודדות עם קשיים, גם נוכח חווית הכישלון";
- מענים טיפוליים שאינם במסגרת סטיגמטית של בריאות הנפש, קואוצינג.

תחושת שייכות

- צורך בהשתייכות נורמטיבית - חברתית ומשפחתית-
- "למחויבות של המסגרות (פנימיות) כלפי הנער אחרי גיל 18 יש ערך מרכזי ומשקם... הבוגרים האלו יוצרים סוג של משפחה חלופית";
- "צריך להגיד להם שברגע שהגעת אלי חוויות הנטישה שלך יגמרו. אני איתך עד הסוף- לא מוותר לך ולא מוותר עליך".

תפיסת עתיד

- בניית תוכנית באשר לעתיד-

- "לברר איתם מה הם רוצים לעשות כשהיו גדולים... מנסים ליצור להם חזון אישי משל עצמם";
- "חשוב שכבר בצבא יהיה לצעיר ברור מה הוא עושה אחרי הצבא, משהו שהולכים לקראתו";
- "צריכים תוכנית-יעדים לעתיד. צריכים לראות מודלים להצלחה".

בניית זהות

- "הגדרת זהות של מבוגר-צעיר";
- "התהליך של מבוגרים צעירים שמתוך הפרוק הם בונים זהות: מי אני, מה אני רוצה, מה החלום שלי. אצל צעירים פגיעים כוגשים כאלו שאין להם חלום או שמציבים לעצמם חלומות בלתי ניתנים להשגה בצורה לא מודעת".

העצמה

- חוויות של הצלחה-
- "אם לא נוטעים בבחור צעיר את האמונה שהוא יכול להצליח, הסיכוי שהוא יצליח לממש יכולות נמוך, גם אם ניתן לו כלים";
- "שהיו אנשים מעורבים בקהילה, שלא יהפכו לנטל על החברה, שלא יהפכו לאוכלוסיית רווחה".

הקניית מיומנויות:

תעסוקה

- כתיבת קו"ח;
- הכנה לראיון עבודה;
- רכישת מיומנויות עבודה.

התנהלות כלכלית

- קורסים וסדנאות להתנהלות כספית (דוגמה שעלתה במספר ראיונות הינה של הילדים היתומים שמקבלים קצבת שארים בגיל 18 ומבזבזים את כל הכסף ללא תכנון).

חברה

- סיוע בהשתלבות במסגרות חברתיות נורמטיביות;
- למידת מיומנויות תקשורת בין אישית;
- קורסים וסדנאות לפיתוח אישי.

מיצוי שירותים

- הדרכה וליווי מול מגננים ביורוקרטים-
- "זקוקים לעזרה בתווך בינם לבין המציאות... זקוקים להדרכה איך מנהלים חיים שאינם של שגרה... צריך לתווך בינם לבין החיים";
- ניצול הזדמנויות-
- "ישנו חוסר ניצול הזדמנויות אצל צעירים מוחלשים- חלק ממה שאדם מאוכלוסייה מחוזקת לומד זה היכולת למצוא הזדמנויות ולתפוס אותם. בחלק מהמקרים הצעירים המוחלשים לא מזהים הזדמנויות. קשור בתחושת מסוגלות, בחוסר בתפיסת עתיד חיובית".
- בודדים ציינו כי אינם חושבים כי הצרכים של צעירים פגיעים שונים משל צעירים אחרים.

מפת השירותים הקיימים עבור צעירים פגיעים

המוראיינים תיארו מגוון של שירותים חברתיים המיועדים לענות לצרכים של צעירים פגיעים. להלן נציג את מפת השירותים הקיימים כיום עבור צעירים פגיעים, כפי שהיא עולה מתוך הראיונות שקיימנו ושבמסגרתם נשאלו המוראיינים על השירותים הניתנים על ידם ועל שירותים המוכרים להם ומסופקים על ידי גורמים אחרים. יש לציין שכמה מהשירותים מיועדים אופן ייחודי לצעירים פגיעים ואחרים מיועדים לכלל האוכלוסייה, ובכללם צעירים פגיעים. יחד עם זאת, רבים מהשירותים שצינו המוראיינים כמיועדים לצעירים פגיעים ניתנים בפנימיות.

להלן נתאר את סוגי השירותים והתשומות הקיימים בתחומי החיים השונים. התוכניות השונות שצינו בפנינו והתוכניות לשירותים עתידיים עבור אוכלוסיית הצעירים הפגיעים מתוארות בפירוט, כולל השמות של התוכניות, בנספח 4. חשוב לציין שהנספח אינו ממצה את כל השירותים והתוכניות במדינת ישראל, אלא רק את אלה שהמוראיינים ציינו במפורש בראיונות.

צבא

בתחום זה הבחינו המוראיינים בין שני סוגי תוכניות. הסוג הראשון הוא של תוכניות המיועדות לסייע בהשתלבות בשירות הצבאי והלאומי, והוא כולל: הכנה לשירות במסגרת פנימיות וכפרי הנוער; הכנה לגיוס של נוער עולה; מכינות קדם צבאיות; והכנה לצבא או לשירות הלאומי של צעירות בסיכון הכוללת הכשרה מקצועית. הסוג השני, הוא תוכניות המיועדות ללוות ולתמוך בצעירים במהלך תקופת השירות הצבאי או הלאומי. תוכניות אלה כוללות הכרה במעמד של חייל בודד; גיוס מיוחד (חגי'מ); שנת שירות או שירות לאומי במסגרת הכוללת ליווי ותמיכה; וסדנאות לקראת שחרור מהצבא.

דיור

ההתייחסות בתחום זה הייתה בעיקר סביב שירותים לצעירים חסרי עורף משפחתי. המוראיינים התייחסו למתן קורת גג לבוגרי מסגרות השמה בקהילה, לבתי הבוגרים בפנימיות ולדירות מעבר לצעירות.

השכלה והכשרה מקצועית

בתחום זה זיהינו שלושה סוגים של תוכניות. סוג אחד הוא של תוכניות לקידום השתלבות בהשכלה גבוהה. בסוג זה נכללו: תמיכה לימודית לצעירים במסגרת הפנימיות- מרכזי למידה ובייס ערב; תוכניות המלוות צעירים בעלי פוטנציאל למצוינות מהפריפריה החברתית- גאוגרפית של המדינה מגילאי בית-הספר היסודי לצורך עידוד השתלבותם בהשכלה גבוהה; קורס פסיכומטרי ללקויי למידה; תוכניות חשיפה לאקדמיה לצעירים עולים וצעירים מהפריפריה החברתית- גאוגרפית של המדינה; ומתן קורסי חינוך (כשומעים חופשיים) לאוכלוסיות מצוקה שונות במסגרת האקדמיה. הסוג השני הוא תמיכה בהשכלה גבוהה במהלך הלימודים. בתחום זה נכללו: הענקת מלגות מקרנות וגופים שונים; ותוכניות ליווי לצעירים עולי אתיופיה הכוללים תמיכה כלכלית ודיור תמורת התנדבות. הסוג השלישי הוא תוכניות למתן הכשרה מקצועית, ובו נכללו: שילוב צעירים הנושרים ממסגרות לימודים במסגרות הכשרה מקצועית; והכשרה של צעירים המוכרים לשירותי הרווחה כמדריכים במקצועות הספורט.

תעסוקה

בתחום זה עלו שני סוגים של תוכניות. האחד, תוכניות המתמקדות בקידום השתלבות בתעסוקה טרם יציאה לחיים עצמאיים. המוראיינים ציינו תוכניות סיוע במסגרות של השמה חוץ-ביתית בחיפוש עבודות, הכנה לראיון עבודה וליווי סביב התפקוד בעבודה; כרויקטים של הכנה לתעסוקה בבתי-הספר התיכוניים; חשיפה של צעירים מאוכלוסיות מצוקה לאפשרויות התעסוקה וליווי להשתלבות בתעסוקה; וליווי וסיוע ליזמים צעירים בהקמת עסק עצמאי. הסוג השני הוא של תוכניות המיועדות לקדם השתלבות בתעסוקה לבוגרים. בסוג זה היו: עידוד ארגונים לקבלת בעלי מוגבלויות לעבודה; תוכניות הכוללות ליווי ארוך טווח לצורך השתלבות בתעסוקה כגון: סדנת הכנה לעבודה, תהליך השמה, אימון אישי לפיתוח מסוגלות תעסוקתית, ייעוץ תעסוקתי, הכשרה מקצועית וליווי בפיתוח מסלול קריירה; השמה בתעסוקה לעולים; התמחות במהלך הלימודים לתואר לצורך רכישת ניסיון תעסוקתי; סיוע בהשתלבות בתעסוקה

הולמת לצעירים בעלי השכלה אקדמית; הכנה לעולם העבודה לנשים; ליווי צעירים בעלי השכלה חלקית להשתלבות בתחומי תעסוקה נדרשים במשק; והענקת מלגות וקרנות לפיתוח עסק כלכלי עצמאי.

סיוע כלכלי ישיר

בתחום זה המרואיינים ציינו שירותים של המוסד לביטוח לאומי. האחד הוא ליתומים שבגיל 18 מקבלים מהמוסד לביטוח לאומי את קצבת השארים שנחסך עבורם בתשלום חד-פעמי. השני הוא גמלת ילד נטוש הניתנת מטעם הביטוח הלאומי לצעירים שלא נקלטו בצבא או בשירות לאומי וממשיכים להתגורר אצל משפחת אומנה.

תמיכה וטיפול נפשי

המרואיינים הבחינו בין שירותים הניתנים טרם יציאה לחיים עצמאיים (הכנה רגשית לקראת היציאה מהפנימייה ובניית ציפיות עם הצעירים באשר לעתיד), וכאלה שניתנים לאחר היציאה לחיים עצמאיים. לגבי האחרון הם ציינו: טיפול נפשי מסובסד לצעירים בוגרי השמה הנמצאים במסגרות הדיור בקהילה; איתור ויישוג של צעירים פגיעים באמצעות עבודת רחוב, מועדונים טיפוליים, נידות, בתי קפה טיפוליים ופעילות בשכונות עתירות עולים; פעילות לאיתור צעירים העוסקים בזנות; מרכזים לטיפול בנפגעות תקיפה מינית; וחיבור צעירים בוגרי השמה לשירותי הרווחה בקהילה.

מנהיגות

המרואיינים התייחסו לשירותים שמטרתם: פיתוח מנהיגות בקרב צעירים בעלי יכולות גבוהות מהפריפריה החברתית והגיאוגרפית; הדרכת צעירות בסיכון בוגרות שירות לאומי לשמש כמנטוריות לצעירות בסיכון אחרות; וקבוצות מנהיגות של צעירים נכים ושל עולים.

ליווי

בתחום זה הייתה התייחסות למערך לא רשמי של ליווי רגשי וקונקרטי לבוגרים בחלק ממסגרות ההשמה ולתוכניות ליווי לבוגרי השירות הלאומי לצעירים בסיכון.

מיניות, זוגיות ומשפחה

גם בתחום זה ההתייחסות הייתה לשירותים הניתנים במסגרת הפנימיות, טרם היציאה לחיים עצמאיים: שיעורים בנושא "מין בטוח" ובמסגרות דתיות "הכנה לחיי המשפחה"; קבוצה לבנות במטרה לחזק שמירה על עצמן וגבולות בקשר זוגי. ושירותים הניתנים לאחר היציאה לחיים עצמאיים: סדנאות של הורות צעירה.

ניהול כספי

תכנית בתחום זה מזכרה רק לגבי פנימייה מסוימת: לימוד ותרגול ניהול חשבון בנק באמצעות "בנק" מקומי, שכל נושא הכספים מתנהל דרכו. כמו-כן, צוינו סדנאות לאוריינות כלכלית ויציאה מיהמינוסי.

מענים המורכבים מכמה תכניות

סדרה של מענים שהזכירו המרואיינים הייתה מורכבת משילוב של תכניות שונות. בתחום זה הייתה חלוקה בין מענים המיועדים לצעירים במסגרות חוץ-ביתיות (עוד בזמן שהותם במסגרת ולאחר מכן) ולכלל הצעירים הפגיעים במדינת ישראל.

לצעירים במסגרות חוץ-ביתיות

כאמור, הייתה הבחנה בין מענים שהניתנים עוד במסגרת הפנימייה, טרם היציאה לחיים עצמאיים לאלה הניתנים לאחר עזיבת המסגרת. בקבוצה הראשונה של מענים ציינו המרואיינים: קבוצות הכנה לחיים עצמאיים והכנה לצה"ל במסגרת האומנה והפנימיות. תכניות אלה כוללות הן כלים מעשיים (כתיבת קורות חיים, התנהגות בראיון עבודה, תרגילים וסימולציות, פתיחת חשבון בנק, ניהול כספים, ושיעורים בסיסיים בכלכלה) והן התייחסות להיבטים רגשיים (משמעות סיום השהות בפנימייה או באומנה ופרידה מהמוכר; סדנאות "כשהיא אומרת לא למה היא מתכוונת"). בפנימייה מסוימת יש גם חינוך למגורים עצמאיים, שבמסגרתה עוזרים החניכים להתגורר בדירת בוגרים שם מתנהלים חיהם בנפרד אך תוך

מתן תמיכה ופיקוח. לאחר היציאה לחיים עצמאיים השירותים הייעודיים הם: סיוע לבוגרי פנימיות יוצאי אתיופיה- שנרשמו ללימודים גבוהים. הצעירים הללו יכולים לגור בכפרי הנוער, הם מקבלים מלגת לימודים ממנהל הסטודנטים ודמי קיום ותמורת זה מתחייבים להתנדבות; יחידה לאיתור קליטה ומעקב בפנימיות שמאפשרת לבוגרים לפנות לעזרה בכל תחום; ליווי צעירים בעלי פוטנציאל ומוטיבציה גבוהה להצלחה בפנימיות מכיתה י"א, בשירות הצבאי ולאחריו. הליווי, שפונה לצעירים שמעוניינים להגיע ליחידות קרביות ולאקדמיה, כולל תמיכה רגשית וקונקרטית של עובדים סוציאליים ופסיכולוגים; מענה לבוגרי פנימיות הכולל הכנה והכוונה לאקדמיה (מתן תגבור אקדמי, ייעוץ פסיכולוגי, מלגות לימוד, הכוונה לתעסוקה ומענה לצרכים אישיים).

לכלל הצעירים

אחד המענים המרכזיים הוא שילוב צעירים במסגרות של 'מרכזי הצעירים הפרוסים ברחבי הארץ. מיזם זה פונה לצעירים חסרי עורך משפחתי, צעירים ממשפחות עם קשיים כלכליים או ממשפחות הנותנות תמיכה כלכלית אך אין בהן תמיכה רגשית לצעיר. המענה כולל עובדת סוציאלית שנמצאת בקשר עם הצעירים, מחזרת אחריהם, עובדת עם הצוות על הנגשת השירותים הקיימים לצעירים ועל כיתוח שירותים עבורם. בין השירותים הניתנים במרכזים השונים: הכוונה להשכלה ותעסוקה, הכשרות מקצועיות, קורסי פסיכומטרי וקבוצות מנהיגות. מרכזי הצעירים מספקים הכשרות למקצועות עם ביקוש שיאפשר להתקדם ולהתפרנס מהם. מענים נוספים כוללים:

- תוכנית לבוגרי 10 עד 12 שנייל - קבוצות של צעירים המקבלים ליווי של עו"ס ומקדם תעסוקה. התוכנית כוללת אבחונים תעסוקתיים ובמסגרתה המשתתפים לומדים לדאוג לזכויות שלהם בעבודה, לבנות עם המעסיק אופק וקידום תעסוקתי, מקבלים ואוצרים להכשרה מקצועית ומשתתפים בקורס מיומנויות תעסוקתיות.
- הוסטלים לצעירים עם מאפיינים משותפים (בנים, בנות, דתיים ודתיים לשעבר) - במסגרות אלה מקבלים הצעירים מקום מגורים, שירותי ליווי ושיקום לצורך השתלבות חברתית ותעסוקתית, הכנה לעולם התעסוקה, טיפול ושעות פנאי. השהות במסגרות אלה מוגבלת בדרך כלל לתקופה של בין חצי שנה לשנה.
- סיוע לסטודנטים עולים הכולל הכוונה בתחום הלימודים, סיוע נפשי, שיעורי עזר, מלגות לימודים והלוואות, הכנה לתעסוקה ופעילויות שמכוונות לסייע בהשתלבות בחברה הישראלית.

הקריטריונים לקבלת השירותים ומידת הכיסוי של האוכלוסייה הרלבנטית

מניתוח התוכניות שהוצגו בפנינו על ידי המרואיינים עולה שהתוכניות מדירות אוכלוסיות כגיעות לא מעטות. כך עולה שרוב התוכניות אינן מיועדות 'לאוכלוסיות קצה' כגון לבצלי פיגור או מגבלה נפשית ולצעירים המכורים לסמים או לצעירים המעורבים בעבריינות חמורה. בין הדוגמאות לקריטריונים של קבלת שירותים:

- בתחום השירות הצבאי- המכינה הקדם צבאית מיועדת לבנים בלבד.
- המענים בתחום הדיור מיועדים ברובם לבוגרי השמה חוץ ביתית. כמו כן, הם דורשים רמת עצמאות מסוימת (למעט ההוסטלים של משרד הרווחה שמיועדים לצעירים שאינם עצמאיים).
- המענים במרכזי הצעירים מוגבלים לגילאי 18-35 ומכוונים לצעירים בסיכון קל.
- בתחום ההשכלה - הענקת מלגות מבוססת ברובה על הוכחת נזקקות כלכלית של הצעיר.
- ההכשרה המקצועית דרך משרד התמי"ת מותנית בזכאות לדמי אבטלה או להבטחת הכנסה.
- בתחום התעסוקה- רבות מהתוכניות דורשות רמת השכלה של 10 או 12 שנייל לכל הפחות.
- קריטריון סמוי נוסף באשר לחלק מהתוכניות שמפעילים ארגוני המגזר השלישי הוא מרכיב מוטיבציוני- רבים מהארגונים הללו אינם משקיעים ביישוג הצעירים והם נותנים מענה לצעירים היוזמים הגעה לשירות, המביעים מוטיבציה לקבל שירות ויש להם היכולת לקחת אחריות לעמוד בכל הדרישות. כמו כן,

בחלקן אין פעילות משמעותית להחזרת צעירים שנשרו לתוכנית. במבט כולל, נראה שיכולת הכיסוי של התוכניות שהוזכרו בפנינו מוגבלת. הן יכולות לתת מענה רק למספר מצומצם של צעירים, והמענה ניתן בעיקר על בסיס "כל הקודם זוכה".

מדיניות השירותים באשר לטיפול בצעירים פגיעים

מהראיונות עולה כי קיימת הסכמה בקרב אנשי השטח, אנשי האקדמיה, ארגוני המגזר השלישי וקובעי המדיניות כי בתחום הטיפול בצעירים פגיעים אין מדיניות ברורה מאחר ומדובר בנושא אשר העניין וההתמקדות בו חדשים יחסית. עוד עלה שהמחקרים שנערכו בשנים האחרונות על צעירים בהשמה חוץ ביתית לפני עזיבת המסגרת ומיד לאחר מכן (למשל: בנבנישתי וזעירא, 2008; זלכה ושומן, 2003; זעירא ובנבנישתי, 2008א; שיף ובנבנישתי, 2004; שיף וקושר, 2005) העלו את הנושא למודעות. המדיניות, הן הממשלתית והן של השירותים השונים, מצויה כעת בתהליכי התגבשות. מבחינת קובעי המדיניות הדבר מתבטא בכך שאם כי נעשים מאמצים לתת מענה קונקרטי ונקודתי לצרכים שעולים, הרי שבעת כתיבת הדברים אין מסמך מוסכם המשקף את התוכנית הלאומית בנושא זה ואין תע"ס, כמו שיש לגבי נושאים אחרים. עם זאת, לכל הגורמים ברורה החשיבות של מתן מענה מקיף לצרכים של אוכלוסיית הצעירים הפגיעים והבאת ענינה לסדר היום הציבורי.

ארגוני המגזר השלישי רואים צורך שהמדינה (באמצעות משרד הרווחה) תאמץ ותממן תוכניות שהם פיתחו המיועדות לצעירים הללו (כמו פרויקט "גשר"). ראייה זו כוללת ציפייה שהממשלה תיקח אחריות לתת מענה מקיף וכלל ארצי לאוכלוסיית הצעירים הפגיעים ושהמענים לאוכלוסייה זו לא יישענו על כתרונות נקודתיים הניתנים על ידי ארגוני המגזר השלישי. כמו כן, הם רואים חשיבות לכך שארגוני המגזר השלישי לא יינטשו את תחום הצעירים, מאחר ולארגונים אלו היכולת לספק שירותים המותאמים לצרכים שונים של תתי אוכלוסיות בתוך אוכלוסיית הצעירים הפגיעים. כמו כן, לשירותים המסופקים על ידי ארגוני המגזר השלישי ישנו לעיתים יתרון של "העדר סטיגמה" שמגביר את שיעורי הפניה אליהם. זאת מאחר והם אינם נתפסים על ידי מקבלי השירותים ככאלה המיועדים ל"אוכלוסיות נזקקות" ו"אוכלוסיות רווחה". שני ארגונים נוספים התייחסו בפירוט לשאלת המדיניות בשירותם. האחד ציין כי ארגונו בונה כרגע את המדיניות שלו שלהבנתו תכלול:

"מרכיב של השתתפות עצמית בקבלת השירות, מתן אוטונומיה והצמחת מנהיגות. ההתערבות לא תהיה כפויה. הצעירים יצטרכו לרצות לקחת חלק בפעילות. ברגע שהם ירצו לקחת חלק יהיו עקרונות של השתתפות עצמית, התייחסות דיפרנציאלית לכל אדם. ההגדרה העצמית חשובה ברמה ההתפתחותית- מורטוריום [המענה האישי] אפשר לצעירים להגיע להגדרה עצמית, התואמת את השלב ההתפתחותי בו הם מצויים]."

בארגון נוסף צוין כי מדיניות השירות מתבטאת בגמישות, במתן מקום לתנועה ולניידות של הצעירים (לדוגמה מעבר מתוכנית לתוכנית). כמו כן, המדיניות מתבטאת בין השאר בכך שלא מפסיקים את השירות לצעיר ביוזמתם. לצד זאת צוין כי הארגון מתמודד כיום עם שאלות לגבי הצורך בהצבת גבולות לצעירים.

לסיכום, מספר מרכיבים במדיניות השירותים מהמגזר השלישי עלו בראיונות:

- מוטיבציה- "ההתערבות לא תהיה כפויה. הצעירים יצטרכו לרצות לקחת חלק בפעילות";
- אקטיביות- "השתתפות עצמית [של הצעירים] בקבלת השירות";
- הצמחת מנהיגות;
- מענה אישי- "התייחסות דיפרנציאלית לכל אדם";
- גמישות, מקום לתנועה וניידות (לדוגמה לאפשר לצעירים לעבור מפרויקט אחד לאחר);
- לא מוותרים על הצעירים- הימנעות מהפסקת מתן השירות לצעירים אלא אם מדובר במצבי קיצון (כגון: סיכון למשתתף אחר בתוכנית);
- במסגרת זו אף עלה הצורך בבניית מדיניות הנוגעת להצבת גבולות לצעירים.

המסר שעלה מהראיונות בקרב **קובעי המדיניות** הוא כי כיום משרדי ממשלה שונים משקיעים תקציבים רבים בילדים ונוער אולם זונחים את הטיפול בהם עם הגיעם לבגרות. במשרדי הממשלה טרם התקבלה החלטה אשר מטילה את האחריות לאוכלוסייה זו באופן בלעדי על משרדי הממשלה הרלוונטיים. עם זאת, השירות לנוער וצעירים במשרד הרווחה אורגן מחדש והוא נותן היום דגש לטיפול באוכלוסיית הצעירים. המדיניות של משרד זה היא *"לגבש מענה לצעירים בסיכון ברמה גבוהה, תוך הפעלת מקצועיות, גמישות ומענים נגישים, חדשניים"*. מתוך הראיונות עלה כי קביעת מדיניות בתחומים הנוגעים לצעירים פגיעים במעבר לבגרות, חייבת להתמודד עם סוגיות מרכזיות. נעמוד על מספר סוגיות שבהם יש להכריע בעת עיצוב המדיניות.

טיפול לעומת 'חינוך'

אנשי שטח בפנימיות וכפרי הנוער הציגו גישה המשלבת בין מתן מענה חינוכי למענה טיפולי (לדוגמה במקרה של בעיות התנהגות *"תהיה תגובה חינוכית ולצד זה יבוא חלק טיפולי- בדיקה של מניעים וחלופות"*). לעומת זאת האנשים במרכזי הצעירים מציינים כי התחום הטיפולי אינו חלק מדרכי העבודה שלהם. בקרב **אנשי האקדמיה** עלתה החשיבות של שילוב טיפול וחינוך, בעיקר בהתייחס לצעירים ללא עורך משפחתי. לדבריהם יש לתת מענה רגשי לחוויית הנטישה שלהם ויחד עם זאת לתת להם כלים קונקרטיים לניהול אורח חיים עצמאי. גם **קובעי המדיניות** מדגישים את חשיבות השילוב בין הגישה החינוכית לטיפולית. לדוגמה, מערך הפנימיות כולל מדריכים שעובדים על תוכנית כישורי חיים "זינוק למחר" המהווה מענה חינוכי, ובמקביל הצוות הטיפולי עובד על הקשיים הרגשיים סביב היציאה לחיים עצמאיים. כמו כן, מושג דגש על מתן מענה טיפולי או חינוכי בהתאם לצורך של כל אוכלוסייה. לדוגמה, העבודה עם צעירים אובדניים או מכורים תיתן דגש לגישה טיפולית והעבודה עם צעירים עניים תדגיש גישה חינוכית של הקניית כישורי חיים.

כנראה שהארגונים השונים במגזר השלישי נוטים למקם את עצמם על נקודה מסוימת בציר שבין גישה טיפולית לחינוכית. ארגונים מסוימים מתמקדים במתן מענים שיקומיים- חינוכיים ומפנים את הצעירים לקבלת טיפול במקומות אחרים, במקרה הצורך. יש הרואים תפקידם בחינוך והעצמה (כפי שצוטט על ידי אחד המרואיינים ממורשת הברון רוטשילד: *"לא מרוב עונייכם תמכתי בכם אלא מרוב תשוקתכם"*). אחרים רואים עצמם כנותנים מענה טיפולי-חינוכי בכך שהם מתמקדים בכוחות של הצעיר וביכולותיו במקום להתמקד בפתולוגיה.

דגש על מתן פתרונות לבעיות מול הקניית כישורים להתמודדות

אנשי שטח הציגו ברובם דעה הרואה חשיבות רבה בהקניית כישורים להתמודדות ('יחכות ולא דגים'). דוגמה מובהקת לכך היא הקניית כישורי חיים לצעירים הנמצאים בפנימיות טרם היציאה מהפנימיות. עם זאת, ציינו חלקם כי במקרים מסוימים ישנו צורך חיוני לתת פתרונות מידיים. אחד המרואיינים ציין כי *"לבוגרים במצבי קריסה נפשית, בעיקר בריאות הנפש, צריך לתת את כל המשאבים"*. אחר ציין כי בשלב המעבר לחיים עצמאיים (של בוגרי פנימייה) יתכן שיהיה צורך במתן פתרונות קונקרטיים יותר מאשר בשלבי חיים אחרים. הגישה הכוללת שילוב של מתן מענים ומתן כישורים להתמודדות במקביל הוצגה אף על ידי המרואיינים מארגוני המגזר השלישי. לדוגמה, *"יש תהליך, כי בתחילה נותנים לכל צעירה סיוע קונקרטי של דירה ותקן לשירות לאומי. מהבסיס הזה נותנים כלים"*. גם **קובעי המדיניות** מדגישים את השילוב של מענים. לדוגמה, פרויקט הדיור בפנימיות נותן קורת גג לבוגרים, ובמקביל כולל הקנייה של מיומנויות וכישורי חיים. **אנשי האקדמיה** ציינו את החשיבות במתן כלים לצעירים, כאשר אחד התחומים המשמעותיים הוא הקנייה של מיומנויות למיצוי הזכויות שלהם.

מדיניות באשר למתן סיוע קונקרטי

אנשי השטח ציינו כי הם עושים מאמצים לתת סיוע כספי לצעירים הפגיעים. הכספים מתקבלים באמצעות תרומות ייעודיות (לדוגמה, מנהל פנימייה המגייס תרומות על מנת לתת ציוד לצבא לבוגרים חסרי תמיכה משפחתית) או באמצעות מלגות לצעירים. בארגוני המגזר השלישי בולטת גישה של מתן סיוע קונקרטי- הן מתן סיוע קונקרטי לארגונים על מנת שיממשו מיזמים לטובת אוכלוסיית הצעירים

הפגיעים והן מתן סיוע קונקרטי ישירות לצעירים (לדוגמה באמצעות מלגות). אחד המרואיינים ציין כי "סיוע קונקרטי הוא לעיתים חלק מהקניית הכלים... דוגלים בלתת סיוע חלקי כדי להראות לצעיר שהוא בדרך הנכונה ואנו נכונים לסייע לו". בקרב קובעי המדיניות צוין כי חלק מהמעורבות שלהם בטיפול בצעירים פגיעים הינה דרך מתן סיוע קונקרטי. לדוגמה: בשנה האחרונה בוגרי כפרי הנוער מקבלים מימון למגורים בפרויקט "גשר" ולא משתתפים במימון, כפי שהיה מקובל לדרוש בעבר. כמו כן, באחד הראיונות עם קובעי המדיניות עלה הצורך במתן מענה פרוגרסיבי לצעירים בוגרי השמה, כזה שיאפשר מעבר הדרגתי של הצעירים מתלות לעצמאות. ובראיון אחר עם קובע מדיניות עלה הצורך לאפשר לצעירים התמודדות עצמאית, יחד עם מתן רשת ביטחון למקרה הצורך.

תיאום ושיתוף פעולה עם שירותים אחרים

כל המשתתפים מארבעת הקבוצות ציינו כי המדיניות שלהם היא לפעול בשיתוף פעולה עם שירותים אחרים. בין שיתופי הפעולה בפועל שהוצגו נכללו שיתופי פעולה בין משרדי ממשלה שונים, כמו גם שיתופי פעולה בין ארגוני המגזר השלישי לבין משרדי ממשלה ובין ארגוני המגזר השלישי לבין אנשי השטח. כמו כן, הוצגו שיתופי פעולה עם הצבא ועם מוסדות אקדמאים. אחד מאנשי השטח ציין כי בארגונו קיים מחסור בכוח אדם לצורך הפעלת השותפויות עם הארגונים האחרים. במסגרת המחקר הנוכחי לא בחנו לעומק את סוגיית שיתופי הפעולה בין הגופים השונים. סוגיה זו ראויה למחקר נפרד.

שינויים שיש להכניס ברמה הארצית בדרכי הפעולה הקיימות כיום

מרואיינים מקרב אנשי האקדמיה, המגזר השלישי וקובעי המדיניות התייחסו לצורך בהגדרה מוסכמת של האוכלוסייה. הגדרה כזו תאפשר כימות התופעה של צעירים פגיעים, הבנת הצרכים של האוכלוסייה ובהמשך לכך אף קבלת החלטות מתאימות באשר לסל השירותים שיש לתת לאוכלוסייה זו. מרואינת מהמגזר השלישי התייחסה גם לנושא הצעירות שמתחתנות בגילאי 20-25 ולצורך: "להכיר בהן כצעירות ולא כמשפחות נכפי שמקובל בשירותי הרווחה]. הן מתמודדות עם סוגיות של צעירות".

הן בקרב אנשי האקדמיה והן בקרב קובעי המדיניות עלה הצורך במענה מוקדם לצעירים האלו- עוד לפני גיל 18. כך לדוגמה, לצעירים ללא עורך משפחתי יש לדאוג להיחשפות למודל של משפחה במסגרת של פנימייה קטנה. במגזר השלישי ובקרב אנשי השטח התייחסו דווקא לצורך בהבנת התמורות החברתיות שבעקבותיהן ישנו צורך במתן שירותים לצעירים הפגיעים אף לאחר גיל 18. לדוגמה, מרואיין מהמגזר השלישי אמר: "המדינה בנתה את השירותים וציפתה שבגיל 18 המורטוריום יגמר. המציאות לא בנויה ככה. לכן צריך להתאים מדיניות לאוכלוסיות שהצבא לא מהווה עבורם המשך: חרדים, ערבים, לא מגויסים".

כל הגורמים העלו את הצורך במדיניות ובאחריות ממשלה בתחום הצעירים הפגיעים (קובעי מדיניות: "צריך לקבל החלטה שהאוכלוסייה הזו בסדר העדיפות הלאומית, צריך להכיר בצרכים של הצעירים בגילאי 18+. מדובר על אוכלוסייה של 200,000 צעירים"). עוד עלה באחד הראיונות שלאור העדר מדיניות ברורה בכל הנוגע לבוגרי השמה, היה מן הראוי לנצל את המאבק החברתי בקיץ האחרון אף לצורך דרישת מענים לאוכלוסייה זו. אחת הטענות הייתה כי יש צורך במתן מענה כוללני מצד משרדי הממשלה השונים לצעירים הללו כאשר משרד ראש הממשלה או לשכת הנשיא מתאמים את הפעילות: "צריך מערך סיוע שיכלול מסגרות טיפוליות, לימודים ותעסוקה. נדרשת ראייה מערכתית שתכלול כמה משרדים. משרד הרווחה לא יכול להוביל לבד".

טענה נוספת הייתה כי: "כיום במשרדי הממשלה השונים ישנו חוסר תאום בסטנדרטים ובקריטריונים למתן שרות. לדוגמה, כלפי הצעירים ביגשר, משרדי החינוך והרווחה נותנים מענה בנפרד, כל אחד לבוגרי הפנימיות שלו, ואין תאום ביניהם בסטנדרטים או בקריטריונים".

גורמים מאנשי השטח ומהמגזר השלישי טענו כי משרד הרווחה- לדוגמה במסגרת השירות לנוער וצעירים- צריך לתת את המענה לקבוצת אוכלוסייה זו: "שיהיה סל מענים שאפשר לקחת מהרווחה- כמו יעוץ והכוון תעסוקתי, יעוץ פסיכולוגי וקואוצינג. שמרכז הצעירים יוכל להפנות לרווחה, שיהיה מישהו שיממן את זה".

במסגרת הראיונות עלו התייחסויות נוספות לגופים שצריכים לקחת חלק במתן מענה לצעירים הללו. בהקשר זה בלטו ההמלצות החוזרות לשימוש במרכזי הצעירים ככלי לאספקת שירותים לצעירים כגונים. אולם, המרואיינים השונים רואים גם גופים אחרים, שלהבנתם צריכים להיות אחראים לאספקת השירותים לצעירים באמצעות מרכזי הצעירים. מרואיין מהמגזר השלישי טען שהמדינה צריכה להקצות משאבים למרכזי הצעירים כדי שיתנו שירות לאוכלוסיית הצעירים כגונים: "שתהיה אפשרות ליצר זיכרון משותף- אירועים שמשתפים הרבה אוכלוסיות ביחד- לדוגמה צפייה במשחק על מסך ענק- צעירים ממנהיגות וצעירים כגונים ביחד". בקרב קובעי המדיניות עלתה החשיבות שמשרד הרווחה יעשה שימוש במרכזי הצעירים ככלי למתן שירותים לצעירים כגונים. הצעה נוספת של אחד מקובעי מדיניות הייתה שהרשויות המקומיות יהיו אחראיות למתן שירותים לאוכלוסייה הזו גם באמצעות מרכזי הצעירים (אולי אף לכפות זאת באמצעות חקיקה): "כדי להבטיח שמרכזי הצעירים ימשיכו לפתח שירותים צריך להבטיח שהרשויות המקומיות ימשיכו לקיים את מרכזי הצעירים". לצורך שימוש במרכזי הצעירים ככלי למתן שירותים לצעירים כגונים, המרואיינים (למעט אנשי האקדמיה) התייחסו לצורך של מרכזי הצעירים בתקן של עובד סוציאלי: "בתוך התקנים שיהיה עו"ס שהתפקיד שלו לעודד אוכלוסיות מסוימות, שיידע לעשות יישוג, שיהיה לו תקציב לפעילות פרטנית וקבוצתית..."

שינויים שיש להכניס ברמת החקיקה

בקרב המרואיינים הייתה הסכמה, כמעט גורפת, באשר לצורך בחקיקה בכל הנוגע לצעירים כגונים: קובעי מדיניות:

"צריך להגיע לחקיקה- חקיקה יוצרת מחויבות, מקצה משאבים. כל עוד אין חקיקה זה לא מובטח. התשתית חייבת להיות של המדינה. קרנות ציבוריות זה תוספת. לא מדובר במשאבי עתק. זה לא תיק שהמדינה לא יכולה להתמודד איתו. זה לא נמצא על סדר היום. החלוקות- שהצעירים הללו עלולים להגיע למאסר ולבתי חולים פסיכיאטרים- יקרות יותר. אפילו כלכלית לא נכון להתעלם מהקבוצה הזו".

קובע מדיניות נוסף ציין: "הם [בוגרי הפנימיות] צריכים לקבל זכויות אי בדיור ובתחומים נוספים. צריך שזה יהיה מותנה בתרומה לקהילה, שירות צבאי, לתת עם דרישה לקבל".

עם זאת בלט שכמה מהמרואיינים בחרו להתמקד בצורך בחקיקה כוללת (סל שירותים) ואחרים דיברו על חקיקה נקודתית. האנשים שמעורבים בתחום ההשמה החוץ ביתית (בקרב אנשי האקדמיה, קובעי המדיניות ואנשי השטח) התייחסו לצורך בחקיקה שתסדיר מענה לבוגרי השירותים השונים אף לאחר גיל 18, כאשר כל אחד מהגורמים ציין גיל אחר שמתאים להפסקת מתן השירותים. אחד מאנשי האקדמיה ציין כי כרגע ישנה פעילות לחקיקה שמשמעותה כי המדינה תהיה אחראית לילדי פנימיות שאין להם לאן לחזור בתום השהות בפנימייה. בקרב קובעי המדיניות הייתה התייחסות נוספת באשר לצורך במתן סל שירותים שייבנה באופן שיאפשר יציאה הדרגתית לעצמאות. בתחום החקיקה הנקודתית עלתה דוגמה לחקיקה: "בנושא של הזכות לתרום- שהחוק יחייב לאפשר לכל צעיר שמעוניין לבצע שירות לאומי משמעותי" (מגזר שלישי) וחקיקה הקשורה לליווי צעירים כגונים בצבא (קובעי מדיניות).

רק מרואיין אחד, מקובעי המדיניות, שלל את הצורך בחקיקה וראה בה כלי שעשוי להגביל: "חקיקה נובעת ממצוקה של בעלי עניין חברתי שלא מצליחים להבטיח את המטרות שלהם אחרת".

שינויים שיש להכניס ברמת התקצוב וארגון השירותים

אנשי האקדמיה, המגזר השלישי וקובעי המדיניות ציינו כי יש לתת מענים מוסדרים לצעירים הללו: "צריך להקים וועדה שתכין תוכנית לאומית לטיפול בצעירים. יש פרויקטים שונים בודדים. צריך משהו כוללני, תוכנית לאומית שאומרת שזו אוכלוסייה מוזנחת"; "צריכים להשתמש במענים הקיימים ולהנגיש לצעירים. ליצר מענים נוספים ולשכפל את המענים הקיימים [נקרי, להרחיב את היקף המענים], כדי לתת מענה להיקף התופעה".

התייחסות נוספת הייתה לצורך ב:

"מסגרת ארגונית שתהיה אחראית בלעדית לנושא הזה. היא צריכה תקציבים. משהו מקביל לתוכנית הלאומית לילדים של וועדת שמיד. תוכנית שבונה הרבה על יזמות מקומית. צריך שיהיה גיבוי ממשלתי ויהיה עידוד לפתח משאבים. הנושא של צעירים בסיכון צריך להיות במוקד. דבר שלא קיים היום בישראל".

התייחסות נוספת של אנשי האקדמיה ושל קובעי המדיניות הייתה לחשיבות של רצף שירותים: "כמו שצריך שתהיה לצעירים תפיסת עתיד, צריך לסמן את כל המסלול לאותם ילדים- מבחינת המענים". במגזר השלישי הייתה התייחסות לאפלייתם לרעה של המגזר הערבי: "ישנן תוכניות התערבות ומלגות מועטות".

הגורמים השונים העלו תחומים ספציפיים בהם יש צורך בארגון שירותים. מאנשי האקדמיה עלה הצורך במענה כספי באמצעות חיסכון של כספי קצבאות הילדים. ישנה חשיבה כי חיסכון זה צריך להיות ייעודי (ללימודים, רישיון נהיגה, שכר דירה). התייחסות נוספת הייתה לצורך בהרחבת כרויקט הדיור של "גשר" גם עבור צעירים שאינם בוגרי השמה. מהמגזר השלישי עלה גם כן הצורך בתחום הדיור: יש "ליצור מנגנון של דיור שלא ממקום של נזקקות- לא הוסטל- שיהיו מלגות דיור ועזרה של ביטוח לאומי". עוד עלה צורך בארגון שירותים שיכוונו ויתנו ליווי בתחום ההשכלה:

"מדינת ישראל מפסידה הון על כל סטודנט שנושר או שמחליף מקצוע. אם המדינה הייתה משקיעה בתוכניות התערבות משמעותיות, דרמטיות, לאוכלוסיות מוחלשות אחוז הנשירה היה קטן והמדינה הייתה מקבלת את כספי ההשקעה. מדובר גם בצמצום פגמים וגם בשוויון הזדמנויות".

כמו כן, עלתה החשיבות של הרחבת אפשרויות תעסוקה, הנגשת תעסוקה והשכלה. התייחסות נוספת הייתה לשירות האזרחי כ"הזדמנות מפוספסת לחיזוק אוכלוסיות מוחלשות". כמו כן, עלה הצורך לתת מענה טיפולי לצעירים הללו. הצורך במתן מענה בתחום הדיור עלה גם על ידי קובעי המדיניות ואנשי השטח. אנשי השטח ציינו כי במקביל למתן המענה על הצורך בדיור, יש לסייע לצעירים בתחומים של הכנה לצבא והכוונה לתעסוקה ולהשכלה- "יש ליצור מאגר של מקומות עבודה שיהיה זמין לצעירים מהסוג הזה. ליצור משהו שידאג שיפתחו את הלב לקבל אותם. לפעול מול מקומות העבודה". עוד עלה מאנשי השטח הצורך במענה טיפולי הן לצורך שילוב צעירים פגיעים במרכזי צעירים והן כדמות מלווה ותומכת עבור בוגרי השמה חוץ ביתית.

שירותים ספציפיים שמומלץ להקים עבור צעירים פגיעים

בקרב חלק גדול מהמראיינים בקבוצות השונות הייתה הסכמה כי אין צורך בפיתוח שירותים חדשים. אולם, קיים צורך משמעותי בהרחבת ובארגון המענים הקיימים כיום כך שיתנו מענה לשיעור גדול יותר של צעירים פגיעים:

מגזר שלישי: "היום יש מענים בשטח לכל צורך בצורה ספורדית לא מתואמת לא מתוכננת וגם לא ניתן מענה לכל מי שנזקק".

קובעי מדיניות: "שלא יעמדו בתור להוסטל או לדירה. צריך לתת משאבים לעשות יותר מאותו דבר. יותר תקציב להכשרה מקצועית, לתת כוח אדם לליווי צעירים בסיכון שמתגייסים".

"מרכזי הצעירים הם דוגמה טובה- דוגמה לשירותים שצריך לתת לצעירים. אין לכל המרכזים את כל השירותים אך מריכוז השירותים בכל מרכזי הצעירים אפשר לקבל מושג לגבי אילו צרכים קיימים".

התחומים שלגביהם צוין הצורך בהרחבת השירותים הם שירותים בתחום הדיור:

מגזר שלישי: "היבט של דיור- תמיכה בדיור וליווי רגשי. לא צריך להיות שונה מגשר. כל מה שנעשה בגשר בווליום יותר נמוך. לא צריך להיות כל כך אינטנסיבי".

אנשי שטח: "צריך שהכנימייה תמשיך להיות בית. הפנימייה צריכה ללוות אחרת את הבוגרים. אף בית לא מנתק ילד בגיל 18"; "פתרונות דיור- זה נושא מרכזי, דירות מעבר, דירות קלט".

השירות הלאומי לצעירים בסיכון:

אנשי שטח: "להרחיב את הפעילות של השירות האזרחי".

שירותים שקשורים ליעוץ והכוונה בתחום הלימודים והתעסוקה. אחד הרעיונות שהועלה: "ניתן להכשיר צעירים כאלה לעבודה. להעביר אותם לצד השני- לתת להם הנחיה ולהפוך אותם לעובדי רחוב. להם יש גישה לצעירים. צריך יצירתיות וחשיבה חדשה, רעננות ויזמות".

נקודה נוספת שהוזכרה על ידי מספר מרואיינים מהתחומים השונים היא הנגשת השירותים לצעירים:

אקדמיה: "צריך לסייע לצעירים לנצל את מה שכבר קיים בתחומי הלימודים, כך גם בתחום של הכשרה ועזרה מקצועית".

אנשי שטח: "צריך לדאוג שהתוכניות יעזרו לאתר צעירים ולשלב אותם בתוכניות".

כמה מהמרואיינים דיברו על יצירת שירות שתפקידו תהיה הנגשת השירותים:

אקדמיה: "צריך שירותי תיווך לשירותים הקיימים. גוף שיאגד ושיאגם את כל מה שקיים כדי שתהיה אינפורמציה, כמין מטריה. גוף שמנגיש שירותים קיימים".

המלצות ליצירת שירותים נוספים ניתנו על ידי כמה מהמרואיינים. מהראיונות בלט כי כמעט בכל אחד מהתחומים שהוזכרו קיימים צרכים קונקרטיים לצד צרכים רגשיים, כמו כן, קיים צורך בלימוד מיומנויות קונקרטיות לצד מיומנויות ירכותי יותר, כגון יכולת התמודדות עם בעיות. לדוגמה, הצעירים זקוקים לעזרה בהשתלבות בתעסוקה ובה בעת הם זקוקים לליווי רגשי על מנת לשמר את מקום העבודה. הם צריכים עזרה בתחום של פניה למעסיקים וכתובת קו"ח ובמקביל הם צריכים ללמוד מה הדרישות הסמויות שקיימות כלפיהם במקום עבודה וכיצד לעמוד בהם.

ההמלצות להקמת שירותים אותם ציינו המרואיינים:

• בתחום הדיור-

"חשיבה לערב צעירים כאלה בתוך קהילות עירוניות נקבוצות צעירים המתגוררים בישובים שונים הארץ המקיימים פעילויות משותפות ופעילים ביוזמות חברתיות משותפות]. שהחבריה מהקהילות יהוו מנגנוני תמיכה לצעירים האלה. לעודד אותם להקים יחד קהילות עירוניות". (מגזר שלישי)

• בתחום השירות הצבאי והאזרחי- מגזר שלישי: "מנגנונים שמחברים בין הצבא לצעירים האלה- מרכזים קהילתיים- לעבות את מרכזי ההכנה לצה"ל". התייחסות נוספת הייתה לצורך:

"להרחיב את השירות האזרחי ולהפוך אותו גם למשהו משלב- שילוב בין השירות האזרחי למכינה קדם אקדמית. גם חיזוק של תחושת מסוגלות, גם אלמנטים רגשיים וגם פרקטיים, להכניס חשיפה למקצועות בשנת השירות. בשביל זה צריך להגדיל תקנים לאוכלוסייה הערבית, החרדית ועוד".

• בתחום ההשכלה- מגזר שלישי: שירותים שיתנו סיוע בהשלמת השכלה, ליווי לפני הכניסה ללימודים: "חשיפה, אבחון וגם הכוונה בעיקר לאוכלוסיות מוחלשות". במהלך תקופת הלימודים עלו צרכים הקשורים לתמיכה קונקרטית ורגשית ומתן אפשרות לרכוש ניסיון:

"צריך להשקיע בתוכניות שמלוות אוכלוסיות מסוימות תוך כדי הלימודים באמצעות קבוצות תמיכה, כלים פרקטיים של סיוע בלמידה, סיוע כלכלי, הכנה לתעסוקה והתמחות. באקדמיה בארץ הנושא של התמחות כמעט לא קיים. בעולם זה חלק אינטגרלי בכל מקצוע כמעט כתנאי לקבלת התואר".

קובעי המדיניות העלו מספר צרכים: "הכשרה מקצועית- מרכז מידע שיאפשר מידע לכל אחד לפי הכיוונים שהוא רוצה להתפתח, אפשרויות, דרכי הרשמה. אח"כ תמיכה באמצעות מלגות"; "תחום המלגות- המדינה הייתה צריכה לעשות יותר. היו צריכים לקבל השכלה גבוהה יחד עם התחייבות להחזיר לחברה"; אנשי השטח: "בעבר היו לימודים אחרי הצבא- גינון ועיצוב נוך במסגרת הפנימייה. רוצים להחזיר את זה שהבוגרים אחרי צבא יחזרו ויוציאו תעודה מקצועית".

- בתחום התעסוקה- מגזר שלישי: סיוע ברכישת מיומנויות תעסוקתיות, הרחבת קשר עם תעשיינים-הנגשה של מקומות עבודה עבור אוכלוסיות כאלה, יצירת תמריצים למקומות עבודה לקלוט צעירים כאלה. קובעי מדיניות: עזרה במציאת עבודה, עזרה במציאת כתובות שאפשר למצוא בהם עבודה.
  - בתחום המידע- קובעי מדיניות: צריך לתת מידע על זכויות וחובות.
  - בתחום הטיפול והליווי- מגזר שלישי: שירותים לליווי בזמן הלימודים או העבודה (אימון-קואוצינג, ליווי פרטני). אנשי השטח: "המשך ליווי רגשי של עובדים סוציאליים או מטפלים אחרים"; "מנהל לחינוך התיישבותי צריך לתת משרה למעקב אחרי הבוגרים".
  - בתחום התרומה לקהילה- אנשי השטח: "הצעירים האלה גם צריכים לדעת לתת מעצמם לקהילה- לקחת אחריות לגבי הפנימייה שבה הם גדלו או בה הם שוהים. לדעת למנף את השהות שלהם- שבחור שמקבל ידע גם לתת".
- הצעות אחרות מטעם קובעי מדיניות היו לבניית מערך שירותים, שכולל מענים קונקרטיים ורגשיים:
- "צריך להקים מערך שירותים: סיוע פרטני, טיפול נפשי ורגשי, תוכניות הכשרה ולימודים, תוכניות העשרה- דברים לנשמה, פעילות חברתית- ליצור סיוע קבוצתי וקהילתי, להמשיך ולהעמיק בנושא של כישורי חיים...הצעירים זקוקים לליווי וסיוע מול המערכת הממסדית- בנקים וכדומה".
- והצעות לבניית רצף שירותים: "התפיסה צריכה להיות רצף. שירותים זה לא רצף. נכוונו מהתפיסה הזו. זה בזבוז. מבחני הערכה יוכיחו שהכסף לא מצא את ביטוי".

כיצד ניתן להכין צעירים פגיעים לחיים עצמאיים

אנשי האקדמיה התייחסו לצורך בהכנה ברמת כישורי חיים ובעיקר בכל הקשור ללמידת מיומנויות קונקרטיות (כגון ניהול חשבון בנק, התנהלות כלכלית): "צריך להיות מענה רגשי וגם מענה של מתן ידע. זקוקים לתווך מאד קונקרטי. חלק מהילדים מאד מנותקים מהמוסדות הקהילתיים (בנק, דואר, בטל"א, קופ"ח). צריך תווך קונקרטי למשימות ומטלות שצפויות להם ברגע שהם מגיעים לגיל 18". אם כי אחד המרואיינים סייג "אי אפשר כמעט להכין את הצעירים מראש... בסופו של דבר ההתמודדות היא בזמן אמת. קורסי הכנה לא מזיקים אך לא מהווים פתרון מלא". אף בקרב המרואיינים מהמגזר השלישי עלתה החשיבות של הצורך בהכנה בתחום של כישורי חיים. כמו כן, עלה הצורך בעבודה עם הצעירים על מנת להשיג תעסוקה הולמת, חיבור למרכזי הצעירים ומימוש זכויות.

הצעות נוספות שצוינו על ידי מרואיינים מהמגזר השלישי נוגעות בסיוע קונקרטי לצעירים:

"צעירים פגיעים לא מסוגלים לראות דברים אמורפיים. הם מחפשים יקרקע מתחת הרגליים. צריך לעזור להם דרך הצרכים שלהם, במקום שהם נמצאים ולא דרך תפיסות אקדמאיות... להציע להם מלגה ששווה לשכר שיקבלו במקביל ללימודים ולסדנה".

התייחסות נוספת הייתה לחשיבות שילובם של צעירים שהינם דור ראשון להשכלה גבוהה:

"צעירים שהוריהם אינם אקדמאים- צריך לעשות תהליך ולאפשר להם להיות דור ראשון לאקדמיזציה. החברה צריכה לספק כלים ומשאבים כדי לעשות את זה. גם אם הצעירים הללו עובדים זה תהליך לא נכון אם יש להם יכולות אקדמאיות שלו מוצו. יש כאן הפסד לחברה ולצעיר".

כמו כן, צוינו אף מספר תחומים השייכים להכנה נפשית-רגשית לצעירים:

"השלב ההכרחי ביותר לעזור להם להגדיר זהות. מתן עבודה לא מבטיח שיתמידו. גם אם יתמידו לא מובטח שהם יוכלו להתקדם ולהיות בעלי יכולת להרוויח. צריך לסייע להם ביחידות בין רוצה ויכול, מה אני רוצה, מה אני יכול ואיך אני יכול לחבר ביניהם... לסייע ביכולת לבחור בן זוג ויכולת להחליט איזה הורה אני רוצה להיות... [לדאוג ל] קבוצת שייכות ותחושת משמעות- המחאה הוכיחה שכשיש קבוצת שייכות וכשיש משמעות ניתן להוציא דברים טובים".

בקרב קובעי המדיניות עלו שתי דעות שונות. האחת טענה כי: "צריך לתת להם לקפוץ ולפרוס להם רשת בטחון, כדי שאם הם נופלים יהיה אפשרי לעזור להם. א"א לתת להם קביים לאורך זמן כי כך הופכים אותם לתלותיים. צריך כל הזמן למצוא איזון ולאפשר להם להתמודד לבד". גישה אחרת טענה כי יש להשקיע בהכנה מוקדמת אך גם יש להמשיך את הליווי אף אחרי גיל 18: "המדינה צריכה להיכנס במקומות שההורים לא יכולים. צריך תוכניות שבונות את האדם מהשלב ההתחלתי ועד אחרי צבא. תוכנית משלימה לבית ולא חלופית לבית". ומרואיין נוסף:

"צריך לתת יותר משאבים לנושא ההשכלה. עד עכשיו נתלים בצד הרגשי, מוותרים להם על היכולת לממש את הפוטנציאל. צריך שגם מערכת החינוך תשים את הילדים האלו בסדר עדיפות... צריך להמשיך עד גיל 21 בצורה מודולארית, פרוגרסיבית, מערכתית. לתת לחברה האלה זינוק לעתיד".

אנשי השטח התייחסו לכך שההכנה של הפנימיות את הצעירים ככל הנראה אינה מספקת בין אם מאחר והנהלים אינם מאפשרים זאת ("חוק פיקוח על הפנימיות מגבילים את היכולת לעבודה עם הילדים. יש משהו בועתי בהגנת היתר. הילדים בפנימיות בארץ עטופים ברמת הנהלים בהשוואה לילדים בקהילה."). ובין אם בשל הפינוק מצד הצוותים ("צריך לדרוש מהם יותר. יש להם מעט תורנויות, מעט עשייה, מתוך ידיעה של החסכים שלהם"). ההמלצות שעלו הן להכין את הצעירים ברמה הקונקרטית: הכנה לדיוור עצמאי, חשיפה להשכלה, הכנה לתעסוקה ואוריינות כלכלית. אחד המרואיינים הציע לבנות סל שיקום ייחודי לכל אחד מהצעירים (הכולל בין השאר השלמת בגרויות, הכנה לפסיכומטרי, ושילוב בהשכלה גבוהה). עוד הוא העלה את הצורך בהעצמת צעירות באשר ליכולותיהן להרוויח כסף בכוחות עצמן ולא דרך נישואין. מראיונות רבים (בקרב הקבוצות השונות) עלה כי אף שניתן לעשות יותר בכל הנוגע להכנה לפני גיל 18 אין לוותר על המשך הליווי לאחריו.

סיכום ומסקנות

המחקר הנוכחי עוסק בצעירים פגיעים במדינת ישראל והתמקד באלו המגיעים למרכזי צעירים. מטרת המחקר הייתה לתאר את המצב והצרכים של צעירים במרכזים אלו, לזהות הבדלים בין קבוצות של צעירים שונים ובעיקר לאפיין את קבוצת הצעירים הפגיעים, כפי שהגדרנו אותה על פי פרמטרים שונים. המחקר תיאר את המצב והצרכים של הצעירים וכן את המדיניות והשירותים שנועדו לענות על צרכים אלו. כדי להקיף תופעה מורכבת זו, בחנו אותה מזווית הראייה של הצעירים עצמם וכן מהפרספקטיבה של מי שעוסק בעיצוב מדיניות, במתן שירותים ובמחקר. המחקר שילב בין סקר כמותני בקרב מדגם גדול של צעירים, לבין ראיונות עומק עם קבוצת צעירים וראיונות עם אנשי מקצוע ובעלי תפקידים רלבנטיים.

ממצאי המחקר מצביעים על מורכבות ההגדרה של צעירים פגיעים. היא נובעת בעיקר מכך שנוסף להגדרת טווח גילים מוסכמת למדי, ניתן לזהות תת-קבוצות רבות ושונות העשויות להיחשב כצעירים פגיעים, שלהם המאפיינים חופפים וקשורים זה בזה. בניגוד לנטייה לציין 'רצף' הנע מהנורמטיבי לאוכלוסיות 'קצה', המחקר הנוכחי מצביע על הטרוגניות ומורכבות רבה יותר שלא ניתן לאפיין אותה באמצעות מימד אחד. לכן, לדעתנו יש מקום להתייחסות כללית לקבוצת הגיל ולכל המשותף לה, תוך התייחסות פרטנית לתת-קבוצות שונות של צעירים פגיעים, שחלקן יזדקקו לכתרונות המותאמים למאפיינים הייחודיים של הקבוצה (כגון, צעירים עם בעיות נפשיות, עם בעיות פיזיות, בעלי רקע כלילי, בוגרי מסגרות השמה חוץ ביתית, ועוד).

המחקר זיהה מספר קבוצות פגיעות במיוחד: חסרי בגרות מלאה, מי שלא שירתו בצה"ל ובשירות הלאומי, וכן עולים, ובעיקר יוצאי אתיופיה. בטרם נדון במצבם מן הראוי להזכיר שבמחקר הנוכחי לא השתתפו קבוצות של ערבים וחרדים, וכן צעירים המנותקים לגמרי ממסגרות חברתיות, שאינם מגיעים למרכזי הצעירים. מן הראוי לעשות מאמץ בעתיד כדי ללמוד גם על קבוצות אוכלוסיה גדולות וחשובות אלו, באמצעים המתאימים לכל קבוצה.

הספרות המקצועית מזהה מספר תחומי חיים שבהם מצבם של צעירים פגיעים קשה במיוחד והם מחייבים היערכות מתאימה של מדיניות ושירותים. בניגוד לדיווחים ממקומות אחרים בעולם, לא נמצאו קשיים רבים בתחום של דאגה לבריאות פיזית. סביר שהעובדה, שבישראל יש מערכת בריאות ממשלתית שהצעירים יכולים להיעזר בה, מסבירה מצב זה. המחקר הנוכחי גם לא חושף קשיים רבים בתחום ההתנהגות הנורמטיבית (כגון הסתבכות בפלילים). סביר, שהמחקר הנוכחי המתמקד באלו המגיעים למרכזי הצעירים, לא הגיע לאותם צעירים פגיעים המנותקים מהשירותים הפורמאליים והמעורבים בפלילים. בדומה לידוע מהעולם, צעירים פגיעים מתמודדים עם קשיים בתחום ההשכלה והמשך הלימודים. בעוד שרבים מהצעירים הביעו רצון ותוכניות להמשך לימודים, הם ואנשי המקצוע זיהו צרכים רבים בתחום זה.

מתוך כך עלו רעיונות שונים לפיתוח שירותים ולעיצוב המדיניות בתחום ההשכלה. ככלל, ניתן לזהות מספר סוגיות עיקריות העולות מהמחקר הנוכחי:

1. צורך בהנגשת מידע רלבנטי לצעירים, כדי שיוכלו לבחור באלטרנטיבה המתאימה להם ביותר להמשך לימודים. בתחום זה יש לרכזות השכלה במרכזי הצעירים יתרונות ברורים. יחד עם זאת, נראה שחיוני להגביר את תהליכי הנגשת המידע עבור המשרתים בצה"ל ובשירות הלאומי. מהסקר ומראיונות העומק נדמה שיש עוד מקום רב לפעילות של הקרן לחיילים משוחררים כדי להנגיש את המידע על השכלה גבוהה. כמו כן, נראה שיש להפנות את תשומת הלב של המוסדות השונים להשכלה גבוהה לצרכים של אוכלוסיית הצעירים הפגיעים. מן הראוי שהם יחפשו דרכים להגיע לצעירים אלו, למשל דרך מרכזי הצעירים ותוך שיתוף פעולה עם גורמים כמו שירותי הרווחה, העמותות לשירות לאומי וצה"ל.

2. צורך בתמיכה כלכלית שתאפשר המשך לימודים. הצעירים מדווחים על קשיים רבים במימון לימודיהם והתמודדות עם הצורך להתכנס במקביל ללימודים. סביר שצעירים פגיעים יותר, שעבורם הלימודים הם אתגר קשה במיוחד, מתקשים לקבל החלטה על המשך לימודים שגוררת התמודדות עם הצורך לקיים את עצמם כלכלית במהלך הלימודים. נראה שלכחות עבור חלק מהצעירים הפגיעים, המערך הקיים של מלגות ותמיכה בלימודים במוסדות להשכלה גבוהה אינו מספק. בעוד שצעירים ששירתו כלוחמים זכאים בשל כך לסיוע בשכר לימוד, וחלק מהצעירים יוצאי אתיופיה מקבלים תמיכה מעמותות שונות, יש צעירים רבים שאינם עומדים בקריטריונים לתמיכה בהשכלה גבוהה, ומשום כך אינם ממשיכים ללמוד או מתקשים לסיים את הלימודים. כיוון שרכישת השכלה גבוהה היא אמצעי מרכזי בניעות החברתית של צעירים, יש חשיבות ראשונה במעלה למצוא דרכים לקדם את יכולתם להשתלב במוסדות ההשכלה הגבוהה.

3. צורך בפיתוח פתרונות מערכתיים לקדם השכלה גבוהה בקרב מי שאין להם כיום תעודת בגרות מלאה או ציון פסיכומטרי המאפשר קבלה למוסדות ההשכלה הגבוהה. אחת הקבוצות הפגיעות ביותר שזיהינו במחקר היא של צעירים שלא השיגו תעודת בגרות מלאה. חלק מהם זקוקים גם לסיוע בהשתלבות בשוק העבודה (ונעמוד על כך בהמשך). חלק אחר זקוק לתמיכה בהשלמה או בשיפור תעודת הבגרות ובהתמודדות עם המבחן הפסיכומטרי. לדעתנו חלק מהמענה צריך להינתן עוד בהיות הצעירים בבית הספר התיכון, בקהילה או במסגרות ההשמה. חלק אחר צריך להינתן במסגרות השירות הצבאי והאזרחי-לאומי ואחרים.

בתחום ההשכלה יש לבחון פתרונות מערכתיים שבהם מערכת ההשכלה הגבוהה תיתן מענים מובנים לקבוצה זו. כך, ניתן לבחון הרחבה של 'מכינות' שנתיות ודו-שנתיות והכללה של מרכיבים נוספים של תמיכה וליווי, כדי להגביר את הסיכויים של צעירים פגיעים להשתלב במסגרות ההשכלה הגבוהה. כמו כן, יש לבדוק האם ניתן ליצור תהליכי קבלה מיוחדים, או 'קבלה על תנאי' עבור קבוצות של צעירים פגיעים שיקבלו תמיכה כלכלית, לימודית ורגשית במהלך לימודיהם. תמיכה כזו תאפשר למי שהרקע שלו אינו מאפשר לו סדר לימודים מקובל, להשתלב במוסדות להשכלה גבוהה.

תעסוקה ומצב כלכלי קשורים זה בזה. באופן כללי, רבים מהצעירים שאותם זיהינו כפגיעים חוו מצב בו חיפשו עבודה ולא מצאו. יותר ממחציתם מדווחים על כך שהכסף שיש להם אינו מספיק, והם מדווחים על מצב כלכלי קשה ולא טוב, ועל חובות בשיעור גבוה יותר לעומת צעירים אחרים. מצאנו, שרוב הצעירים מועסקים. יש בכך יתרון על דיווחים מהעולם לגבי צעירים שאינם מועסקים כלל. אולם, יש סימנים רבים לכך שמקורות התעסוקה שלהם לא נותנים משענת כלכלית מספקת, וחלק ניכר מהצעירים ציין שמצבם הכלכלי אינו שפיר. מיעוט מתוכם ציינו מצב כלכלי קשה במיוחד. מצב זה אינו מפתיע בקרב צעירים בתחילת דרכם, המועסקים בעבודות לא יציבות, לא מכניסות, ושסיכויי ההתקדמות בהן אינם מבטיחים. יחד עם זאת, ברור שתקופת מעבר זו עשויה להכריע את עתידם התעסוקתי והכלכלי, והיא מהווה הזדמנות חשובה לקדם את עתידם. בתחום זה זיהינו מספר היבטים שיש להתמודד אתם, במסגרת המאמצים להשפיע על עתידם של הצעירים:

1. צורך בהכשרה מקצועית. נראה שבמקרים שבהם הצעירים קבלו הכשרה שהכינה אותם לעסוק במקצוע מסוים הם היו במצב טוב יותר מאחרים. עם זאת, נראה שלא רבים מדווחים על הזדמנויות לרכישת מקצוע. אין ספק שנושא ההכשרה המקצועית, לצד קידום רכישת ההשכלה הגבוהה, חייב להיות במרכזה של כל מדיניות שתעוצב עבור צעירים אלו. זהו אתגר מורכב שיש להתייחס אליו עוד לפני שהצעירים מסיימים את לימודי התיכון או את השהות בפנימייה, ולהמשיך בכך במהלך השירות הצבאי-לאומי ולאחריו.

2. צורך במאמצים לגייס את הצעירים להתמודד עם האתגר של הכשרה מקצועית, שהיא לעתים יקרה, מתמשכת, דורשת עבודה לצורכי פרנסה במקביל ללימודים, ולא תמיד סיכויי התעסוקה הם גבוהים. לשם כך, יש מקום ליצירת תנאים מושכים לקליטה במסגרות של הכשרה מקצועית, שאינם רק כלכליים. יש חשיבות לתת לצעירים ליווי רגשי ותמיכה שיאפשר להתמודד עם התסכולים

והקשיים הבלתי נמנעים בכל תהליך למידה והכשרה. במסגרת זו שמענו מהצעירים את הקושי והתסכול הכרוכים בכניסה הראשונה לשוק העבודה. הדרישות לניסיון מוקדם וההכניה של צעירים אלו לעיסוקים שאין בהם עתיד או אופק להתקדמות מתסכלות ועלולות לגרום לקשיים בכניסה לשוק העבודה.

3. צורך בפיתוח פתרונות מערכתיים רחבי היקף. במסגרת כזו ניתן להתקשר עם מעסיקים גדולים עם מחויבות חברתית, שיהיו מוכנים לתת הזדמנות לצעירים בתחילת דרכם, שהם חסרי ניסיון או ללא השכלה מקצועית מספקת. ממקורות שונים עולה שאנשי מקצוע בשדה עושים כמיטב יכולתם כדי למצוא פתרונות המתבססים על רשת ההיכריות האישיות שלהם. יש מקום לעצב פתרונות בהיקפים רחבים יותר ולהיעזר בשותפים אסטרטגיים מהמגזר העסקי ומארגוני מגזר שלישי. ארגוני המגזר השלישי עשויים להיות אינסטרומנטאליים גם בפיתוח מערכת של מתנדבים שיהיו מוכנים להיות 'מנטורים' לצעירים בראשית דרכם. כיוון שהיכולת לגייס מספר רב של מתנדבים, להכשירם ולתחזקם היא מעבר למה שניתן לצפות מכל גורם מקצועי יחיד, חיוני להכין תוכנית מערכתית רחבה יותר להכנת פתרונות בתחום זה.

4. צורך בהקניית מיומנויות לניהול כספים עולה מתוך גורם נוסף למצב כלכלי הקשה שזיהינו והוא החובות של צעירים. במחקר זה, ובמחקרים אחרים על אוכלוסיות דומה, נמצא שלשיעור לא מבוטל מהצעירים חובות כספיים, שחלקם גדולים ומשמעותיים. חלק מהחובות הם בלתי נמנעים, בהינתן המצבים הכלכליים הקשים האובייקטיביים שהם נקלעים אליהם, וחלק אחר מהחובות נובעים מכך שהצעירים אף תומכים במשפחתם. אף על פי כן, יש לבדוק עד כמה חלק מהיווצרות החוב נובע מכישורי חיים מוגבלים בתחום הטיפול האחראי בתקציב האיש. נראה שיש מקום להגביר את האפשרויות לרכוש כישורי חיים מתאימים בתחום זה, עוד בעת הלימודים בתיכון.

הספרות המקצועית מצביעה על כך שדיור הוא נושא קריטי אצל צעירים פגיעים וחלקם הופכים להיות חסרי בית, לפחות בתקופות מסוימות של חייהם. התמונה שקיבלנו במחקר היא מעודדת יותר, ולא נמצאו דיווחים על מחסור בקורת גג. הסיבה לכך, בחלקה, היא שכשני שליש מהצעירים מתגוררים אצל הוריהם. עם זאת, ברור שדיור 'בר השגה' הוא צורך ברור שזוהה הן על ידי הצעירים והן על ידי מעצבי המדיניות. יש הסכמה שהצעירים זקוקים למענים טובים יותר בתחום הדיור. הקושי להשיג דירה בסכומים סבירים הוא אחת הסיבות ללחצים כלכליים, ולמעשה פוגע גם ביכולת להשתלב בתעסוקה משמעותית וכלימודים גבוהים. למרות שרבים מהצעירים מוצאים מקום בבית ההורים, נשאלת השאלה כיצד יוצרים מסלולים ליציאה מבית ההורים, בעיקר בנושא הדיור.

ממצאי הסקר והראיונות מצביעים על החשיבות של השירות בצה"ל ובשירות הלאומי. יחד עם זאת, נראה לנו שיש אפשרויות וצורך למנף יותר את השירות בצה"ל לשם הישגים בתחום של התעסוקה וההשכלה. זאת, הן במהלך השירות והן לקראת סיומו. רק צעיר אחד דיבר באופן מפורש על היחידה לחיילים משוחררים, שמטרתה לסייע לצעירים ששירתו להשתלב בחברה האזרחית באמצעות מידע והכשרה. בהקשר זה מן הראוי גם להזכיר את הצורך לחזק את השירות הלאומי כדרך להיכרות עם שוק העבודה ולבחינת ההעדפה וההתאמה האישית למקומות תעסוקה שונים. הצרכים בתחום זה נגעו הן למתן מעמד של חייל בודד והן לליווי רגשי במהלך השירות.

ככלל, הצעירים הפגיעים מצטיירים כמי שהמשאבים האישיים שלהם מועטים. מסקנה זו עולה משלושת חלקי המחקר. כך למשל, הדימוי העצמי ותחושת השליטה של הצעירים הפגיעים היו נמוכים יותר בהשוואה ליתר הצעירים. בראיונות הפתוחים רבים מהצעירים שיתפו לגבי מצוקות נפשיות ודיכאון שאותם חוו. מצוקה נפשית הוצגה גם במסגרת הראיונות עם המנהלים וקובעי המדיניות כמאפיין בולט של צעירים פגיעים. מצב זה בא לידי ביטוי גם בבדיקת המימד של תפיסת עתיד. בראיונות עם הצעירים ניכר היה כי רבים מהם עסוקים במציאות הקיום היום-יומי ופנויים פחות לתכנון עתידם. בדומה לכך, גם המנהלים וקובעי המדיניות ציינו כי תפיסת העתיד של הצעירים הפגיעים חסרה וכי הם עסוקים בסוגיות של הישרדות קיומית בהווה.

בחינת השירותים שאמורים לתת מענה לצרכים של צעירים אלו מצביעה על תמונה עגומה. ממצאי הסקר הכמותי מעידים על שיעור נמוך יחסית של צעירים שעשה שימוש בשירותי רווחה ובשירותים להשלמת השכלה. גם מתוך הראיונות שערכנו עם הצעירים עולה כי הקשר עם גורמי רווחה, בריאות נפש, ואכיפת החוק אינו שכיח. מעניין שהסיבה לכך, בדרך-כלל, אינה חוסר נזקקות, אלא היעדר מודעות בקרב הצעירים לקיומם של השירותים השונים. מתוך כמה מהראיונות עם קובעי מדיניות ניתן להסיק, כי יש מעט שירותים, הכריסה שלהם מצומצמת והיכולת שלהם לסייע לצעירים מוגבלת. לפיכך, צעירים פגיעים רבים אינם מוכרים למערכת ואינם מטופלים.

רק שיעור קטן מהצעירים ציין שמישהו כבר נותן מענה לצרכים שלהם. ממצאי הסקר מורים על כך שמחצית הצעירים לפחות מדווחים על צורך בעזרה בשני תחומים: סיוע כספי להמשך לימודים וחיפוש מקום עבודה. צעירים שלא שירתו בשירות הצבאי או הלאומי מדווחים על צרכים רבים יותר בעזרה בהשוואה לצעירים ששירתו. לצעירים הפגיעים יש יותר צרכים בהשוואה ליתר הצעירים, וההבדלים המשמעותיים ביותר הם באשר לצורך בסיוע בהשלמת בגרויות וסיוע כספי להמשך לימודים. הצורך בעזרה כדי להמשיך בלימודים גבוהים עולה גם מהראיונות, בעיקר הצורך בסבסוד הלימודים וקבלת מלגות. באשר לתעסוקה, כמחצית מהצעירים דיברו על צורך בסיוע במציאת מקום עבודה מתאים, נוח ובטוח.

מתוך המחקר, על חלקיו השונים, עולה בבירור שהצעירים נמצאים בתקופת מעבר בחייהם. חלקם חווים את המעבר בצורה קלה יותר ואצל אחרים יש משברים רבים. ועדיין, זו תקופה בעלת משמעות מעצבת עבור הצעירים. יש צעירים שהשנים הללו הפכו אותם לחזקים יותר, שדווקא המשברים, הבדידות והצורך לדאוג לעצמם הפיחו בהם תחושת מסוגלות. לצידם ישנם כאלה שמתקשים להיחלץ מן המשבר עד היום. ממצאי המחקר מדגישים את הצורך בעיצוב מדיניות ממשלתית ובניית מערך שירותים עבור צעירים פגיעים במדינת ישראל. מהמחקר עולה שהמודעות לנושא זה גברה מאוד בשנים האחרונות. חלק ממצבי המדיניות זיהו הזדמנות להתקדמות בנושא זה על רקע הדרישות לצדק חברתי. המדובר בתחום חדש יחסית, שהמדיניות לגביו נמצאת בתהליכי גיבוש. בין היתר בכל מה שאמור בהבחנה שבין מדיניות של 'חינוך לעומת טיפול'. רוב המרואיינים סבורים שיש לאמץ גישה המשלבת בין השניים תוך קביעה והחלטה לגבי 'מתן סיוע קונקרטי'. חשוב לציין, שנציגי כל הגופים ציינו כי אספקת שירותים לצעירים צריכה להתבסס על תיאום ושיתוף פעולה עם שירותים אחרים.

להערכתנו יש דחיפות במתן בפתרונות מערכתיים. פתרונות אלו אמורים לתת מענה לצורך בפיתוח שירותים שאינם קיימים היום, ולארגון השירותים ברמה הלאומית כך שיתנו מענה לכל מי שזקוק להם. זאת לעומת המצב כיום, שגם כאשר קיימים מענים העשויים להתאים, הם אינם יכולים לעמוד בעומס הדרישות. בין התחומים שבהם יש צורך ברור לפיתוח שירותים וארגונים ברמה הממלכתית ניתן לציין את נושא השלמת ההשכלה והנגישות להשכלה גבוהה, קידום האפשרויות להכשרה מקצועית, ובמידה רבה את נושא הדיור. יש לא מעט קובעי מדיניות ומנהלים אשר טוענים להזנחה בפיתוח שירותים לצעירים ובעיקר בתחום הדיור. לפי מקורות אלו, שירותים אלה צריכים להיות מבוססים בעיקרם על מתן סובסידיות, הוזלת שכר הדירה ואפשרות לרכוש דירה בעתיד.

לסיום, כל דיון בפיתוח מדיניות ושירותים צריך להישען על הלמידה והמחקר השיטתיים של הצרכים והפתרונות עבור הצעירים הפגיעים. מרואיינים מקרב קובעי מדיניות הדגישו את החשיבות של מחקר המיועד לתת תמונת מצב עדכנית ומהימנה בשטח ולאורך זמן. הדוברים מהמגזר השלישי ראו חשיבות למחקרי הערכה שיאפשרו השוואה בין התוכניות השונות. להערכתנו, חשוב שפיתוח המדיניות והשירותים ילווה על ידי מחקר וניטור שיטתי שימשיכו לזהות צרכים ואוכלוסיות כגיעות במיוחד, וכן יבחנו באופן ביקורתי את הישגי המדיניות, השירותים וההתערבויות הספציפיות שיפותחו בעתיד. את המחקר הנוכחי יש לראות כחלק ממאמץ מתמשך ליצור תשתית של מידע שתאפשר לתכנן מדיניות, ובהמשך לבחון את כירותיה. במסגרת זו יש לראות את המגבלות שלו בכך שלא הקיף אוכלוסיות חשובות הראויות לבדיקה מעמיקה, כגון מיעוטים, חרדים וצעירים בעלי מוגבלויות. לפיכך, יש להמשיך וללמוד באופן שיטתי כדי לסייע לצעירים פגיעים למצות את מלא הפוטנציאל האישי, להתקדם בחייהם, ולהשתלב בחברה ולתרום לה.

מקורות

- בבלי, א. (1990). סבירות השפעתם של מניעים חברתיים-אישיותיים על הנטייה להשתתפות תושבי שכונות מצוקה בישראל בפעילות שעות כנאי מאורגנת בקהילת מגוריהם. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, בית-הספר לעבודה-סוציאלית, רמת-גן.
- בנבנישתי, ר. וזעירא, ע. (2007). לקראת יציאה לחיים עצמאיים: הערכת מוכנות וצרכים של מתבגרים כנימיות שבכיקוח משרד הרווחה. דוח מחקר. ירושלים: האוניברסיטה העברית, בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, קבוצת המחקר בריאות נפש ורווחה של ילדים.
- בנבנישתי, ר. וזעירא, ע. (2008). הערכת מידת השליטה של מתבגרים בהשמה חוץ ביתית במיומנויות חיים וצורכיהם לקראת עזיבתם את המסגרת. מכגש לעבודה חינוכית-סוציאלית, 28, 17-44.
- בנבנישתי, ר., לוי, ד., ורפאלי, ת. (2011). הערכת השירות הלאומי לצעירים בסיכון מזווית הראייה של הצעירים. דוח מחקר. רמת גן: אוניברסיטת בר אילן.
- בנבנישתי, ר. ומגנוס, א. (2008). הערכת התכנית 'גשר לבוגרי השמה חוץ-ביתית חסרי עורך משפחתי'. מכגש לעבודה חינוכית-סוציאלית, 28, 45-84.
- בראון-מנדלביץ, מ. (2009). ערכת הפעלה מרכזי צעירים. ירושלים: גיוינט ישראל-אגף שילוב עולים.
- זלכה, א. ושומן, ש. (2003). מתבגרים חסרי עורך משפחתי. דו"ח מחקר. ירושלים: גיוינט ישראל-מכון ברוקדייל.
- זעירא, ע. ובנבנישתי, ר. (2008א). בוגרים של פנימיות חינוכיות בישראל: תמונת מצב. מכגש לעבודה חינוכית-סוציאלית, 28, 95-134.
- זעירא, ע. ובנבנישתי, ר. (2008ב). המעבר לבגרות של צעירים במסגרות חוץ-ביתיות: לקראת היציאה והשנים שאחרי. מכגש לעבודה חינוכית-סוציאלית, 28, 7-11.
- זעירא, ע., בנבנישתי, ר., ודיניסמן, ת. (2009). לקראת יציאה לחיים עצמאיים: הערכת מוכנות וצרכים של מתבגרים. דוח מחקר. ירושלים: האוניברסיטה העברית, בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, קבוצת המחקר בריאות נפש ורווחה של ילדים.
- כהאן-סטרבצינסקי, כ. ויורוביץ, ל. (2009). מעבר לעולם העבודה וקידום תעסוקתי בעבור בני נוער וצעירים בסיכון בארצות הברית ובמדינות נוספות ב: OECD. סקירת ספרות. ירושלים: מכון מאיירס-גיוינט-ברודקיייל.
- לוי, ד. (2008). הסתגלות בקרב נשים יוצאות אתיופיה: תרומתם של משאבים אישיים וסביבתיים. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת בר אילן.
- מייזלס, ע. (2002). צעירים ישראלים במעבר לבגרות השפעת השירות הצבאי. עיונים בחינוך, 5, 159-190.
- פלד, ת. (2009). צעירים בוגרי מסגרות חוץ ביתיות -המעבר לחיים עצמאיים בבגרות: כיתוח תפיסה להתייחסות ושירות מלווה. ירושלים: מכון מנדל למנהיגות.
- פקודת מטכ"ל 35.0808 (1975). נדלה מאתר צה"ל, <http://dover.idf.il/IDF/pkuda/350808.doc>
- קטן, י. (2008). דרוש מהפך בשירותי הרווחה לצעירים. נדלה מאתר עמותת גנדי, <http://www.gandy.com/artpage.php?item=13>
- קטן, י. (2009). צעירים בישראל - בעיות, צרכים ושירותים בתחומי הרווחה, תמונת מצב ומבט לעתיד. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים, אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה.

שיף, מ., ובנבנישתי, ר. (2004). מצבם של מתבגרים באומנה ותכיסת מוכנותם לחיים עצמאיים בתום השהות בה. דוח מחקר. ירושלים: האוניברסיטה העברית, בית הספר עבודה סוציאלית ולרווחה חברתית.

שיף, מ., וקושר, ח. (2005). מחקר מעקב אחר בוגרי כנימיית "בית אכל" בגילאי 18 ומעלה. דוח מחקר. ירושלים: האוניברסיטה העברית, בית הספר עבודה סוציאלית ולרווחה חברתית.

- Albanesi, C., Cicognani, E., & Zani, B. (2007). Sense of community, civic engagement and social well-being in Italian adolescents. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 17, 387-406.
- Armstrong, M. I., & Boothroyd, R. A. (2008). Predictors of emotional well-being in at-risk adolescent girls: Developing preventive intervention strategies. *Journal of Behavioral Health Services and Research*, 35, 435-453.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55, 469-480.
- Arnett, J. J. (2007). Aging out of care: Toward realizing the possibilities of emerging adulthood. *New Directions for Youth Development*, 113, 151-161.
- Aronowitz, T. (2005). The role of "envisioning the future" in the development of resilience among at-risk youth. *Public Health Nursing*, 22, 200-208.
- Barth, R. (1990). On their own: The experience of youth after foster care. *Child and Adolescent Social Work*, 7, 419-440.
- Baumeister, R. F. (Ed.) (1999). *The self in social psychology*. Philadelphia: Psychology Press.
- Benbenishty, R. (2008). Israel. In M. Stein & E. R. Munro (Eds.), *Young people's transitions from care to adulthood: International research and practice* (pp. 103-114). London: Jessica-Kingsley.
- Benbenishty, R., & Schiff, M. (2009). Perceptions of readiness to leave care among adolescents in foster care in Israel. *Children and Youth Services Review*, 31, 662-669.
- Biehal, N., Clyden, J., Stein, M., & Wade, J. (1994). Leaving Care in England: A research perspective. *Children and Youth Service Review*, 16, 231-254.
- Biehal, N., & Wade, J. (1996). Looking back, looking forward: Care leavers, families and change. *Children and Youth Services Review*, 18, 425-445.
- Boratav, H. B. (2005). Negotiating youth: Growing up in inner-city Istanbul. *Journal of Youth Studies*, 8, 203-220.
- Bynner, J., & Parsons, S. (2002). Social exclusion and the transition from school to work: The case of young people not in education, employment, or training. *Journal of Vocational Behavior*, 60, 289-309.
- Caputo, R. K. (2003). The effects of socioeconomic status, perceived discrimination and mastery on health status in a youth cohort. *Social Work in Health Care*, 37, 17-42.
- Catalano, R. F., Berglund, M. L., Ryan, J. A. M., Lonczak, H. S., & Hawkins, J. D. (2004). Positive youth development in the United States: Research findings on evaluations of positive youth development programs. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 591, 98-124.
- Chavis, D. M., Hogge, J. H., Mcmillan, D. V., & Wandersman, A. (1986). Sense of community through Brunswick's lens: A first look. *Journal of Community Psychology*, 15, 24-40.
- Clare, M. (2006). Personal reflections on needs and services for young people leaving care: From local to international to national. *Children Australia*, 31(3), 11-17.
- Collins, M. E. (2001). Transition to adulthood for vulnerable youths: A review of research and implications for policy. *Social Service Review*, 75, 271-291.
- Cook, R. J. (1994). Are we helping foster care youth prepare for their future? *Children and Youth Services Review*, 16, 213-229.
- Courtney, M. E., & Dworsky, A. (2006). Early outcomes for young adults transitioning from out of home care in the U.S.A.. *Child and Family Social Work*, 11, 209-219.
- Courtney, M. E., Piliavin, I., Grogan-Kaylor, A., & Nesmith, A. (2001). Foster youth transition to adulthood: A longitudinal view of youth leaving care. *Child Welfare*, 80, 687-717.

- Creswell, J. W. (2008). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. Upper Saddle River, NJ: Pearson/Merrill Education.
- Elliott, G. C., Colangelo, M. E., & Gelles, R. J. (2005). Mattering and suicide ideation: Establishing and elaborating a relationship. *Social Psychology Quarterly*, 3, 223-238.
- Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society (2nd ed.)*. New York: Norton
- Erol, R. Y. & Orth, U. (2011). Self-Esteem development from age 14 to 30 years: A longitudinal study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 10, 607-619.
- Festinger, T. (1983). *No one ever asked us: A postscript to foster care*. New York: Columbia University Press.
- Glass, K., Flory, K., Martin, A., & Hankin, B. L. (2011). ADHD and comorbid conduct problems among adolescents: Associations with self-esteem and substance use. *ADHD Attention Deficit and Hyperactivity Disorders*, 3, 29-39.
- Hobfoll, S. E., & Wallfish, S. (1984). Coping with a threat to life: A longitudinal study of self concept, social support, and psychological distress. *American Journal of Community Psychology*, 12, 87-100.
- IARD. (2001). *Study on the state of young people and youth policy in Europe, Final Reports*. The European Commission D.G. for Education and Culture.
- Jorgensen, B. S., Jamieson, R. D., & Martin, J. F. (2010). Income, sense of community and subjective well-being: Combining economic and psychological variables. *Journal of Economic Psychology*, 31, 612-623.
- Keller, T., Cusick, G. H., & Courtney, M. (2007). Approaching the transition to adulthood: Distinctive profiles of adolescents aging out of the child welfare system. *Social Service Review*, 81, 454-484.
- Kerpelman, J. L., & Mosher, L. S. (2004). Rural African American adolescents' future orientation: The importance of self-efficacy, control and responsibility, and identity development. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 4, 187-208.
- Kovatz, S., Kutz, I., Rubin, G., Dekel, R., & Shenkman, L. (2006). Comparing the distress of American and Israeli medical students studying in Israel during a period of terror. *Medical Education*, 40, 389-393.
- Littleton, H. L., & Ollendick, T. (2003). Negative body image and disordered eating behavior in children and adolescents: What places youth at risk and how can these problems be prevented? *Clinical Child and Family Psychology Review*, 6, 223-238.
- Loomis, C., Dockett, K. H., & Brodsky, A. E. (2004). Change in sense of community: An empirical finding. *Journal of Community Psychology*, 32, 1-8.
- Mason, M., Castrianno, L. M., Kessler, C., Holmstrand, L., Heufner, J., Payne, V., et al. (2003). A comparison of foster care outcomes across four child welfare agencies. *Journal of Family Social Work*, 7(2), 55-72.
- Maton, K. I. (1990). Meaningful involvement in instrumental activity and well-being: Studies of older adolescents and at risk urban teenagers. *American Journal of Community Psychology*, 18, 297-320.
- Mayseless, O. (2004). Home-leaving to military service: Attachment concerns, transfer of attachment functions from parents to peers, and adjustment. *Journal of Adolescent Research*, 19, 533-558.
- McMillen, J. C., & Tucker, J. (1999). The status of older adolescents at exit from out of home care. *Child Welfare*, 78, 339-360.
- McMillan, W. D., & Chavis, D. M. (1986). Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology*, 15, 6-23.
- McWhirter, E. H., & McWhirter, B. T. (2008). Adolescent future expectations of work, education, family and community. *Youth and Society*, 40, 182-202.
- Morrow, V., & Richards, M. (1996). *Transitions to adulthood: A family matter*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Munro, E., Stein, M., & Ward, H. (2005). Comparing how different social, political and legal frameworks support or inhibit transitions from public care to independence in Europe, Israel, Canada and the United States. *International Journal of Child and Family Welfare*, 8, 191-201.
- Newbrough, J. R., & Chavis, D. M. (1986). Psychological sense of community. *Journal of Community Psychology*, 14, 3-5.

- Nurmi, J. E. (1991). How do adolescents see their future? A review of the development of future orientation and planning. *Developmental Review*, 11, 1-59.
- Nurmi, J. E. (2005). Thinking about and acting upon the future: Development of future orientation across the life span. In J. Joireman., & A. Strathman (Eds.), *Understanding behavior in the context of time: Theory, research and application* (pp. 31-58). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum associates.
- Obst, P. L., & White K. M. (2007). Choosing to belong: The influence of choice on social identification and psychological sense of community. *Journal of Community Psychology*, 35, 77-90.
- Pecora, P. J., Kessler, R. C., O'Brien, K., White, C. R., Williams, J., Hiripi, E., et al. (2006). Educational and employment outcomes of adults formerly placed in foster care: Results from the Northwest foster care alumni study. *Children and Youth Services Review*, 28, 1459-1481.
- Pecora, P. J., Williams, J., Kessler, R. C., Downs, A. C., O'Brien, K., Hiripi, E., et al. (2003). Assessing the effects of foster care: Early results from the Casey national alumni study. Seattle, WA: Casey Family Programs. Retrieved, May 2, 2012, from <http://www.casey.org>
- Pearlin, L. I., & Schooler, C. (1978). The structure of coping. *Journal of Health and social Behavior*, 19, 2-21.
- Pinquart, M., Silbereisen, R. K., & Juang, L. P. (2004). Changes in psychological distress among East German adolescents facing German unification: The role of commitment to the old system and of self-efficacy beliefs. *Youth & Society*, 36, 77-101.
- Pretty, G. M. H., Conroy, C., Dugay, J., Fowler, K., & Williams, D. (1996). Sense of community and its relevance to adolescents of all ages. *Journal of Community Psychology*, 24, 365-379.
- Reilly, T. (2003). Transition from care: Status and outcomes of youth who age out of foster care. *Child Welfare*, 82, 727-746.
- Robbins, R. N., & Bryan, A. (2004). Relationships between future orientation, impulsive sensation seeking, and risk behavior among addicted adolescents. *Journal of Adolescent Research*, 19, 428-445.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton U.P.
- Rosenberg, M. (1985). Self -concept and psychological well-being in adolescence. In F. Leahy (Ed.), *The development of the self* (pp. 205-246). New York: Academic Press.
- Schiff, M., & Benbenishty, R. (2006). Functioning of Israeli group-home alumni: Exploring gender difference and in care correlates. *Children and Youth Services Review*, 28, 133-157.
- Seginer, R. (1988). Adolescents' orientation toward the future- Sex-role differentiation in a sociocultural context. *Sex Roles*, 18, 739-757.
- Sinclair, I., Baker, C., Wilson, K., & Gibbs, I. (2005). *Foster children, where they go and how they get on*. London: Jessica Kinsley.
- Stein, M. (2006). Research review: Young people leaving care. *Child and Family Social Work*, 11, 276-279.
- Stlawrence, J. S. (1993). African-American adolescents' knowledge, health-related attitudes, sexual-behavior, and contraceptive decisions - Implications for the prevention of adolescent HIV-infection. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61, 104-112.
- Sulimani-Aidan, Y., & Benbenishty, R. (2011). Future expectations of adolescents in residential care in Israel. *Children and Youth Service Review*, 33, 1134-1141.
- Van Gundy, K. T., Stracuzzi, N. F., Rebellon, C. J., Tucker, C. J., & Cohn, E. S. (2011). Perceived community cohesion and the stress process in youth. *Rural Sociology*, 76, 293-318.
- Weiner, A., & Kupermintz, H. (2001). Facing adulthood alone: The long term impact of family break up and infant institutions, a longitudinal study. *British Journal of Social Work*, 31, 213-234.
- Wyman, P. A., Cowen, E. L., Work, W. C., & Kerley, J. H. (1993). The role of children future expectations in self esteem functioning and adjustment to life stress: A prospective study of urban at risk children. *Development and Psychopathology*, 5, 645-661.
- Yamaguchi, R., Gordon, P., Mulvey, C., Unlu, F., Simpson, L., Jastrzab, A., et al. (2008). *Still serving: Measuring the eight-year impact of AmeriCorps on alumni*. Abt Associates Inc. Retrieved, May 2, 2012, from <http://www.nationalservice.gov>

Zeira, A. (2009). Alumni of educational residential settings in Israel: A Cultural Perspective. *Children and Youth Services Review*, 31, 1074-1079.

Zeira, A., & Dekel, R. (2005). The self- image of adolescents and its relationship to their perceptions of the future. *International Social Work*, 48, 177-191.

Zimbardo, P. G., & Boyd, J. N. (1999). Putting time in perspective: A valid, reliable individual differences metric. *Journal of Personality & Social Psychology*, 77, 1271-1288.

נספחים

אפריל, 2011

שלום,

אנו פונים אלייך בבקשה להשתתף במחקר שבודק את הצרכים והמצב של צעירים בישראל. המחקר נערך על ידי חוקרים מהאוניברסיטה העברית ומאוניברסיטת בר אילן. במסגרת המחקר אנו פונים לצעירים ברחבי הארץ ומבקשים לשמוע מה הם חושבים לגבי מצבם ועתידם.

זהו המחקר הראשון מסוג זה שנערך בארץ, ומטרתו ללמוד מכם הצעירים על מצבכם ועל הדרכים שבהם ניתן לסייע לכם. לכן חשוב לנו מאוד לשמוע את הקול שלכם.

ההשתתפות במחקר איננה חובה, אבל נודה לך אם תעשה מאמץ ותשתתף במחקר, כך שנוכל לשמוע מה אתה חושב. אתה כמובן תהיה רשאי להפסיק מתי שתרצה. נא לא לציין פרטים אישיים על השאלון. את השאלון המלא יש להחזיר למעטפה האטומה.

יכול להיות שתוך כדי מילוי השאלון תרגיש שאתה רוצה לדבר עם מישהו על הרגשות והמחשבות שעלו לך תוך כדי השאלון. מצורפת לשאלון רשימה של שירותים שתוכל לפנות אליהם כדי שיוכלו לסייע לך. תוכל לפנות גם אלינו לכי הפרטים המופיעים למטה או לנציג שלנו שחילק את השאלונים במרכז.

תודה רבה!

השאלון מיועד לנשים ולגברים והוא מנוסח בלשון זכר כדי להקל על הקריאה.

א. שאלות רקע (לגבי כל שאלה, נא להקיף בעיגול את האפשרות המתאימה)

1א. מין: ☐ גבר ☐ אישה

2א. שנת לידה: _____

3א. איפה נולדת? ☐ ישראל ☐ ארץ אחרת, איזו? _____

4א. שנת עליה: _____

5א. היכן נולד אביך? ☐ בישראל ☐ ארץ אחרת, איזו? _____

6א. שנת עליה: _____

7א. היכן נולדה אמה? ☐ בישראל ☐ ארץ אחרת, איזו? _____

8א. שנת עליה: _____

9א. מה המצב משפחתי שלך? ☐ רווק ☐ נשוי ☐ גרוש ☐ אלמן ☐ אחר _____

10א. האם יש לך ילדים? ☐ לא, אין ילדים ☐ כן (כמה?) _____

11א. האם הינך מצוי בקשר זוגי? ☐ לא ☐ חברה/קבוצה ☐ קשר רומנטי חדש ☐ קשר לא מחייב

12א. השפה העיקרית שבה אתם מדברים בבית? _____

13א. איך אתה מגדיר את עצמך מבחינה דתית? ☐ חרדי ☐ דתי ☐ מסורתי ☐ חילוני

☐ אחר _____

14א. מה ההשכלה שלך? ☐ תעודת בגרות מלאה ☐ תעודת בגרות חלקית

(כמה יחידות? _____) ☐ סיימתי 12 שנות לימוד ואין לי בגרות

☐ סיימתי כחות מ- 12 שנות לימוד

15א. בכמה יחידות נבחנת בבגרות במתמטיקה? ☐ לא נבחנתי במתמטיקה ☐ שתי יחידות

☐ שלוש יחידות ☐ ארבע יחידות ☐ חמש יחידות

16א. בכמה יחידות נבחנת בבגרות באנגלית? ☐ לא נבחנתי באנגלית ☐ שתי יחידות

☐ שלוש יחידות ☐ ארבע יחידות ☐ חמש יחידות

17א. באיזה סוג בית ספר למדת בתיכון? ☐ עיוני ☐ מקצועי ☐ ישיבה/תורני ☐ חינוך מיוחד

☐ כיתה מקדמת בחינוך הרגיל ☐ אחר _____

18א. האם אתה נמצא עכשיו במסגרת של לימודים? ☐ לא ☐ כן אם כן, מהי? _____

18ב. האם יש לך תואר אקדמי? ☐ לא ☐ כן אם כן, באיזה תחום? _____

19א. האם גרת פעם בפנימייה? ☐ אף פעם ☐ כן, גרתי בפנימייה

19ב. אם כן, האם זו הייתה: (אפשר לסמן יותר מאפשרות אחת) ☐ ישיבה תיכונית

או אולכנא ☐ פנימייה חינוכית או כפר נוער ☐ פנימייה אחרת _____

20א. אם גרת בפנימייה:

20א. באיזה גיל עברת בפעם הראשונה לגור בפנימייה? _____

20ב. האם גרת ביותר מפנימייה אחת? ☐ לא ☐ כן

20ג. באיזה גיל עזבת את הפנימייה? _____

21א. האם גרת פעם אצל משפחה אומנת?

☐ לא ☐ אצל משפחה אומנת אחת ☐ יותר ממשפחה אחת

א22. אם גרת אצל משפחה אומנת:

א22א. באיזה גיל עברת בפעם הראשונה למשפחה אומנת? _____

א22ב. האם המשפחה האומנת הם קרובי משפחה שלך? ☐ כן ☐ לא

א22ג. באיזה גיל עצבת את המשפחה האומנת?

☐ עדיין גר במשפחת האומנה ☐ עצבתי בגיל: _____

א23. האם היית בשירות בצבא?

☐ לא, מדוע? _____

☐ שירות חלקי, מדוע? _____

☐ כן, שירות מלא

א23א. באיזו דרגה השתחררת? _____

א23ב. מה היה אופי השירות שלך? (סמן כל מה שמתאים) 1. קרבי 2. פיקודי 3. אחר:

א24. האם היית בשירות לאומי? ☐ לא ☐ רלוונטי, הייתי בשירות צבאי ☐ לא ☐ כן

א24א. כמה זמן? _____ באיזו מסגרת? _____

א24ב. באיזה תפקיד? _____

א25. היכן אתה מתגורר היום: ☐ בבית ההורים ☐ בדירה לבד או עם שותפים

☐ בבית קרובי משפחה ☐ בפנימייה ☐ במשפחת אומנה ☐ בהוסטל ☐ אחר _____

א26. עד כמה אתה מרוצה מסביבת המגורים שלך? ☐ מאוד מרוצה ☐ מרוצה ☐ די מרוצה

☐ לא כל כך מרוצה ☐ לא מרוצה בכלל

א27. האם תוכל להישאר בסידור מגורים זה לאורך זמן?

☐ לא ☐ כן, אם כן, לכמה זמן בערך? _____

א28. האם יש או שהיה לך קשר עם כל אחד מהמוסדות והשירותים הבאים (סמן את כל הרלבנטי):

☐ מתנייס ☐ קידום נוער ☐ תהלייה או הילה ☐ לשכת רווחה ☐ קצין מבחן ☐ ביטוח לאומי

☐ תיכון אקסטרני ☐ תוכנית מניפה ☐ בית כנסת ☐ קבוצת ספורט (כשחקן) ☐ תנועת נוער

א29. האם אתה עובד? ☐ כן ☐ לא

א30. האם היה מצב שרצית לעבוד ולא מצאת עבודה?

☐ כן. מתי? _____ לכמה זמן? _____

☐ כשרציתי לעבוד, תמיד מצאתי עבודה

☐ לא חיפשתי עבודה

א31. שכר המינימום (לחודש) במשק הוא בערך 4,000 ₪ ברוטו. האם ההכנסה שלך בחודש:

☐ גבוהה בהרבה משכר המינימום ☐ גבוהה משכר המינימום ☐ דומה לשכר המינימום

☐ נמוכה משכר המינימום ☐ נמוכה בהרבה משכר המינימום ☐ מעדיף לא לענות

א32. מה המצב הכלכלי שלך היום? ☐ קשה מאוד ☐ לא טוב ☐ בסדר ☐ בסדר גמור

א33. האם יש לך חובות? ☐ לא ☐ כן

א33א. אם כן, באיזה סדר גודל? _____

א34. האם הכסף שיש לך (הכנסה ועזרה אחרת) מספיק לך? ☐ כן ☐ לא

א35. איך היית מגדיר את מצב הבריאות הפיזית הכללית שלך בשנה האחרונה? ☐ טוב מאד ☐ טוב

☐ לא כל כך טוב ☐ רע ☐ רע מאד

א36. האם יש לך מגבלה (פיזית או אחרת)? ☐ לא ☐ כן, אם כן, מהי? _____

ב. תיאור עצמי

11. המשפטים הבאים מתארים איך צעירים חושבים על עצמם. לגבי כל משפט סמן את התשובה המתאימה לך ביותר.

במידה רבה מאד	במידה רבה	במידה מעטה	בכלל לא	
4	3	2	1	בסך הכל אני מרוצה מעצמי
4	3	2	1	לפעמים אני חושב שאני לא שווה כלום
4	3	2	1	אני חושב שיש לי מספר תכונות טובות
4	3	2	1	אני מסוגל לעשות דברים באותה מידת הצלחה כמו רוב האנשים בגילי
4	3	2	1	אני חושב שאין לי סיבות רבות להיות גאה בעצמי
4	3	2	1	אני חושב שאני אדם חשוב לפחות כמו אחרים
4	3	2	1	לפעמים אני חושב שאני חסר תועלת
4	3	2	1	הייתי רוצה שתהיה לי יותר הרגשת כבוד לעצמי
4	3	2	1	בסך הכל אני חושב שאני כישלון
4	3	2	1	יש לי יחס חיובי כלפי עצמי

22. המשפטים הבאים מתייחסים לאופן שאתה חושב ומתייחס לעצמך ולמצבים שונים. לגבי כל משפט סמן את התשובה המתאימה לך ביותר.

מסכים מאד	מסכים	קצת מסכים וקצת לא מסכים	לא מסכים	לא מסכים בכלל	
5	4	3	2	1	מה שיקרה לי בעתיד תלוי בעיקר בי
5	4	3	2	1	אני יכול לעשות כמעט כל דבר שאני מחליט לעשות
5	4	3	2	1	הרבה פעמים אני מרגיש שאחרים דוחקים אותי
5	4	3	2	1	הרבה פעמים אני מרגיש שאני לא יכול להתמודד עם הבעיות שלי בחיים
5	4	3	2	1	אני יכול לשנות רק במידה מעטה הרבה דברים שחשובים לי בחיים
5	4	3	2	1	יש לי רק מעט שליטה על הדברים שקורים לי בחיים
5	4	3	2	1	אין לי דרך שבה אני יכול לפתור כמה מהבעיות שמפריעות לי

ג. תפיסת העתיד

11. כשאתה חושב על עצמך בגיל 27, עד כמה בטוח שכל אחד מהדברים הבאים יקרה (או שכבר קרה):

לא רלוונטי או כבר קרה	בטוח במידה רבה מאד	בטוח במידה רבה	בטוח במידה מעטה	בכלל לא בטוח	
8	4	3	2	1	לגשת לפסיכומטרי
8	4	3	2	1	להירשם למכללה או לאוניברסיטה
8	4	3	2	1	להירשם ללימודים אחרים
8	4	3	2	1	לחפש עבודה זמנית
8	4	3	2	1	לעשות קורס מקצועי
8	4	3	2	1	להשלים בגרויות
8	4	3	2	1	לחפש עבודה קבועה
8	4	3	2	1	להירשם לחוגים

22. כשאתה חושב על חמש השנים הבאות, עד כמה אתה בטוח שכל אחד מהדברים הבאים יקרה (או שכבר קרה):

לא רלוונטי כבר קרה	בטוח במידה רבה מאד	בטוח במידה רבה	בטוח במידה מעטה	בכלל לא בטוח	
8	4	3	2	1	תהיה לי תעודת בגרות
8	4	3	2	1	תהיה לי דירה בבעלותי
8	4	3	2	1	יהיה לי רכב חדש וטוב בבעלותי
8	4	3	2	1	תהיה לי השכלה אקדמית
	4	3	2	1	יהיו לי חברים טובים
	4	3	2	1	אשיג עבודה קבועה ויציבה
	4	3	2	1	העבודה שלי תספק לי הזדמנויות להרגיש גאה בעצמי
	4	3	2	1	במקומות שבהם אעבוד אתקדם בדרגות
	4	3	2	1	אהיה מרוצה מחיי
	4	3	2	1	תהיה לי פרנסה טובה
	4	3	2	1	אנשים יבקשו עצה והכוונה ממני
	4	3	2	1	אשיג את מה שאני רוצה לעשות בחיי
	4	3	2	1	יהיה לי מקצוע טוב
	4	3	2	1	יהיה לי תפקיד חשוב בקהילה
	4	3	2	1	יהיו לי בעיות של אבטלה
	4	3	2	1	יהיו לי קשיים נפשיים
	4	3	2	1	אהיה בכלל
	4	3	2	1	יהיו לי בעיות עם המשטרה

ד. צרכים לעתיד

לצעירים רבים בגילך יש צרכים, דברים שהם צריכים בהם עזרה. האם לדעתך, כיום יש לך צורך ב:

מי עוזר לך?	מישהו כבר עוזר לי בזה	יש לי צורך בעזרה	אין לי צורך בעזרה	
ד1. חינוך				
	2	1	0	סיוע בהשלמת בגרות
	2	1	0	הכנה לפסיכומטרי
	2	1	0	סיוע כספי להמשך לימודים
	2	1	0	ייעוץ לגבי המשך לימודים
ד2. עבודה				
	2	1	0	סיוע בללמוד איך מחפשים עבודה
	2	1	0	עזרה בחיפוש מקום עבודה מתאים עבורך
	2	1	0	מתן הכשרה מקצועית
ד3. מגורים וחיים בקהילה				
	2	1	0	סיוע בללמוד איך מחפשים מגורים עצמאיים
	2	1	0	סיוע בללמוד איך להסתדר במגורים עצמאיים (אחזקת דירה, תשלום חשבונות)
	2	1	0	הכנייה לדיור המתאים לך
	2	1	0	מתן סיוע כלכלי לתמיכה בשכירות ובחיים עצמאיים
ד4. תמיכה				
	2	1	0	תמיכה וליווי אישי
	2	1	0	ייעוץ/טיפול של פסיכולוג או עובד סוציאלי

תחושת שייכות לקהילה

בסדרת הפריטים הבאים אנו שואלים לגבי תחושת השייכות שלך לקהילה (השכונה או הישוב) שבה אתה גר כיום. לגבי כל אחד מהפריטים נא לסמן את התשובה שהכי מתאימה למה שאתה מרגיש ומאמין.

במידה רבה מאד	במידה רבה	במידה מעטה	בכלל לא	
				אני מרגיש שייך לשכונה או לישוב
				אני מאמין כי בעת צרה אקבל עזרה מהתושבים האחרים בשכונה או בישוב
				אני מרגיש שהתושבים בשכונה / בישוב חשובים לי
				אני קורא עיתון מקומי ומנסה לדעת כמה שיותר על הישוב שלי
				אני מרגיש שאני חשוב לתושבים האחרים בשכונה / בישוב
				אני מרגיש שאני משפיע על דברים שקורים בשכונה או בישוב שלי
				אני מרגיש שאני משפיע על דברים שקורים בשכונה או בישוב שלי
				אני מצטרף לארגונים ועמותות שעוסקות בנושאים חשובים בישוב שלי
				אני עושה מאמץ למצוא את הזמן להביא לשינויים חיוביים בשכונה או בישוב שלי

לסיום:

נשמח לשמוע דברים נוספים (רעיונות או הצעות) שבהם תרצה לשתף אותנו

תודה רבה!!!

נספח 2: הבדלים על פי אזור מגורים

מאפייני רקע

ניתוח שונות מעלה כי קיים הבדל מובהק בין המרכזים באשר לגילאי הצעירים ($F(2, 641) = 5.10, P=0.01$). ניתוחי פוסט הוק מעלים כי הצעירים במרכזים בדרום הארץ (ממוצע 24.33 ס.ת. 2.81) מבוגרים מהצעירים במרכזים בצפון (ממוצע 23.47 ס.ת. 2.93). הצעירים מהמרכזים במרכז הארץ אינם שונים באופן מובהק מהקבוצות האחרות (ממוצע 23.68 ס.ת. 2.83).

לוח 12 מציג את ארץ לידת הצעירים והוריהם על פי החלוקה למחוזות המגורים. ניתוחי חי בריבוע המופיעים בטבלה מעלים כי קיימים הבדלים מובהקים בין הצעירים באזורים השונים באשר לארץ לידת הצעירים והוריהם. בין הממצאים הבולטים ניתן לציין שבצפון יש כחות צעירים עולים או ממסכחות עולים, את השכיחות הגבוהה יחסית של עולים מאתיופיה במרכז, ואת השיעור הנמוך במעט של עולי חבר העמים בדרום.

לוח 12: שכיחות (ואחוזים) ארץ לידת הצעיר והוריו לפי אזור מגורים

	ארץ לידה			ארץ לידת אב			ארץ לידת אם		
	צפון	מרכז	דרום	צפון	מרכז	דרום	צפון	מרכז	דרום
ישראל	(75.5) 219	(66.7) 118	(75.5) 139	(49.7) 143	(36.4) 64	(39.2) 71	(56.9) 165	(41.6) 74	(40.4) 74
חבר העמים	(17.2) 50	(17.5) 31	(14.7) 27	(20.5) 59	(21.1) 37	(17.7) 32	(20.3) 59	(21.3) 38	(16.9) 31
אתיופיה	(2.1) 6	(12.4) 22	(6.0) 11	(3.1) 9	(15.9) 28	(7.7) 14	(3.1) 9	(16.3) 29	(7.7) 14
אחר	(5.2) 15	(3.4) 6	(3.8) 7	(26.7) 77	(26.7) 47	(35.4) 64	(19.7) 57	(20.8) 37	(35.0) 64
$\chi^2(df=6)$	**22.61			***31.88			***45.62		

** $p < 0.01$

*** $p < 0.001$

לוח 13 מציג את המאפיינים הדמוגרפיים של הצעירים לפי אזור המגורים ואת ניתוחי חי בריבוע. מהלוח עולה שבדרום יש שיעור גבוה יותר של גברים, דתיים ונשואים. בצפון יש יותר צעירות וחילונים בהשוואה לשאר.

לוח 13: מאפיינים דמוגרפיים לפי אזור מגורים וניתוחי חי בריבוע

$\chi^2(df)$	דרום (N=184)		מרכז (N=178)		צפון (N=291)			
	%	N	%	N	%	N		
n.s.	50.0	91	41.4	72	42.1	122	זכר	מין
	50.0	91	58.6	102	57.9	168	נקבה	
$\chi^2(10)=38.52^{***}$	1.6	3	0.6	1	3.1	9	חרדי	הגדרה דתית
	25.3	46	15.3	27	10.8	31	דתי	
	37.9	69	48.9	86	33.9	97	מסורתי	
	31.9	58	31.3	55	49.7	142	חילוני	
	3.3	6	4.0	7	2.4	7	אחר	
	77.5	141	90.3	158	88.5	254	רווק	מצב משפחתי ¹
$\chi^2(4)=19.30^{***}$	22.0	40	8.0	14	9.8	28	נשוי	
	0.5	1	1.1	2	7.	2	גרש	
	0.0	0	0.6	1	1.0	3	אחר	
	87.8	159	93.1	162	93.7	268	לא	ילדים
n.s.	12.2	22	6.9	12	6.3	18	כן	

*** $p < 0.001$

¹ ניתוחי חי בריבוע נערכו בין קבוצות הרווקים לנשואים בלבד בשל גודלן של הקבוצות האחרות.

בלוח 14 מוצגים משתני ההשכלה על פי אזור המגורים של הצעירים וניתוחי חי בריבוע. מהלוח עולה שבדרום יש יותר בוגרי ישיבות ובעלי תואר אקדמי בהשוואה לשאר המקומות ובמרכז ההישגים בהשכלה הם נמוכים יותר.

לוח 14: השכלה על פי אזור מגורים וניתוחי חי בריבוע

$\chi^2(df)$	דרום		מרכז		צפון		
	%	N	%	N	%	N	
$\chi^2(8)=30.9^{***}$	64.8	118	65.9	116	70.2	200	עיוני
	8.2	15	18.8	33	15.4	44	מקצועי
	22.5	41	9.7	17	7.7	22	ישיבה/ תורני
	1.6	3	1.7	3	3.2	9	חינוך מיוחד/כיתה מקדמת
	2.7	5	4.0	7	3.5	10	אחר
n.s.	86.7	157	79.2	141	87.2	251	תעודת בגרות מלאה
	7.7	14	11.2	20	6.9	20	תעודת בגרות חלקית
	4.4	8	9.0	16	4.2	12	12 שנ"ל
	1.1	2	0.6	1	1.7	5	כחות מ-12 שנ"ל
$\chi^2(8)=24.00^{***}$	4.9	9	4.6	8	3.8	11	לא נבחן
	2.7	5	2.3	4	1.0	3	2 יחידות
	38	70	51.4	89	54	155	3 יחידות
	32.1	59	34.1	59	27.9	80	4 יחידות
	22.3	41	7.5	13	13.2	38	5 יחידות
n.s.	4.3	8	4.0	7	5.6	16	לא נבחן
	1.6	3	0.6	1	1.1	3	2 יחידות
	13	24	16.6	29	16.8	48	3 יחידות
	34.8	64	42.3	74	43.9	125	4 יחידות
	46.2	85	36.6	64	32.6	93	5 יחידות
$\chi^2(2)=6.53^*$	50	92	51.4	91	40.6	115	לא
	50	92	48.6	86	59.4	168	כן
$\chi^2(2)=13.68^{**}$	78.1	139	92.6	138	85.8	217	לא
	21.9	39	7.4	11	14.2	36	כן

$***p<0.001$ $**p<0.01$ $*p<0.05$

¹ בשל מיעוט צעירים בעלי כחות מ-12 שנ"ל קטגוריה זו לא נכללה בחישוב מבחן χ^2 .

לוח 15 מציג את מאפייני המגורים לפי אזור המגורים של המשתתפים ואת ניתוחי חי בריבוע. מהממצאים בלוח ניתן ללמוד שחלק גדול יותר מהצעירים מהדרום היו בפנימייה בילדותם וכעת שיעור גבוה יותר (בהשוואה למקומות האחרים) אינו גר בבית ההורים אלא לבד או עם שותפים או בני זוג בדירה.

לוח 15: מאפייני המגורים על פי אזור מגורים בארץ וניתוחי חי בריבוע

$\chi^2(df)$	דרום		מרכז		צפון			
	%	N	%	N	%	N		
$\chi^2(2)=6.47^{**}$	74.2	135	80.7	142	83.7	242	אף פעם	מגורים בכנימייה
	25.8	47	19.3	34	16.3	47	גר בכנימייה	
	89.7	165	80.3	143	84.2	245	לא	מגורים אצל משפחה אומנת ¹
	0.5	1	0	0	1.0	3	אצל משפחה אומנת אחת	
	0	0	0.6	1	0	0	יותר ממשפחה אחת	
	9.8	18	19.1	34	14.8	43	לא דווח	
$\chi^2(10)=26.34^{***}$	57.7	105	74.9	131	74.0	214	בבית ההורים	מקום המגורים הנוכחי ²
	11.0	20	4.0	7	3.5	10	עם משפחה או בן זוג	
	25.8	47	14.3	25	15.6	45	בדירה לבד או עם שותפים	
	1.1	2	0.6	1	1.0	3	בבית קרובי משפחה	
	0.5	1	0.6	1	0.7	2	בכנימייה	
	3.8	7	5.7	10	5.2	15	אחר	
n.s.	33.3	60	34.5	61	37	107	מאד מרוצה	שביעות רצון מסביבת המגורים
	27.2	49	31.1	55	31.5	91	מרוצה	
	23.9	43	20.9	37	14.2	41	די מרוצה	
	13.3	24	10.2	18	14.2	41	לא כ"כ מרוצה	
	2.2	4	3.4	6	3.1	9	לא מרוצה בכלל	
n.s.	46.9	84	37.4	65	40.8	116	לא	יכול להישאר בסביבת המגורים
	53.1	95	62.6	109	59.2	168	כן	

$p < 0.001^{***}$ $p < 0.01^{**}$ $p < 0.05^*$

¹ בשאלה זו בשל מיעוט צעירים ששהו באומנה לא נערך מבחן χ^2 .

² הקטגוריות מגורים בבית קרובי משפחה, בכנימייה ואחר אוחדו לקטגוריה אחת לצורך ניתוח χ^2 .

לוח 16 מציג את מאפייני השירות הצבאי על פי אזור מגורים ואת ניתוחי חי בריבוע. ההבדל היחידי בין הצעירים מהאזורים השונים הוא שיעור מעט גבוה יותר של קצינים במרכזי הצעירים בדרום.

לוח 16: שירות צבאי ולאומי על פי אזור מגורים וניתוחי חי בריבוע

$\chi^2(df)$	דרום		מרכז		צפון			
	%	N	%	N	%	N		
n.s.	18.5	34	20.2	36	19.6	57	לא שרת	שירות צבאי
	5.4	10	4.5	8	5.2	15	שירות חלקי	
	70.1	129	66.3	118	66	192	שירות מלא	
	6.0	11	9.0	16	9.3	27	אין מענה	
	19	35	21.3	38	14.8	43		שירות לאומי
$\chi^2(12)=18.57^*$	8.7	16	6.7	12	3.8	11	רב"ט	דרגה בשחרור
	26.1	48	30.3	54	34.4	100	סמל	
	27.7	51	28.1	50	26.8	78	סמ"ר	
	7.6	14	1.7	3	3.1	9	קצין	
	1.6	3	0	0	1	3	אחר	
n.s.	25	46	21.3	38	18.6	54	קרבי	אופי השירות
n.s.	24.5	45	18.5	33	26.1	76	פיקודי	
n.s.	26.1	48	33.7	60	30.6	89	מקצועי	

$p < 0.05^*$

לוח 17 מציג את מאפייני התעסוקה וההכנסה על פי אזור מגורים ואת ניתוחי חי בריבוע. מלבד השיעור הגבוה יותר של צעירים עובדים במרכז בהשוואה לאחרים, לא נמצאו הבדלים מובהקים בין האזורים. גם בהערכת מספר החודשים שבהם לא מצאו עבודה, לא נמצאו הבדלים בין הצעירים מהאזורים השונים.

לוח 17: תעסוקה והכנסה לפי אזור מגורים וניתוחי חי בריבוע

$\chi^2(df)$	דרום		מרכז		צפון			
	%	N	%	N	%	N		
$\chi^2(2)=7.01^*$	62.0	111	74.9	131	66.1	187	כן	עובד
	38.0	68	25.1	44	33.9	96	לא	
n.s.	36.3	62	34.9	59	31.0	85	כן	תקופה שלא מצא עבודה
	51.5	88	58.0	98	54.7	150	כשרציתי לעבוד תמיד מצאתי	
	12.3	21	7.1	12	14.2	39	לא חיפשתי עבודה	
n.s.	1.1	2	3.4	6	3.1	9	גבוהה בהרבה משכר המינימום	גובה ההכנסה בהשוואה לשכר המינימום
	16.3	30	20.8	37	15.8	46	גבוהה משכר המינימום	
	23.9	44	24.7	44	19.9	58	דומה לשכר המינימום	
	18.5	34	18.5	33	17.5	51	נמוכה משכר המינימום	
	15.2	28	14	25	16.2	47	נמוכה בהרבה משכר המינימום	
	25.0	46	18.6	33	27.5	80	לא ענה	
n.s.	6.0	11	5.2	9	6.3	18	קשה מאד	המצב הכלכלי כיום
	17.4	32	17.8	31	18.1	52	לא טוב	
	60.3	111	60.3	105	62	178	בסדר	
	16.3	30	16.7	29	13.6	39	בסדר גמור	
n.s.	75.7	137	78.4	138	75.9	217	לא	חובות
	24.3	44	21.6	38	24.1	69	כן	
n.s.	56.1	101	52.6	91	49.5	141	כן	הכסף שיש מספיק
	43.9	79	47.4	82	50.5	144	לא	

* $p < 0.05$

לא נמצאו הבדלים מובהקים בין הצעירים מהאזורים השונים באשר למצב הבריאותי.

שימוש בשירותים חברתיים

לוח 18 מציג את מאפייני השימוש בשירותים על פי אזור המגורים בארץ. מלוח 18 ניתן ללמוד כי ההבדל המובהק היחידי באשר לשימוש בשירותים חברתיים הינו כי יותר צעירים בדרום מבקרים בבית כנסת בהשוואה לאחרים האחרים.

לוח 18: שימוש בשירותים חברתיים לפי אזור מגורים

$\chi^2(2)$	דרום		מרכז		צפון		
	%	N	%	N	%	N	
n.s.	33.7	62	23.6	42	29.9	87	מתנ"ס
n.s.	29.5	47	21.9	39	21.3	62	תנועת נוער
n.s.	7.6	14	6.2	11	8.9	26	קבוצת ספורט כשחקן
n.s.	17.9	33	13.5	24	15.1	44	ביטוח לאומי
n.s.	7.6	14	9.0	16	7.2	21	קידום נוער
n.s.	5.4	10	9.6	17	5.8	17	רווחה
	1.1	2	3.9	7	1.4	4	קצין מבחן ¹
	1.6	3	1.7	3	3.1	9	תיכון אקסטרני ¹
	1.6	3	3.3	6	1.3	4	תהילה או מניפה ¹
15.51***	33.2	61	22.5	40	17.5	51	בית כנסת

*** $p < 0.001$

¹ בשאלה זו בשל מיעוט צעירים במחוזות השונים לא ניתן לערוך מבחן χ^2 .

משאבים אישיים

לוח 19 מציג את ההבדלים במדדים השונים שנבדקו על פי האזורים בארץ. בהשוואה שערכנו בין הצעירים מהאזורים השונים עולה שיש הבדלים מובהקים בתחושת השייכות לקהילה: הממוצע הגבוה ביותר היה בדרום (ממוצע 2.63, ס.ת. = 0.75), לאחריו הצעירים בצפון (ממוצע 2.24, ס.ת. = 0.75), ותחושת השייכות הנמוכה ביותר הייתה במרכז (ממוצע 2.09, ס.ת. = 0.70). מבחן שונות העלה שהפערם ביניהם מובהקים ($F(2, 269)=25.59, p<.001$). ביתר המדדים לא נמצאו הבדלים מובהקים בין הקבוצות.

לוח 19: ממוצעים וסטיות תקן של המדדים שנבדקו על פי אזורים בארץ

דרום (N=184)		מרכז (N=178)		צפון (N=291)		
ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	
3.44	0.45	3.38	0.43	3.45	0.46	מדד דימוי עצמי
3.94	0.60	3.81	0.64	3.87	0.63	מדד תחושת שליטה
2.63	0.75	2.09	0.70	2.24	0.75	מדד שייכות לקהילה

תפיסת עתיד

בניתוחי שונות שערכנו עבור כל אחת מהתוכניות לעתיד לא נמצאו הבדלים לפי אזורי המגורים. אף באשר לממד תפיסת העתיד לא נמצא הבדל בין הקבוצות.

צרכים

לא נמצא הבדל מובהק בין הצעירים באזורים השונים בארץ באשר לסך הצרכים בעזרה בתחומים השונים. לוח 20 מציג את שכיחות ואחוזי הצעירים שזקוקים לעזרה בתחומי חיים שונים. מהלוח עולה כי נמצאו שני הבדלים מובהקים בין האזורים באשר לצורך לעזרה. שיעור גבוה יותר של צעירים במרכז מדווחים על צורך במתן הכשרה מקצועית בהשוואה לאזורים האחרים. השיעור הנמוך ביותר של צעירים הזקוקים לעזרה בתחום זה נמצא בדרום. הבדל מובהק נוסף אך חלש הוא באשר ליעוץ לגבי המשך הלימודים. אף בתחום זה שיעור הצעירים שצריכים עזרה מאזור הדרום הוא הנמוך ביותר בהשוואה לשאר האזורים.

לוח 20: אחוז הצעירים שצריכים עזרה בתחומי השכלה, תעסוקה, מגורים וחיים בקהילה ותמיכה רגשית על פי אזור המגורים

χ²(df)	דרום		מרכז		צפון		
	%	N	%	N	%	N	
	השכלה						
n.s.	12.2	22	19.2	32	18.1	51	סיוע בהשלמת בגרות
n.s.	24.4	44	27.1	45	25.3	71	הכנה לפסיכומטרי
n.s.	52.5	95	62.1	105	57.7	162	סיוע כספי להמשך לימודים
χ²(2)=7.01*	38.3	69	50.0	83	50.0	140	ייעוץ לגבי המשך לימודים
	תעסוקה						
n.s.	39.6	72	39.8	68	42.8	121	סיוע בללמוד איך מחפשים עבודה
n.s.	50.8	92	56.1	96	50.4	143	עזרה בחיפוש מקום עבודה מתאים עבורך
χ²(2)=19.49***	33.7	61	57.3	94	46.5	132	מתן הכשרה מקצועית
	מגורים וחיים בקהילה						
n.s.	31.7	57	35.9	61	36.2	102	סיוע בללמוד איך מחפשים מגורים עצמאיים
n.s.	34.4	62	35.9	61	37.5	105	סיוע בללמוד איך להסתדר במגורים עצמאיים
n.s.	34.1	61	34.9	59	37.2	103	הפנייה לדיור המתאים לך
n.s.	49.4	88	50.0	85	46.7	129	מתן סיוע כלכלי לתמיכה בשכירות ובחיים עצמאיים
	תמיכה רגשית						
n.s.	26.1	47	35.9	61	25.8	71	תמיכה וליווי אישי
n.s.	13.3	24	18.2	31	16.3	45	ייעוץ/טיפול של פסיכולוג או עובד סוציאלי

* $p < 0.05$ *** $p < 0.001$

נספח 3: תדריך למראיין-ראיונות עומק מובנים למחצה

הקדמה למראיין:

הראיון עם הצעיר הוא ראיון פתוח ככל שניתן כדי לקבל התייחסויות אותנטיות מעולמו של המראיין ובשפתו ככל שניתן. עם זאת, יש מספר תחומים ושאלות שיש לנו עניין מיוחד לקבל תשובה עליהם. המטרה כאן היא להבין את הסיטואציה של הצעיר ובהתאם לכך להתאים חלק מהשאלות. בהמשך מפורטים תחומי חיים מסוימים. יש לתת למראיין לספר את הסיפור שלו, אבל לוודא שהייתה התייחסות לכל אחד מהתחומים הללו.

בכל תחום אנו מציעים ניסוחים לגבי הדרך לשאול שאלות. ניתן ואף רצוי, לנקוט גמישות בדרך שבה את מנסחת שאלות במטרה להתאימה למראיין, לסגנונו, לשפה ולביטויים שבהם הוא משתמש, ולאינטראקציה הנוצרת ביניכם.

ההשתתפות בראיון אינה חובה; יש לוודא שהמראיין מסכים להשתתף במחקר. כדאי להתייחס לכך במהלך הראיון, להודות לו על הנכונות ולהדגיש עד כמה זה חשוב שהוא משתף אותנו במה הוא חושב ומרגיש.

הצגת המראיין והראיון

שמי _____ ואני מראינת במחקר שנערך על צעירים במדינת ישראל. את/ה אחד מקבוצה של צעירים שאנחנו מעוניינים ללמוד מהם יותר בכירוס על החוויה שלהם: בחיים במעבר לחיים העצמאיים, על הצרכים שלהם בתחומי חיים שונים ועל מחשבות שיש להם בנוגע לשירותים הקיימים שאמורים לענות על צרכיהם, האם הם מודעים לשירותים הקיימים, אילו שירותים חסרים ועד כמה הם שבעי רצון מהשירותים הקיימים. חשוב לי מאוד לשמוע מה את/ה חושב/ת ומרגיש/ה. אם יש דברים שאני לא שואלת בנושא ואת/ה רוצה לדבר עליהם, אז בבקשה.

אני רוצה שתדע/י שאנחנו שומרים על הפרטיות והסודיות של הדברים שאת/ה אומר/ת. נפתח בכמה פרטים אישיים:

שנת לידה: _____ מין: _____ ארץ לידה: _____

ארץ לידה אב: _____ ארץ לידה אם: _____

האם הייתה תקופה לפני גיל 18 בה שהית מחוץ לבית (בפנימייה/ במשכחה אומנת וכיו) _____

באיזה מסגרת היית _____ מתי הגעת למסגרת זו? _____

האם סיימת בגרות? _____

☐ מלאה ☐ חלקית. מדוע? _____ ☐ לא סיים מדוע? _____

מה המצב המשפחתי שלך? _____

ספר לי בבקשה על התקופה מאז גיל 18 (יש לשאול את השאלה באופן כזה ולוודא שענה על כל התחומים שלהלן) האם אתה מוכן לשתף אותנו במה שעבר עליך?

למי שגדל בפנימייה או משפחה אומנת בלבד להוסיף -- יש צעירים שמספרים שמיד אחרי שעזבו את המסגרת בה שהו ועברו לחיים עצמאיים היו להם משברים לא פשוטים ולפעמים הרגישו שהם 'נשברו' מבחינה נפשית ורגשית. יש צעירים אחרים המספרים שהיציאה מן המסגרת עברה להם די בקלות. האם אתה מוכן לשתף אותנו במה שעבר עליך?

מגורים

איפה גרת מאז גיל 18? (לפרט את כל המקומות, כמה זמן היה בכל מקום)

איך מצאת סידור המגורים הזה?

האם זה היה קשה? מי עזר?

האם היה מצב שבו לא היית בטוח שיהיה לך מקום לישון? אם כן, מה עשה?

האם קיבל עזרה בעניין של המגורים? (לא לקרוא, לסמן את כל הרלבנטי ולפרט במידת הצורך)

☐ לא ☐ לא פורמאלי (כמו משפחה) ☐ שירותים חברתיים _____
☐ שירותים אחרים _____

מה סידור מגורים שלו היום (לא לקרוא, לסמן את כל הרלבנטי ולפרט במידת הצורך):

☐ בדירה שכורה, לפרט עם מי? _____ ☐ בבית ההורים

☐ בבית קרוב(י) משפחה ☐ סידור מגורים מטעם הצבא

☐ סידור אחר _____

עד כמה הסידור הזה יציב? לכמה זמן הוא מובטח? אם רלוונטי, מה התוכניות שלו לעתיד הקרוב בעניין מגורים?

עבודה

האם קיבל הכשרה מקצועית שעזרה לרכוש מקצוע או לקבל עבודה?

האם היה מישהו שעזר לך למצוא עבודה? מי? איך זה עזר לך? האם היו דברים שהקשו עליך למצוא עבודה? מה היו? כיצד זה הקשה?

היסטוריה של מקומות עבודה:

בכמה מקומות עבדת מאז גיל 18? כמה עבדת? כמה זמן עבדת במקומות אלו?

האם היה מצב שבו לא הייתה לך עבודה? מה עשית? אם שינית מקומות עבודה, מדוע? האם התקדמת במקום העבודה? האם עובד כיום? אם כן, במה? עד כמה העבודה הזו יציבה, לכמה זמן מובטחת? אם לא עובד: מתי חושב שיתחיל לעבוד?

האם רכש מקצוע? האם זה היה קשה?

האם קיבל או מקבל עזרה ממישהו בנושא של עבודה? (לא לקרוא, לסמן את כל הרלבנטי ולפרט במידת הצורך) ☐ לא ☐ לא פורמאלי (כמו משפחה) ☐ מגזר שלישי ☐ שירותים חברתיים

מה התוכניות שלו לעתיד עבודה ומקצוע?

מצב כלכלי

מה מקורות ההכנסה שלך? (לא לקרוא, לסמן את כל הרלבנטי ולפרט במידת הצורך)

☐ משכורת ממקום עבודה ☐ משכורת צבאית או דמי מחיה משירות לאומי

☐ תמיכה ממקורות לא פורמאליים (כמו קרובי משפחה) ☐ מגזר שלישי (כמו עמותות)

☐ שירותים חברתיים (רווחה, ביטוח לאומי)

מה המצב הכלכלי שלך היום: (לא לקרוא, לסמן את כל הרלבנטי ולפרט במידת הצורך)

☐ קשה מאוד ☐ לא טוב ☐ סביר, בסדר ☐ בסדר גמור

האם יש לך חובות? ☐ לא ☐ כן >האם מוכן לומר למי החובות (כמו חברות סלולר, שכ"ד)? האם מדובר בסכומים גבוהים? (למשל, האם חשבון הבנק שלו נחסם)

האם היה מצב שהמצב הכלכלי היה קשה במיוחד? איך זה בא לידי ביטוי? מה עשה, במי נעזר? האם היה מצב שלא היה בטוח שיהיה לו מספיק כסף כדי לאכול? מה עשה? מתי זה היה?

צבא

ספר לי בבקשה על השירות הצבאי או הלאומי שלך.

(מה קרה בעת השירות הצבאי? האם סיים בהצלחה/שוחרר מוקדם? באיזה דרגה סיים? שירות סביר? מוצלח במיוחד? בעייתי במיוחד (למשל, נפקדויות, כלא וכד')?)

האם קיבל עזרה סביב השירות הצבאי? (ממי? איזה סוג של עזרה?). אם שירת וסיים: עד כמה היית שבע רצון מהשירות שלך?

אם הייתה לו בחירה היום, האם היה חוזר ומשרת? מה נתן לו השירות הצבאי? לנסות לראות אם השירות הצבאי היה מהפך בחייו; האם אחת התרומות היא קשר עם מי ששירתו אתו; רכש מקצוע, או היבטים אחרים של השירות.

לימודים

האם אתה לומד היום? האם בכוונתך להמשיך ללמוד באיזשהו שלב? האם קיבלת או שאתה מקבל עזרה ממשהו בנושא של לימודים? איזו עזרה קיבלת? ממי? מה עזר לך?

בריאות

איך אתה מתאר את מצב הבריאות הכללי שלך? (לא לקרוא, לסמן את כל הרלבנטי ולפרט במידת הצורך) ☐ טוב מאד ☐ טוב ☐ לא כל כך טוב ☐ רע ☐ רע מאד

אם היו לך בעיות בריאות, האם היה לך קושי לקבל עזרה רפואית? ☐ לא היו בעיות ☐ היו בעיות ולא היה קושי לקבל עזרה ☐ היו בעיות בריאות והיה קושי לקבל עזרה
האם היו לך קשיים בתחום הרגשי, למשל תקופות שהרגשת שאתה עצוב מאוד או בדיכאון? מה עשית כדי להתמודד עם הבעיות?

יחסים עם המשפחה הנושא עלול להיות רגיש, לשאול בזהירות כאן

האם אתה בקשר עם המשפחה שלך? הורים? אחים? קרובי משפחה אחרים? במידה והיה במסגרת חוץ ביתית האם הקשר עכשיו טוב יותר או פחות מכפי שהיה בזמן שהיית במסגרת החוץ ביתית? בזמן שהיית בצבא? מה היה הדבר הכי טוב בקשר עם המשפחה? מה הדבר הכי קשה בקשר עם המשפחה?

יחסים בינאישיים

כולנו צריכים אנשים, שנוכל לדבר איתם ולקבל מהם עזרה מפעם לפעם. אני מבקש לשאול אותך יש לך אנשים שאתה בקשר אתם? עם מי אתה הכי בקשר? איפה הכרת את האנשים האלה?

האם היית אומר שיש לך יותר, או פחות חברים ממה שיש לרוב האנשים האחרים? (לא לקרוא. לסמן את מה שרלבנטי או לפרט) ☐ הרבה יותר ☐ יותר ☐ אותו הדבר ☐ פחות ☐ הרבה פחות

כשיש לך בעיה אישית עד כמה אתה מרגיש שאתה יכול לדבר עליה עם חבר קרוב? (לא לקרוא. לסמן את מה שרלבנטי או לפרט)

☐ יכול תמיד לדבר ☐ יכול לפעמים לדבר ☐ בכלל לא יכול לדבר ☐ אין לי חברים

לפעמים אנחנו צריכים שמישהו יעזור לנו כשאנחנו חולים, או כשאנחנו צריכים טרמפ, או שמישהו יעזור לנו להזיז משהו כבד כמו מקרר, האם יש לך למי לפנות כדי לבקש עזרה כזו? >אם כיוון תשובות חיובי< לשאול גם לגבי עזרה כספית?

בסך הכל, עד כמה אתה מרוצה מהקשרים החברתיים שלך? (לא לקרוא. לסמן את מה שרלבנטי או לפרט) ☐ מאד מרוצה ☐ מרוצה ☐ די מרוצה ☐ לא כל כך מרוצה ☐ לא מרוצה

מאז גיל 18 יש לך או הייתה לך בן זוג או חברה שאתה יוצא איתה קבוע (חברה לדייט, חברה רומנטית)? ☐ לא ☐ הייתה לי וכעת לא ☐ יש לי כעת חברה קבועה

לגבי החברה שיש לך היום: (לדלג אם אמר שאין לו חברה)

כשיש לך בעיה אישית עד כמה אתה מרגיש שאתה יכול לדבר עליה עם בת הזוג שלך (או חברה שאתה יוצא איתה)? ☐ יכול תמיד לדבר ☐ יכול לפעמים לדבר ☐ בכלל לא יכול לדבר (לא לקרוא לסמן רק אם רלוונטי) ☐ נמצאים רק בתחילת הקשר, קשה להגדיר

כמה אתה מרוצה מהיחסים עם בן הזוג או חברה שאתה יוצא איתה? ☐ מאד מרוצה ☐ מרוצה ☐ די מרוצה ☐ לא כל כך מרוצה ☐ לא מרוצה

מה ההרגשה שלך לגבי העתיד בנושא משכחה? האם אתה חושב שתתחתן? האם היית רוצה שיהיו לך ילדים?

קשר עם שירותים חברתיים מאז גיל 18

האם היה לך קשר עם עובדת סוציאלית? 1. לא 2. כן, מתי? _____ באיזו מסגרת?

האם מאז גיל 18 היית ביעוץ פסיכולוגי או מסגרת טיפולית אחרת? ☐ לא ☐ כן (תאר)

האם היה לך קשר עם המשטרה או שירות מבחן? ☐ לא ☐ כן (תאר)

(במידת האפשר להרחיב מי, וכיצד ומה היו התוצאות)

ספר לי על הצרכים שלך - התחומים בהם אתה זקוק לעזרה במיוחד. מה דעתך על השירותים הקיימים שאמורים לספק מענה לצרכים השונים? עד כמה אתה מרוצה מהשירותים הקיימים? מהם השירותים שחסרים לך? (יש לשאול את השאלה כך ולוודא שענה על כל התחומים שלהלן)

צרכים של הצעירים

באילו תחומים אתה צריך בעיקר עזרה? (מגורים, עבודה, תמיכה כלכלית, לימודים, בריאות, עזרה ביחסים בין אישיים ובקשר עם המשפחה)

תפיסת הצעירים את השירותים

האם אתה מכיר מסגרות שנותנות מענה לצרכים שונים של צעירים בגילך?

מהם השירותים שאתה מכיר שמספקים עזרה לצעירים בגילך?

מה אתה חושב על שירותים אלו?

האם אתה נעזר בשירותים אלו?

האם אתה מרוצה מהשירותים הקיימים?

איזה שירותים אתה חושב שהיית זקוק להם ולא קיימים?

תודה על ההשתתפות שלך בראיון!

אם בעקבות הראיון אתה תרגיש שאתה רוצה לשאול או לברר משהו שקשור לראיון שלנו, אתה מוזמן להתקשר אלי במספר הטלפון _____ או במייל _____.

נספח 4: שירותים קיימים ושירותים עתידיים עבור צעירים פגיעים

מפת השירותים הניתנים לצעירים פגיעים

שירות צבאי/ שירות לאומי

לפני גיל 18

- הכנה לצה"ל- בפנימיות מסוימות שכבה י"א יוצאת לגדנ"ע.
- "דרך ערף"- שתי"פ של כפרי הנוער ופנימיות עם הצבא. שיח ישיר בין תלמידים למפקדים במטרה לעודד השתלבות בשירות צבאי משמעותי.
- זינוק בעליה- בשיתוף עם הצבא מלווה את בני הנוער העולים בהכנה לגיוס.

לאחר גיל 18

- הכרה כחייל בודד- בסיוע הפנימיות, כפרי הנוער ועמותות האומנה. ההכרה מאפשרת בין השאר תוספת למשכורת הצבאית, סיוע בשכר דירה, לינה באכסניות "האגודה למען החייל".
- שנת שירות- במסגרת "מעשה" מופעלות קבוצות צעירים המבצעים שנת שירות. הקבוצות מיועדות לצעירים מהכריפריה ולמיעוטים.
- מכינות קדם צבאיות- לצעירים פגיעים ולצעירים יוצאי אתיופיה. במהלך המכינה ישנן תוכניות העצמה. ההנחה היא ששירות משמעותי תורם להעצמה אישית.
- תוכנית צלי"ש- שנה של הכנה לצבא ולשירות הלאומי עבור צעירות בסיכון. בשיתוף "בת עמי", משרד התמיכה ומשרד הרווחה. בשנה הזו הצעירות לומדות בעמ"ל ומקבלות תעודה מקצועית של התמיכה. לאחר מכן יכולות לבטל את הפטור ולהתגייס לגיוס חג"ם- גיוס מיוחד או להשתלב בשירות לאומי.
- נערים/נערות למען הקהילה- התוכנית מיועדת לצעירים שרובם קיבלו פטור מהצבא על רקע אי התאמה ולא יכולים לשרת במסגרת שירות לאומי רגילה. הצעירים מתנדבים לשנה או שנתיים של שירות לאומי שכולל יום הכשרה שבועי וליווי של עו"ס.
- סדנאות לקראת שחרור מהצבא- במסגרת מרכזי הצעירים

דיוור

- "גשר"-קורת גג לצעירים בוגרי השמה חוץ ביתית. יש כ-100 צעירים בסה"כ בכל הדירות. לכל דירה יש מלווה (בקשר מול הצבא, מסייע להשיג מעמד של חיל בודד, הפניה וסיוע בהשתלבות בתעסוקה וכלימודים). השמות של הצעירים מוגבלת לשנה וחצי לא כולל תקופת הצבא והשירות הלאומי. במקביל התפתחה תוכנית של ליווי ללא מגורים לכמאה צעירים נוספים.
- בתי בוגרים במסגרת הפנימיות וכפרי הנוער. כמו כן, יש פנימיות שמאפשרות לצעירים להישאר במסגרת הפנימיה עד שהם מקבלים הכרה כחייל בודד.
- דירות מעבר- לנערות בנות +17 שאינן יכולות להתגורר בבית הוריהן וזקוקות לתקופת מעבר, ליווי תמיכה והכוונה, כדי לצאת לחיים עצמאיים בקהילה. הדירות מופעלות על ידי משרד הרווחה וההכנה אליהן היא ע"י העובדים הסוציאליים המטפלים בנערות במחלקה לשירותים חברתיים המקומית.
- "קהילה צעירה"- עבור בוגרי המכינה של "ימין אורד". הצעירים לומדים לימודים אקדמאים ותמורת הדירות ששכרו להם הצעירים "משלמים" בפעילות חברתית.

השכלה והכשרה

לפני גיל 18

- מרכז למידה ובי"ס ערב- במסגרת הפנימיות, סטודנטים מלמדים שיעורי עזר, נותנים תגבורים לילדים.

- חניכות נוער- נערים שנושרים מתיכון משתלבים במסגרת של התמיכת שכוללת לימודים והתנסות בתחומים נדרשים לצה"ל. מדובר ב-14,000 צעירים בכל שלוש שנים (כיתות ט-י-יא).
- חינוך לפסגות- תוכנית המיועדת לקדם ולטפח ילדים ובני נוער בעלי פוטנציאל למצוינות מהפריפריה הגיאוגרפית-חברתית של ישראל. החניכים משתלבים בתוכנית לימודית-חברתית מקיפה בת 16 שעות שבועיות למשך כל השנה - מכיתה ג' ועד י"ב - המסייעת להם לממש את יכולותיהם, להרחיב אופקים, לפתח מודעות חברתית-ערכית ולהשתלב בהצלחה במוסדות אקדמיים ובחברה הישראלית.

לאחר גיל 18

- קורס פסיכומטרי ללקויי למידה- במסגרת מרכזי הצעירים.
- סיוע במלגות ("המועצה לילדים בסיכוי", קרן רוטשילד קיסריה- מלגות תמורת פעילות חברתית, מלגות מטעם הפנימיות וכפרי הנוער, קרן גרוס, מרכזי הצעירים עוזרים לצעירים להשיג מלגות)
- תוכנית של הכשרת צעירים למקצועות הספורט-מטעם משרד הרווחה. מידי שנה מכשירים 26 בוגרים- כל אחד מהמשתתפים מקבל ה בין 9 ל-10 תעודות שונות של מדריך ספורט.
- תוכניות כגון "הזנק לאקדמיה"- מיועדות להגביר נגישות להשכלה גבוהה לעולים וצעירים מהפריפריה בשיתוף אוניברסיטאות.
- אוניברסיטה בעם- מאפשרת לאוכלוסיות מוחלשות לרכוש השכלה גבוהה. המשתתפים בתוכנית מגיעים לאוניברסיטת תל אביב פעם בשבוע למשך שני סמסטרים, ולוקחים חלק באחד מארבעה קורסי מבוא המוצעים כיום בפרויקט: קורס מבוא למשפטים, רפואה, מנהל עסקים ופסיכולוגיה (תוכנית המיועדת אך למבוגרים).
- "הישגים" - תוכנית להגברת הנגישות להשכלה גבוהה בפריפריה. במסגרת התוכנית מופעלים מוקדי מידע ותמיכה בישובים שונים. התוכנית משותפת למועצה להשכלה גבוהה, לפרויקט שיקום שכונות, למשרד הביטחון ולקרן גרוס.

תעסוקה

לפני גיל 18

- השתלבות בתעסוקה- בסיוע פנימיות וכפרי הנוער עוד במהלך הלימודים.
- ליווי תעסוקתי לנוער "דרך המלך"- חינוך שחושף בפני הנערים אפשרויות תעסוקה ומלווה.
- מיזם עסק- ליווי לנערים שמקימים עסק עצמאי. יש 40-50 מיזמים כאלה בארץ.
- רשתות- בתוך בתי הספר-הכנה לחיים, כתיבת קו"ח, איך מוצאים עבודה, איך רותמים אנשים מהסביבה לטובת התעסוקה.
- נפטי- יזמים צעירים. מלמדים בני נוער איך לפתח יזמות, איך להמציא. הכנת תוכנית עסקית ופרזנטציה, כאשר יש מוצר אותו רוצים הנערים לשווק.

לאחר גיל 18

- סטרייב- ביוזמת הגיוינט- ליווי ארוך טווח לצורך השתלבות בתעסוקה, באמצעות כלים מגוונים: סדנה מכינה לעבודה, תהליך השמה, אימון אישי לפיתוח מסוגלות תעסוקתית, יעוץ תעסוקתי, הכשרה מקצועית וליווי בפיתוח מסלול קריירה.
- פרויקט לצעירים אתיופים שמתמקד בהשמה ובכישורי מנהיגות (בעקבות מחקרים שמראים שרק 20% מהאקדמאים האתיופים עובדים בתחום שלמדו)
- פרויקט מתמחים (גנדיר)- צעירים שלומדים לתואר ראשון, בלי שתהיה להם יכולת לפתוח דלתות עבור עצמם (נטוורקינג), בשנה השנייה והשלישית מאפשרים להם התמחות בתחומי הלימודים שלהם. כשיש להם ניסיון והכשרה יהיה להם קל יותר להתקבל לעבודה.

- תוכניות שעוסקות במיצוי השכלה גבוהה לכדי תעסוקה הולמת עבור צעירים מאוכלוסיות מודרות כוללות התמחות ומנטורינג (קרן רוטשילד).
- אתי- אופק תעסוקתי- של משרד הרווחה בשותפות "בת עמי" בטליא ותב"ת- הכשרה לעולם העבודה של צעירות.
- צעירים בונים - תוכנית של משרד הרווחה בשיתוף הגיונט-מיועדת לצעירים שלמדו עד כיתה ח' וצעירים ברמת הישגים נמוכה. התוכנית כוללת מעטפת אינטנסיבית של התערבות כדי להשתלב בעבודה. כוללת הסעות וארוחה חמה. ניסיון לשלב צעירים באגף הבניה.
- ילדי העגלות ברמלה- מרכז הצעירים ברמלה זיהה צעירים ערביים שנושרים מלימודים ומוכרים בעגלות בשוק. במסגרת המרכז עושים פעילויות ונותנים להם הכשרות.
- פנימיות שנותנות מלגות לבוגרים לפיתוח עסק כלכלי.
- שילוב בעלי מוגבלויות בתעסוקה- משרד התמיכה מעודד את המעסיקים לקלוט עובדים עם מוגבלות ומסייע להם בקליטת העובדים (לא ייחודי לצעירים).

טיפול נפשי

לפני גיל 18

- "כחוט השני" - הכנת קבוצות נערים וצוותים מקצועיים לקראת היציאה מהפנימייה ברמה הרגשית.
- "עוגנים בעתיד" - במסגרת הפנימיות עסוקים בלבנות סכמת ציפיות. המטרה לבנות עם כל ילד ברמת הציפייה מה יעשה כשהיה גדול.

לאחר גיל 18

- לילדים בסיכוי מאפשרת טיפול נפשי מסובסד ב"מכון אדלר".
- "עבודת רחוב" - מדריכים מאתרים מטעם משרד הרווחה שיוצאים לרחוב פיזית או מפעילים מועדון טיפולי שמושך את הצעירים.
- שיתוף פעולה של משרד הרווחה עם עליים בהפעלת 15 נידות-איתור ויישוג של נוער וצעירים כגיעים.
- מרכזים לטיפול בנכונות תקיפה מינית - 5 מרכזים שנותנים מענה ל- 500 מטופלים בשנה. טיפול אינטנסיבי למשך שנה של שעה בשבוע.
- "בראש אחר"- שותפות של משרד הרווחה עם אשלים בפיתוח מודל של איתור ויישוג של נוער וצעירים כגיעים בשכונות עתירות עולים.
- "ערים בלילה"- תוכנית איתור של משרד הרווחה בשילוב עם עליים לצעירים וצעירות בזנות. הצוותים יוצאים לרחוב, גם באופן וירטואלי דרך האינטרנט וגם למסיבות של צעירים (לדוגמה מסיבות של הומוסקסואלים ולסביות).
- "קפה טיפולי"- תוכנית איתור של משרד הרווחה שמתקיימת בי-ם ובצפון. מדובר בבית קפה שמופעל ע"י עו"ס ומדריך. הצוות מאתר צעירים ברחוב ומכנסים אותם בבית הקפה ללא תשלום. דרך החיזור מכנים אותם לאיש טיפול בשכונת מגוריהם.
- שירותי רווחה לצעירים בקהילה- הפנימיות מתאמצות לקשר בין הבוגרים לבין שירותי הרווחה בקהילה.

מנהיגות

- שגרירי רוטשילד- פיתוח מנהיגות בקרב צעירים בעלי יכולות גבוהות מהפריפריה החברתית והגאוגרפית. תוכנית אינטנסיבית, הכוללת מפגשים שבועיים, המטרה הראשונה היא לאפשר לצעירים למצות את מלוא הפוטנציאל ולהגיע לעמדות השפעה. המטרה השנייה שהבוגרים יצרו רשת מנהיגות רב תחומית שתשפיע על נושאים חברתיים בישראל ותפעל לקדם את החינוך בפרפריה.

- תוכנית מנטורינג לנערות וצעירות- כולל יום לימודים באוניברסיטה, העצמה ורכישת מיומנויות לעבוד עם נערות בסיכון. מיועד ל-100 צעירות בשנה. מתקיים באוניברסיטת ת"א ובמכללת ספיר.
- קבוצות מנהיגות של צעירים נכים ושל עולים במרכזי הצעירים.

ליווי

- תוכנית המשך של נערים ונערות למען הקהילה שמלווה את הבוגרים.
- בחלק מהפנימיות קיים מערך לא רשמי של ליווי רגשי וקונקרטי לבוגרים.

מיניות, זוגיות ומשפחה

לפני גיל 18

- במסגרת הפנימיות שיעורים בנושא "מין בטוח" ובמסגרות דתיות "הכנה לחיי המשפחה".
- במסגרת פנימיות לבנות יש קבוצה עם הארגון של נפגעות תקיפה מינית בהיותן בנות 15 במטרה לחזק שמירה על עצמן וגבולות בקשר זוגי.

לאחר גיל 18

- במסגרת מרכזי הצעירים סדנאות של הורות צעירה.

התנהלות כספית

לפני גיל 18

- בפנימייה מסוימת: יש בנק וכל נושא הכספים מתנהל דרכו. הילדים מקבלים כסף לנסיעות מהבנק.
- מי שעובד במשק מקבל דמי כיס לחשבון הבנק. בדרך הזו מלמדים אותם ומתרגלים ניהול חשבון בנק.

לאחר גיל 18

- סדנאות לאוריינות כלכלית ויציאה מהמינוס במרכזי הצעירים.

מענים כוללים

לפני גיל 18

- קבוצות במסגרת האומנה והפנימיות-הכנה לחיים עצמאיים והכנה לצה"ל. כוללות כלים פרקטיים (לכתוב קו"ח, איך ניגשים לראיון עבודה, עושים תרגילים וסימולציות, עבודה על פתיחת חשבון בנק, ניהול כספים, שיעורים בסיסיים בכלכלה) וכוון רגשי-דינאמי- התייחסות למשמעות של לסיים פנימייה או אומנה ופרידה מהמוכר, סדנאות "כשהיא אומרת לא למה היא מתכוונת".
- בפנימייה מסוימת: חינוך למגורים עצמאיים- כיתה י"ב מקבלים דירת בוגרים- מתנהלים באופן עצמאי. יש תמיכה אך הם גרים בנפרד, יש עליהם כחות השגחה, הם נדרשים לבצע כרויקטים בפנימייה ומנקים את הבית- האחריות לבית עליהם.

לאחר גיל 18

- "בשבילי"- תוכנית שנועדה לשלב צעירים בסיכון במרכזי הצעירים על בסיס המודל הקיים של מרכזי הצעירים. הפרויקט כונה לצעירים חסרי עורף משפחתי, צעירים ממשפחות עם קשיים כלכליים או משפחות שיש תמיכה כלכלית אך אין תמיכה רגשית. הפרויקט כולל עו"ס שנמצאת בקשר עם הצעירים, מחזרת אחריהם, עובדת עם הצוות על הנגשת השירותים הקיימים לצעירים ועל פיתוח שירותים עבורם. בין השירותים הניתנים במרכזים השונים: הכוונה להשכלה ותעסוקה, הכשרות מקצועיות, קורסי פסיכומטרי וקבוצות מנהיגות. מרכזי הצעירים מספקים הכשרות למקצועות עם ביקוש שאפשר להתקדם ולהתכנס מהם.
- "אקדמיה בראש שקטי"-פרויקט לבוגרי פנימיות יוצאי אתיופיה- שנרשמו ללימודים גבוהים. הצעירים הללו יכולים לגור בכפרי הנוער, הם מקבלים מלגת לימודים ממנהל הסטודנטים ודמי קיום ותמורת זה מתחייבים להתנדבות. יש 100 צעירים כאלו.
- תוכנית "אפיקים" לבוגרי 10 עד 12 שנייל- תוכנית מטעם משרד הרווחה. התוכנית מפעילה קבוצות של עד 20 צעירים שמקבלים ליווי של עו"ס ומקדם תעסוקה. בשלב אי המטרה היא להשתלב

בכל סוג של תעסוקה ונעשים אבחונים תעסוקתיים. המשתתפים לומדים לדאוג לזכויות שלהם בעבודה, לבנות עם המעסיק אופק וקידום תעסוקתי, מקבלים ואוצרים להכשרה מקצועית, משתתפים בקורס של 4 חודשים של מיומנויות תעסוקתיות. הקורס מתקיים ב-20 רשויות מקומיות ומשתתפים בו 400 צעירים.

- "תיק נחיתה" - באחת הפנימיות מספקים לתלמידים תיק שכולל את כל הנהלים וההסברים לגבי המוסדות הבירוקרטיים.
- יחידה לאיתור קליטה ומעקב - בפנימיות-הבוגרים יודעים שהם יכולים לפנות ליחידה לעזרה בכל תחום.
- שלושה הוסטלים לצעירים דתיים או שהיו דתיים - מענה לצורך בדיוור שבמסגרתו נעשה תהליך שיקום, הכנה לעולם התעסוקה, טיפול ושעות פנאי. הצעירים יכולים להישאר בין חצי שנה לשנה.
- תוכנית למרחב - הפרויקט נותן ליווי לצעירים אך לא דיוור. מלווים את הצעירים מכיתה י"א, בשירות הצבאי ולאחריו. מנסים לזהות צעירים בעלי פוטנציאל ומוטיבציה גבוהה להצלחה בפנימיות. התוכנית כונה לצעירים שמעוניינים להגיע ליחידות קרביות ולאקדמיה. הצעירים מקבלים תמיכה רגשית וקונקרטיים. יש וילה בהוד השרון אליה הצעירים יכולים להגיע, והם מקבלים ארוחה חמה וליווי של עובדים סוציאליים ופסיכולוגים.
- אקדמיה - תוכנית להשכלה גבוהה לבני הישובים שבכריפריה בשיתוף עם קרן רש"י התוכנית מלווה את התלמידים במהלך התיכון, השירות הצבאי/לאומי ובמהלך לימודי התואר הראשון עד לקבלת התואר. התוכנית כוללת תמיכה רגשית וקונקרטיים ודורשת מהצעירים לתרום לחברה הן בדרך של שירות צבאי או לאומי והן בהתנדבות בתקופת הלימודים לתואר.
- החצר הנשית ביפו - כולל מתחם ציבורי פתוח - מתחם עם מספרה ללא תשלום. הצוות מסייע לצעירות לזהות את הצרכים שלהן ומסייע להן בתיווך מול הגורמים הרלוונטיים. כמו כן, במסגרת החצר הנערות מקבלות סיוע סביב תעסוקה, השכלה, סינגור קהילתי, התערבות בשעת חירום וחוגים. מיועד לצעירות בגילאי 13-25.
- הוסטלים שיקומיים של "החוט המשולש" - הוסטל לצעירים והוסטל לצעירות כולל מענה של דיוור, ליווי ושיקום לצורך השתלבות חברתית ותעסוקתית.
- פרויקט "הבית החם" של עמותת ה"חוט המשולש" - לנוער וצעירים עד גיל 24. במסגרת הבית ניתנות ארוחות צהריים וערב. בבית מתקיימים חוגי העשרה - אומנות, מוסיקה ומחשבים. מלבד הפעילויות הקבועות, נמצאים מדי ערב 2 מדריכים המעניקים תמיכה רגשית.
- המינהל לסטודנטים עולים - נותן הכוונה בתחום הלימודים, סיוע נפשי, שיעורי עזר, מלגות לימודים והלוואות, הכנה לתעסוקה ופעילויות שמכוונות לסייע בהשתלבות בחברה הישראלית.
- פרויקט הלב - נותן מענים לבוגרי פנימיות בגילאי 21-26 כגון: הכנה והכוונה לאקדמיה, מתן תגבור אקדמי, ייעוץ פסיכולוגי, מלגות לימוד, הכוונה לתעסוקה ומענה לצרכים אישיים.

מענים נוספים

- לגבי יתומים - יש הסדר עם ביטוח לאומי שחוסך להם את קצבת השארים של ההורים. בגיל 18 היתומים מקבלים את הכסף שנחסך להם בהמחאה. כעת מנסים לשנות את הקריטריונים, כדי שהצעירים יקבלו את הכסף שיועד להם למטרות מסוימות כמו חתונה או לימודים.
- שיטור רב תרבותי - פרויקט של מרכזי הצעירים ביחד עם המשטרה ועמותת מארג שנותנת הכשרות לצעירים. נעשית פעילות בנפרד לשוטרים ומפקדים ולצעירים ואח"כ ישנה פעילות משותפת. המטרה לגרום לשינוי ביחס בין הצעירים למשטרה. נעשה במסגרת אגף שילוב עולים בגוינט.
- גמלת ילד נטוש - מטעם הביטוח לאומי לצעירים שלא נקלטו בצבא או בשירות לאומי וממשיכים להתגורר אצל משפחת האומנה. ניתן עד גיל 25.

תוכניות עתידיות לפיתוח מענים עבור צעירים פגיעים

מראיינים מתוך המגזר שלישי

• דיור

- ישנה כוונה להרחבת ההיקף של התוכנית "גשר"
- הוקם פורום שעוסק בפתרונות דיור לנשים צעירות- הכוונה למכירת שירותים וצרכים ולתת פתרון משותף.

• שירות צבאי

- כוונה לפתח הכשרה לנוער למקצועות נדרשים בצבא. הכוונה היא לקבל מידע מהצבא באשר לצרכים, הצעירים יקבלו הכשרה מתאימה והצבא יהיה מוכן לקבל צעירים מאוכלוסיות "בעיתיות".
- לתת ליווי של חונך שיתווך בין הצעיר למסגרת של הצבא.

• שירות אזרחי

- הרחבת הפרויקט של צעירים בסיכון.
- מתכננים לפתח תוכניות שמלוות אוכלוסייה לשירות האזרחי שכולל מרכיב של העצמה ותפקוד לימודי. תוכנית שתלווה את הצעירים 4-5 שנים בזמן השירות ובזמן הלימודים.

• השכלה והכשרה

- להרחיב את פרויקט ההתמחות ולהרחיב אותו לפריסה ארצית ולהכניס אותו למרכזי הצעירים.

• תעסוקה

- לקדם תעסוקה לצעירים חרדים.

• הורות

- בשיתוף המשרד לענייני צעירים ומכון אדלר עובדים על פיתוח תוכנית להורים צעירים כאשר מהשלב הראשון הציפייה שההורים יהיו אחראים בתהליך ולא רק לקוחות כסיביים.

מראיינים מקרב קובעי מדיניות

• שירות צבאי

- רוצים להתמקד בליווי צעירים פגיעים שמשרתים בצבא.

• דיור

- פרויקט "3 בדירה 1" - בעבר הופעל ברשות לשיקום האסיר- מיועד לצעירים במצוקה עמוקה. כל צעיר יגור בדירה עם 2 סטודנטים שיקבלו מלגה לשכר דירה והם ילוו אותו בהתאם להוראות המדריך. לא ישאירו אותו לבד והוא לא יוכל לצאת ללא ליווי. מיועד לצעירים שהשתחררו מהכלא ולא הצליחו להשתלב מחדש בחברה, צעירים שכגעו מינית, אנשים עם בעיות נפשיות, אנשים שנכגעו מינית וסובלים מדיסוציאציה ולצעירות שלא יכולות לקבל מענה בטיפול קבוצתי.
- בדומה למעגנות סטודנטים- משרד הרווחה יחזיק בדירות צעירים שאין להם הורים אך הם אינם זקוקים לפיקוח. התשלום יהיה מינימאלי. מענה שיינתן למשך שנתיים- שלוש לאוכלוסיית רווחה בלבד, שהיו מטופלים, צעירים פגיעים, חסרי כל, צעירים שהיו בתוכניות הכשרה.
- הקמת דירה קבוצתית עבור טרנסגינדרים.

- השכלה

- עובדים על הרחבת "אקדמיה בראש שקט".
- מנסים לפתח קרן מלגות משמעותית- שכל בוגר כנימייה ידע שאם הוא רוצה ללמוד הוא יכול לקבל עזרה.

- רצף שירותים

- להסדיר את נושא המעבר ממסגרות ההשמה החוץ ביתית לכל מסגרת אחרת.

- תעסוקה

- הקמת מרכז תעסוקה לאנשים בעלי לקויות למידה חמורות.
- תוכנית "אפיקים משלבת"- לצעירים בעלי 8 עד 10 שני"ל. מתכוונים להקים ב-5 רשויות מקומיות בית חם- שיהווה מרכז טיפולי לצעירים ויכלול עו"ס ומדריך מאתר. יתנו ארוחה חמה ובעיקר ליווי של עו"ס.
- תוכנית להקים מרכז יום לצעירים- אבחון, ליווי, טיפול, הכשרה ושיקום תעסוקתי לצעירים שזקוקים למענה יום יומי- המרכז יפעל מ-8:30 עד 16:00. המטרה ללמד כישורי חיים ומיומנויות תעסוקה, בין חודשיים לארבעה חודשים במהלכם יקבלו הצעירים הבטחת הכנסה.

עובדים על תוכנית הכשרה לתעסוקה מצומצמת לצעירים בסיכון המשרתים בשירות הלאומי.

מראיינים מקרב אנשי השטח בפנימיות

- השירות הצבאי

- הקמת מכינה צבאית לבנות- תוך שנה או שנתיים.

- דיור

- הקמת דירת בוגרים בפנימיות שונות.

- תמיכה רגשית

- הקמת קבוצה "בוגרים עבור בוגרים"- קבוצות מיקוד של בוגרים.

- השכלה ותעסוקה

- שיתוף פעולה עם "ידידים" בנושא של השמה והשכלה לבוגרים.
- ביוזמה של הצעירים מתכוונים לבנות רשת חברתית שתתמוך בצעירים שפותרים עסק עצמאי.
- במקרים מסוימים מתן קורסים של הכשרה במהלך תקופת הלימודים (לדוגמה קורס איכור).

